

Γεωργίου Κ. Σκλία, Θεολόγου Μ. Θ.

ΕΙΚΟΝΑ ΚΑΙ ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ

ΚΟΡΙΝΘΟΣ 2014

ΕΙΚΟΝΑ ΚΑΙ ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ

Η λειτουργία της εικόνας στα ποιμαντικά κείμενα του περιοδικού «ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ» από της ιδρύσεώς του μέχρι σήμερα (1952-2007).

Εικόνα εξωφύλλου: Από τη συλλογή «εικόνες περιπλάνησης»
του Γιάννη Στεφανάκη.

(<http://ekfrasi-art.gr/stefanakis-artists-gr.htm>)

ISBN 978-960-93-4433-3

© 2012, Γεώργιος Κ. Σκλίας

Τ.Θ. 547, Λέχαιο Κορινθίας

Τ.Κ. 20011

Τηλ. 6978097731

e-mail: gpsklia@gmail.com

Γεωργίου Κ. Σκλία, Θεολόγου Μ. Th.

ΕΙΚΟΝΑ
ΚΑΙ
ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ

Η λειτουργία της εικόνας στα ποιμαντικά κείμενα του περιοδικού «ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ» από της ιδρύσεώς του μέχρι σήμερα (1952-2007).

ΚΟΡΙΝΘΟΣ 2014

*Στη συνοδοιπόρο και σύζυγό μου
Πέρσα*

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

τ.: τεύχος περιοδικού «ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ»

m: centimeter, εκατοστό του μέτρου ή εκατοστά

εκδ.: Εκδόσεις

Εικ.: Εικόνα

σελ.: σελίδα

π.χ.: παραδείγματος χάριν

κ.λ.π.: και τα λοιπά

κ.α.: και αλλού

πρωτ.: πρωτοπρεσβύτερος

όπ. παρ.: όπως παραπάνω

Μτφρ.: μετάφραση

υποσ.: υποσημείωση

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Εικ. 1²

«.....της φιλοξενίας μή ἐπιλανθάνεσθε διά ταύτης γάρ
ἔλαθόν τινες ξενίσαντες ἀγγέλους.....» (Εβρ. 13,1-2)³

---

¹Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Φιλοξενία*, εν: Εφημέριος, 1984, σελ. 184-185.

²Η φιλοξενία του Αβραάμ, Εικόνα της εποχής των Παλαιολόγων (14^{ος} αιώνας) Μουσείο Μπενάκη.

³Η φιλοξενία ως γενική στάση τόσο από τον ποιμένα όσο και από τον ποιμαινόμενο αποτελεί πρωταρχική και θεμελιώδη προϋπόθεση για την ποιμαντική επικοινωνία.

Κατά τη διάρκεια του κύκλου των μεταπτυχιακών σπουδών και στο πλαίσιο πρακτικής ασκήσεως του μαθήματος «Ειδικά θέματα Ποιμαντικής Επικοινωνίας» του μεταπτυχιακού προγράμματος «Ποιμαντική Θεολογία και Αγωγή» προσπαθήσαμε να εντοπίσουμε ευαγγελικά μηνύματα σε εικόνες, παραστάσεις, φωτογραφίες, σκίτσα, σχέδια από την καθημερινή ζωή.¹

Η εργασία αυτή των φοιτητών του μεταπτυχιακού τμήματος είχε ως στόχο την εκπόνηση μιας παρουσίασης (Power Point) που βασίζεται στα έξι είδη της αγάπης, τα οποία αναφέρονται στο «ευαγγέλιο της κρίσεως» (Ματθαίου 15,31-46) και πώς αυτά συναντώνται στην καθημερινή ζωή ενός σύγχρονου ανθρώπου. Το θέμα ήταν μια υπόθεση εργασίας για συμμετοχή μας στο συμπόσιο της Διεθνούς Εταιρείας Πρακτικής Θεολογίας (SocieteInternationalede Theologie Pratique: S.I.T.P) που θα πραγματοποιείτο στο Quebec του Καναδά από 18-22 Αυγούστου 2004. Θέμα του συμποσίου ήταν: «Η Βίβλος: τρόποι χρήσεως. Οι βιβλικές πρακτικές και οι θεολογικές τους καταβολές».

Πολλές από τις εικόνες αυτές, τις οποίες κατέθεσα ως προσωπική συμμετοχή στη φροντιστηριακή άσκηση, προέρχονταν από τα ποιμαντικά άρθρα του περιοδικού της Εκκλησίας της Ελλάδος «Εφημέριος».

Έτσι αναδύθηκε η ιδέα και συγκεκριμένα από τον Δρ. Θεολογίας Άγγελο Βαλλιανάτο, να γραφεί μια εργασία που να ερευνά τη λειτουργία των εικόνων που περιέχονται στα ποιμαντικά κείμενα του Εφημερίου από της ιδρύσεώς του μέχρι σήμερα (1952-2007). Η ιδέα αυτή ήταν μια ιδιαίτερη πρόκληση για μένα και οδήγησε στην παρούσα εργασία.

---

¹Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Η Αγία Γραφή και οι χρήσεις της*, εν: Εφημέριος 1(2004), σελ. 4-5.

Δυσκολίες υπήρξαν στη συγκέντρωση και κατάταξη του υλικού σε ψηφιακή μορφή ώστε να είναι εύκολα προσβάσιμο και επεξεργάσιμο.²

Ο Κωδός Ηομην

3

Εικ. 2

Έγινε χρήση της σύγχρονης τεχνολογίας για ψηφιοποίηση, αντιγραφή και ηλεκτρονική επεξεργασία του συνόλου των άρθρων και των εικόνων που επρόκειτο να επεξεργαστούν. Στην παρούσα εργασία ελήφθησαν υπόψη και οι παρατηρήσεις που καταγράφηκαν κατά τη διάρκεια της κρίσης της εργασίας από την τριμελή επιτροπή.⁴

Θα ήθελα από τη θέση αυτή να ευχαριστήσω τον καθηγητή Αλέξανδρο Μ. Σταυρόπουλο για τη συνεχή-μέσα σε πλαίσιο αγάπης-επιστημονική καθοδήγησή του, τον καθηγητή Ε. Περσελή και τον Επίκουρο καθηγητή Β. Γαϊτάνη

²Το περιοδικό παρουσιάζεται σε ηλεκτρονική μορφή για πρώτη φορά τον Ιανουάριο του 2002 από την επίσημη ιστοσελίδα της Εκκλησίας της Ελλάδος (www.ecclesia.gr).

³Παναγιώτη Ζαρκάδα, *Η ορθόδοξη ζωγραφική τέχνη κατά την πρωτοχριστιανική εποχή*, εν: *Εφημέριος*, 10(1999), σελ. 21.

⁴Η εργασία βαθμολογήθηκε με άριστα.

που δέχθηκαν να είναι μέλη της τριμελούς επιτροπής της εργασίας καθώς και για τη συνεχή βοήθειά τους στην ολοκλήρωση της εργασίας, τον κ. Άγγελο Βαλλιανάτο που είχε την ιδέα και με βοήθησε ποικιλοτρόπως στην εκπόνηση της εργασίας, καθώς επίσης και την κ. Μαρία Ασημακοπούλου η οποία επιμελήθηκε φιλολογικά το κείμενο.

5

Εικ.3

Ιδιαίτερες ευχαριστίες ανήκουν στη σύζυγο μου Πέρσα για την αμέριστη συμπαράσταση και κατανόησή της καθώς και στα παιδιά μου Κυριάκο και Αναστασία για την ανοχή τους, που στερήθηκαν την φυσική παρουσία μου κατά την ενασχόλησή μου με την παρούσα εργασία.

Κυρίως ευχαριστώ Εκείνον που με αξίωσε να συμμετέχω ως εργάτης του πνευματικού Του αμπελώνα με την ελπίδα να είναι καρποφόρος αυτή η συμμετοχή.

Λέχαιο Κορινθίας, Ιανουάριος 2014
Σκλίας Γεώργιος

---

⁵Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Η στάση φιλοξενίας*, εν: Εφημέριος, 1984, σελ. 200-202.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ.....	9
ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	11
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	19

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Η ΕΙΚΟΝΑ ΣΤΗΝ ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΤΗ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ

1.	Γενικά για την εικόνα.....	28
2.	Εικόνα και αναζήτηση του θείου.....	30
3.	Η βυζαντινή εικόνα	32
4.	Η αγιογραφική εικόνα στη Δύση.	37
5.	Τα εποπτικά μέσα της διδασκαλίας του Ιησού.....	38
6.	Η εικόνα της εικονικής πραγματικότητας...	41
7.	Ποιμαντική επικοινωνία και εικόνα.....	45
8.	Εικόνα και θρησκευτική αγωγή.....	48

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΤΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ

1.	Το περιοδικό «Εφημέριος».....	56
2.	Τα άρθρα ποιμαντικού περιεχομένου.....	59
3.	Συγγραφείς.....	62
4.	Θρησκευτικός τύπος και εικονογράφηση.....	63
5.	Ερευνητική προσέγγιση των εικόνων κατά θεματική ενότητα.....	64

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ
ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΘΕΜΕΛΙΩΣΗ ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΟΥ ΕΡΓΟΥ

1.	Ποιμαντική θεολογία.....	72
	α. Γενικά.....	72
	β. Η «ποιμενική» τέχνη.....	73
	γ. Ο αγωνιζόμενος άνθρωπος.....	76
	δ. Θεολογική ανάγνωση της βιολογικής επανάστασης.....	78
2.	Προϋποθέσεις του ποιμαντικού έργου.....	81
	α. Γενικά.....	81
	β. Σφαιρική θέαση.....	81
	γ. Ισορρόπηση.....	83
	δ. Ο άνθρωπος που μετράει τα σύννεφα.....	85

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ
ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΣΕ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΜΟΡΦΕΣ
ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

1.	Όροι και στάσεις της ποιμαντικής επικοινωνίας.....	90
	α. Γενικά.....	90
	β. Δυσκολίες επικοινωνίας.....	90
	γ. Στάση φιλοξενίας.....	92
	δ. Δέηση.....	94
2.	Μορφές του ποιμαντικού έργου.....	97
	α. Γενικά.....	97
	β. Η διακονία της πρεσβυτέρας.....	97
	γ. Ο δρομέας.....	100
	δ. Ο επανευαγγελισμός του κήρυκα.....	102

3.	Ποιμαντικά προβλήματα.....	104
	α. Γενικά.....	104
	β. Ο θάνατος.....	104
	γ. Πνευματικός αγώνας.....	106
	δ. Το οικολογικό πρόβλημα.....	108
	ε. Η προσαρμογή στην ορθόδοξη Εκκλησία.....	109
4.	Άλλες κατηγορίες.....	111
	α. Γενικά.....	111
	β. Η διατροφή.....	112
	γ. Η γνώση.....	114

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

Η ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗ ΚΑΤΑ ΤΗ ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΤΗΣ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΣΥΓΧΡΟΝΩΝ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΩΝ

1.	Ερευνητικά προγράμματα.....	118
	α. Γενικά.....	118
	β. Ενορία.....	118
2.	Συνέδρια.....	120
	α. Γενικά.....	120
	β. Εκκλησιαστικός τύπος.....	121
3.	Κείμενα τρίτων προς ποιμαντική αξιοποίηση και προβληματισμό.....	123
	α. Γενικά.....	123
	β. Η αμαρτία.....	124
	γ. Η παλιά ενορία.....	126
4.	Ποιμαντική βιβλιογραφία.....	127
	α. Γενικά.....	127
	β. Βιβλιοθήκη.....	127

	γ. Η θρησκευτική ανάπτυξη του παιδιού.	128
5.	Προλογικά σημειώματα.....	130
	α. Γενικά.....	130
	β. Ανεργία.....	130

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΚΑΙ ΧΡΗΣΗ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ

1.	Κριτική θεώρηση της λειτουργίας των εικόνων.....	136
2.	Θεολογική θεμελίωση της χρήσης των εικόνων.....	146
3.	Ο κίνδυνος της εκκοσμίκευσης.....	153
	ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ-ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	161
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ: «ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΕΙΚΟΝΩΝ».....	171
	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	189

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

9

Εικ. 4¹⁰

«..ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καί καθ' ὁμοίωσιν»¹¹

---

⁹Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Το πρόσωπο και τα πρόσωπα*, εν: Εφημέριος 5(2001), σελ. 19-21.

¹⁰Γλυπτό από την έκθεση της Γαβριέλλας Σίμωσι η οποία πραγματοποιήθηκε στο CouventdesCordeliers στο SaintGermain στο Παρίσι.

¹¹Γέν.1,26.

Το ανθρώπινο πρόσωπο, σύμφωνα με τη διδασκαλία της Ορθόδοξης Εκκλησίας, συνδέεται με την έννοια της εικόνας από την αρχή της ύπαρξής του. Δημιουργείται «κατ' εικόνα» Θεού με απώτερο στόχο και δυνατότητα να πραγματοποιήσει το «καθ' ὁμοίωσιν».

Με την πτώση του Αδάμ και της Εύας έχουμε την αμαύρωση της «εικόνας» του Θεού στον άνθρωπο και με τη σάρκωση του Χριστού έχουμε την πρόσληψη και κατόπιν τη θέωση της ανθρώπινης «εικόνας» από τον Θεάνθρωπο.

Η εικόνα-παράσταση αποτελεί διακοσμητικό στοιχείο της κατοικίας του ανθρώπου καθώς και του ίδιου του ανθρώπινου σώματος¹² από την πρωτόγονη εποχή. Στη σύγχρονη εποχή με τις διάφορες μορφές¹³ που έχει λάβει επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό τη ζωή του ανθρώπου με θετικό ή αρνητικό τρόπο.

Η Εκκλησία χρησιμοποιεί την εικόνα στην άσκηση του ποιμαντικού της έργου από την ίδρυσή της στις κατακόμβες (σύμβολα, φυτά, ζώα) έως σήμερα στους ιερούς ναούς (παραστάσεις από την Παλαιά και την Καινή Διαθήκη, αγιογραφίες).

Οι εικόνες (πίσω από την άρνηση των οποίων υπήρξε ένας κρυφός Μονοφυσιτισμός) υπήρξαν σημείο θεολογικής διαμάχης¹⁴ και αντιπαράθεσης στους κόλπους της Εκκλησίας. Δημιούργησαν αναταραχή για περισσότερο από έναν αιώνα επηρεάζοντας την εξέλιξη των ιστορικών γεγονότων. Έγιναν η αφορμή για τη σύγκληση της εβδόμης Οικουμενικής Συνόδου στη Νίκαια της Βιθυνίας το 787 μ.Χ.

¹² π.χ. διάφορα σχέδια πάνω στο ανθρώπινο (ινδιάνοι), τατουάζ κ.λ.π.

¹³ Ψηφιακή εικόνα, τηλεοπτική εικόνα, δορυφορική εικόνα.

¹⁴Εμμανουήλ Π. Περσελή, *Σχολική θρησκευτική αγωγή*, Αθήνα: Γρηγόρη, 1998, σελ. 118.

Ο ίδιος ο Κύριος χρησιμοποίησε την εικόνα στο λόγο του.¹⁵

Ο ιερός Χρυσόστομος επισημαίνει «Μέγα τι ἔχουσι καὶ αἱ εἰκόνες καὶ μάλιστα αἱ ἐν τῇ Γραφῇ, εἰς παράστασιν τῶν λεγομένων»¹⁶.

Ἡ ποιμαντική χρησιμοποιεῖ την εἰκόνα ὡς ποιμαντικό εργαλεῖο γιὰ νὰ οδηγήσει τὸν ἄνθρωπο στὴ «μία ποιμνὴ ὑπὸ τὸν ἓνα ποιμένα»¹⁷.

Τὰ ποιμαντικά κείμενα ποὺ χρησιμοποιοῦνται στὴν ἀσκηση τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου ἐνίοτε συνοδεύονται ἀπὸ εἰκόνες, εἴτε αἰολογραφίες, εἴτε «κοσμικές», ποὺ ἀπὸ πρώτη ματιά δὲν φαίνεται νὰ ἔχουν ἀμεση σχέση με ποιμαντικά μηνύματα.

Ἡ ἐργασία αὐτὴ ἔχει ὡς στόχο νὰ ἐρευνήσει τὴ λειτουργία τῆς εἰκόνας, στὰ ποιμαντικά κείμενα τοῦ περιοδικοῦ «Ἐφημέριος» ἀπὸ τὸ ἔτος 1952 ποὺ πρωτοκυκλοφόρησε τὸ περιοδικὸ ἕως σήμερα (2007) καθὼς ἐπίσης νὰ ἐξετάσει τὴ χρησιμότητα καὶ τὸ ρόλο τῶν εἰκόνων τῶν συγκεκριμένων ἀρθρῶν στὴν ποιμαντικὴ ἐπικοινωνία.

Προσπαθεῖ νὰ προσεγγίσει τὴν εἰκονογράφηση τῶν ποιμαντικῶν κειμένων τοῦ περιοδικοῦ καὶ κατὰ τὸ δυνατόν νὰ δώσει ἀπαντήσεις σὲ ἐρωτήματα ὅπως:

α. Ποιὰ ἡ σχέση τῶν εἰκόνων με τὸ γραπτὸ λόγο ποὺ συνοδεύουν;

β. Λειτουργοῦν παράλληλα ἢ ἀνεξάρτητα ἀπὸ αὐτόν; Κατὰ πόσο τὸ ἐπιτυγχάνουν;

γ. Εἶναι χρήσιμες στὴν ἐφαρμογὴ τῆς ποιμαντικῆς ἐπικοινωνίας;

¹⁵ «Ἐμβλέψατε εἰς τὰ πετεινά τοῦ οὐρανοῦ..» (Ματθ. 6,16).

¹⁶ Ἰ. Χρυσόστομος, *Εἰς Ἡσαΐαν*, κεφ. Α' PG 56, 171.

¹⁷ Ἰωάννου 10,16.

δ. Η ύπαρξή τους εξυπηρετεί κάποιο ιδιαίτερο σκοπό ή είναι απλώς διακοσμητικές;

ε. Ποια είναι τελικά η ποιμαντική τους λειτουργία;

Στην εργασία αυτή εξετάζονται οι εικόνες που παρουσιάζονται και συνοδεύουν τα ποιμαντικά άρθρα του Εφημερίου, είτε σαν αγιογραφία, είτε σαν απλό σχέδιο, είτε σαν σκίτσο, είτε σαν οποιασδήποτε μορφής σύνολο γραμμών και χρωμάτων. Δεν αποτελούν αντικείμενο έρευνας οι εικόνες –ζωγραφίες που περιγράφονται και αναπτύσσονται μέσα στα άρθρα, δηλαδή οι λεκτικές εικόνες.¹⁸ Ως ποιμαντικά άρθρα έχουν επιλεγεί τα άρθρα που τους δίνεται αυτή η ιδιότητα κατηγοριοποίησης από το ίδιο το περιοδικό.¹⁹

Οι εικόνες που χρησιμοποιούνται σε όλη την εργασία προέρχονται αποκλειστικά και μόνο από τα ποιμαντικά άρθρα του περιοδικού. Η επιλογή των εικόνων που παρουσιάζονται και διερευνώνται στην παρούσα εργασία έγινε με κριτήριο το μήνυμα της παράστασης που απεικονίζουν να μην είναι προφανές αλλά να αναφέρεται με έμμεσο τρόπο στο θέμα του άρθρου που συνοδεύουν.²⁰ Έτσι για παράδειγμα δεν επελέγη για διερεύνηση φωτογραφία από

¹⁸π.χ. η περιγραφή ενός ωραίου τοπίου ή μιας συναισθηματικής κατάστασης (λύπη, χαρά).

¹⁹Στο τέλος κάθε έτους, στο τελευταίο περιοδικό του μηνός Δεκεμβρίου, υπάρχει και ένας κατάλογος περιεχομένων όπου το υλικό όλου του έτους κατατάσσεται σε κατηγορίες π.χ. σε άρθρα ποιμαντικά, άρθρα λειτουργικά κ.λ.π. Οι εικόνες αυτών των άρθρων που χαρακτηρίζονται ως Ποιμαντικά ή με παρόμοιο τίτλο αποτελούν και το αντικείμενο της παρούσας έρευνας. Η κατηγοριοποίηση σταμάτησε το 2005. Από το έτος αυτό και μετά η ένταξη των άρθρων στην κατηγορία «ποιμαντικά άρθρα» γίνεται με βάση το συγγραφέα και τον τίτλο, σε συσχέτιση με τους καταλόγους των προηγούμενων ετών καθώς και με το περιεχόμενο του άρθρου εφόσον αποτελεί ποιμαντικό κείμενο με τη στενότερη έννοια του όρου.

²⁰Επελέγησαν δηλαδή εικόνες οι οποίες σε μία πρώτη ανάγνωση, δεν γίνονται εύκολα αντιληπτά τα μηνύματα που μεταφέρουν αλλά χρειάζεται μία περαιτέρω διερεύνηση και επεξεργασία, δημιουργούν δηλαδή μια απορία σχετικά με την αναγκαιότητα της παρουσίας τους, επίσης προέρχονται από την καθημερινή ζωή, από εφημερίδες, από δημιουργίες που συναντά ο πολίτης στην καθημερινή του διαδρομή προς την εργασία του κ.λ.π.

κοινωνική διαδήλωση που συνοδεύει άρθρο με θέμα τις κοινωνικές διαδηλώσεις. Επίσης δεν επιλέχθηκαν παραστάσεις από τον αγιογραφικό κύκλο. Η όποια διερεύνηση, εικόνων με άμεση αναφορά στο θέμα του άρθρου καθώς και αγιογραφικών εικόνων που παρουσιάζονται στην εργασία έγινε καθαρά για λόγους πληρότητας της έρευνας προκειμένου να καταδειχθεί και η ύπαρξη αυτών των παραστάσεων.

Ιδιαίτερα βοηθητικό υπήρξε το ευρετήριο του Αδαμάντιου Ανεστίδου²¹, το οποίο ευρετηριάζει το περιοδικό από το 1952 έως το 1991. Σημαντική πηγή πληροφοριών υπήρξε επίσης και το «Εγχειρίδιο Ποιμαντικής» (διάγραμμα) του καθηγητού Αλεξάνδρου Σταυροπούλου, το οποίο παρουσιάζει σε θεματικές ενότητες τα άρθρα του ίδιου και το οποίο δημοσιεύτηκε²² πρόσφατα.

Η προσέγγιση του ερευνητικού προβλήματος της λειτουργίας των εικόνων είναι μεθοδολογικά πολύπλευρη. Οι μέθοδοι έρευνας²³ που χρησιμοποιήθηκαν είναι η περιγραφική, ερμηνευτική (ανάλυση περιεχομένου) σε συνδυασμό με τη βιβλιογραφική.

Στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται σύντομη αναφορά στη χρήση της εικόνας στην ποιμαντική επικοινωνία και τη θρησκευτική αγωγή. Γίνεται λόγος, για την αγιογραφική εικόνα και το ρόλο της στην ορθόδοξη λατρεία και την ποιμαντική επικοινωνία. Παρουσιάζονται στοιχεία από τα εποπτικά μέσα της διδασκαλίας του Ιησού. Γίνεται αναφορά στην εικόνα και την εικονική πραγματικότητα και τη χρήση

---

²¹Αδαμάντιου Στ. Ανεστίδου, *Ο Εφημέριος, Ευρετήριο Τόμων Α(1952)-Μ(1991)*, Εν Αθήναις: αυτοέκδοση, 1999, 1050 σ.

²²Βρίσκεται δημοσιευμένο ως "Εγχειρίδιο Ποιμαντικής" στον ιστότοπο της Συνοδικής Επιτροπής επί της θείας Λατρείας και του ποιμαντικού έργου: <http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/commitees/worship/worship.htm>

²³Ιωάννου Παρασκευόπουλου, *Μεθοδολογία επιστημονικής έρευνας*, Τόμος 1, Αθήνα: αυτοέκδοση, 1993, σελ. 20-41.

των νέων τεχνολογιών στο ποιμαντικό έργο. Εξετάζεται επίσης η αξιοποίηση της εικόνας στη θρησκευτική αγωγή γενικότερα και στο σχολικό βιβλίο ειδικότερα.

Στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζονται στοιχεία για το περιοδικό «Εφημέριος» καθώς επίσης, ο τρόπος κατηγοριοποίησης²⁴ των εικόνων και η ερευνητική τους προσέγγιση κατά θεματική ενότητα²⁵ άρθρων.

Στο τρίτο κεφάλαιο διερευνάται η θεολογική θεμελίωση του ποιμαντικού έργου μέσα από τις εικόνες των ποιμαντικών άρθρων. Οι θεματικές ενότητες άρθρων που εξετάζονται είναι: Ποιμαντική θεολογία και Προϋποθέσεις του ποιμαντικού έργου.

Στο τέταρτο κεφάλαιο εξετάζεται ο τρόπος της ποιμαντικής επικοινωνίας σε διάφορες μορφές και προβλήματα. Οι εικόνες κατηγοριοποιούνται²⁶ και γίνεται ερευνητική προσέγγισή τους κατά θεματική ενότητα άρθρων. Οι θεματικές ενότητες άρθρων που εξετάζονται²⁷ είναι: Όροι και στάσεις της ποιμαντικής επικοινωνίας, Μορφές του ποιμαντικού έργου, Ποιμαντικά προβλήματα, άλλες κατηγορίες.

Στο πέμπτο κεφάλαιο γίνεται διερεύνηση της συγκρότησης της ποιμαντικής με τη βοήθεια σύγχρονων προσεγγίσεων. Οι εικόνες κατηγοριοποιούνται²⁸ και γίνεται ερευνητική προσέγγισή τους κατά θεματική ενότητα άρθρων. Οι θεματικές ενότητες άρθρων που εξετάζονται²⁹ είναι: Ερευνητικά προγράμματα, Συνέδρια, Κείμενα τρίτων προς

---

²⁴Η κατηγοριοποίηση γίνεται σύμφωνα με το "Εγχειρίδιο Ποιμαντικής" του καθηγητού της Θεολογικής σχολής Αθηνών, Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου.

²⁵Από την κάθε κατηγορία επιλέγονται αντιπροσωπευτικές εικόνες, οι οποίες παρουσιάζονται και ερευνάται η ποιμαντική τους διάσταση.

²⁶ Βλ. υποσ. 24.

²⁷Βλ. υποσ. 25

²⁸ Βλ. υποσ. 24.

²⁹Βλ. υποσ. 25

ποιμαντική αξιοποίηση και προβληματισμό, Ποιμαντική βιβλιογραφία, Προλογικά σημειώματα. Από την κάθε κατηγορία επιλέγονται αντιπροσωπευτικές εικόνες, οι οποίες παρουσιάζονται και ερευνάται η ποιμαντική τους διάσταση.

Στο έκτο κεφάλαιο γίνεται μία κριτική θεώρηση της λειτουργίας των εικόνων στα ποιμαντικά άρθρα καθώς και αναζήτηση και υποτύπωση ερεισμάτων για θεολογική θεμελίωση της χρησιμοποίησης των εικόνων στην ποιμαντική και τη θεολογία γενικότερα. Κατόπιν ερευνάται ο κίνδυνος εκκοσμίκευσης από τη χρήση «κοσμικών» μη αγιογραφικών εικόνων στα ποιμαντικά άρθρα του περιοδικού, καθώς αυτές αποτελούν την πλειονότητα των χρησιμοποιούμενων εικόνων.

Η εργασία ολοκληρώνεται με μια σύντομη ανακεφαλαίωση και τη διατύπωση των συμπερασμάτων της έρευνας.

Στο τέλος της εργασίας παρατίθεται ένα παράρτημα που λειτουργεί ως σύντομο ευρετήριο των εικόνων που έχουν χρησιμοποιηθεί στις προηγούμενες σελίδες της εργασίας.

30

Εικ. 5

Η παρούσα μελέτη επιθυμεί να αποτελέσει αφορμή για περαιτέρω έρευνα και ανακάλυψη ποιμαντικών εργαλείων (αντικειμένων και μεθόδων) από τον οδοιπόρο (homoviator) της ποιμαντικής επιστήμης. «Ταῦτα μὲν ἐπὶ τούτοις ἡμεῖς διανοείσθω δὲ τις τὰ τελειότερα».³¹

³⁰Τιμοθέου Κ. Κιλίφη, (ιερέως), *Ποιμένες*, εν: Εφημέριος, 1981, σελ. 23.

³¹Κυρούλλου Αλεξανδρείας, *Ερμηνεία εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, PG 73, 1048 B.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Η ΕΙΚΟΝΑ ΣΤΗΝ ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΤΗ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ

Εικ. 6³³

«Ἐμβλέψατε εἰς τὰ πετεινά τοῦ οὐρανοῦ.....» (Ματθ. 6,28)³⁴

---

³²Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Ορθόδοξη πνευματική ζωή και γάμος*, εν: *Εφημέριος*, 1985, σελ. 96-99.

³³Γλυπτό της Emmy Roeder.

³⁴Ο Κύριος χρησιμοποίησε πολλές φορές εικόνες από την καθημερινή ζωή κατά τη διάρκεια της ποιμαντικής του επικοινωνίας με τους ανθρώπους που δίδασκε για να τους καθοδηγήσει από τα αισθητά στα νοητά.

1. Γενικά για την εικόνα

Με τον όρο εικόνα εννοούμε την «πραγματική ή τη φανταστική αναπαράσταση ενός πραγματικού ή φανταστικού αντικειμένου»³⁵ ή τη «ζωγραφική ή φωτογραφική παράσταση πράγματος ή γεγονότος».³⁶ Η παράσταση μπορεί να αφορά ή να αναφέρεται σε ένα πρόσωπο, πράγμα ή συναίσθημα, να προέρχεται, δηλαδή, από τον υλικό ή τον πνευματικό κόσμο. Χρησιμοποιείται όμως και με διάφορες άλλες σημασίες όπως για να δείξει ότι γνωρίζει μια κατάσταση, «έχω αποκτήσει εικόνα» λέμε για το συγκεκριμένο θέμα, για να εκφραστούμε για έναν άνθρωπο ρωτάμε «τι εικόνα έχεις γι' αυτόν», άλλες φορές εννοώντας ότι πρέπει να αλλάξουμε ιδέες λέμε «δες τα με άλλο μάτι». Επίσης χρησιμοποιούμε τη λέξη «εικόνα» για να δηλώσουμε αναμνήσεις «τι εικόνες κουβαλάει μέσα του». Άλλες φορές η έλλειψη εικόνας ως «πρότυπο» για μία κατάσταση δημιουργεί πρόβλημα.³⁷

Στην καθομιλουμένη η λέξη «εικόνα» φέρνει στο νου μας την ορθόδοξη αγιογραφική εικόνα, ενώ για τη ζωγραφική αναπαράσταση-εικόνα χρησιμοποιείται ο όρος πίνακας ζωγραφικής ή ζωγραφιά ή έργο τέχνης.

Η εκφραστική δύναμη της εικόνας, παράλληλα με τη δωρικότητά της, σε σχέση με το λόγο (γραπτό ή προφορικό) είναι μεγάλη. Μία εικόνα αξίζει χίλιες λέξεις³⁸ λέει το γνωστό

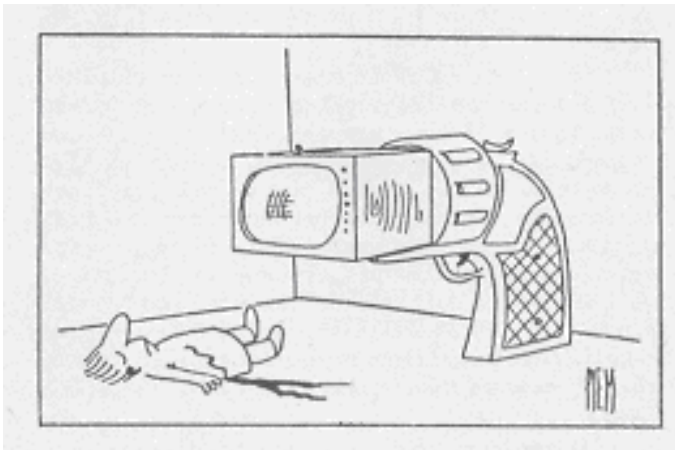
³⁵Γ. Μπαμπινιώτη, *Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας, Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε.*, Αθήνα: 1998, σελ. 561.

³⁶Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, *Λεξικό της κοινής νεοελληνικής*, Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Ινστιτούτο νεοελληνικών σπουδών (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη), 1999, σελ. 420.

³⁷Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Ποιμαντική γάμου και οικογενείας προ των πυλών του 21^{ου} αιώνα*, Έκδοση Ι. Μ. Ηλείας, Αθήνα: 1999, σελ. 21, «...Οι περισσότεροι νέοι δεν έχουν μια συγκεκριμένη «εικόνα» για το πώς θα ήθελαν να ζήσουν, να διευθετήσουν το γάμο τους ή το γάμο των παιδιών τους».

³⁸Ευσταθίου Γιαννή, *Εικών Παιδαγωγούσα*, Διδακτορική διατριβή, Φλώρινα: 1996, σελ. 3.

ρητό. Η κατανόηση ενός οπτικού μηνύματος που εκπέμπει μια εικόνα είναι ευκολότερη και γρηγορότερη από το μήνυμα του γραπτού ή προφορικού λόγου. Μια εικόνα γίνεται αντιληπτή, τουλάχιστον στα βασικά της χαρακτηριστικά, από όλους, ανεξάρτητα από γλώσσα, ηλικία, φύλο, επίπεδο γνώσεων. Μια πρώτη στοιχειώδης ανάγνωση οποιασδήποτε εικόνας είναι δυνατή ακόμα και σε ένα μικρό παιδί, ενώ ένα κείμενο απαιτεί αρκετές προϋποθέσεις για την κατανόησή του όπως επίπεδο γνώσεων, γνώση της γλώσσας κ.λ.π.

Εικ. 7³⁹

Έχουμε άραγε τη δύναμη να τα βλέπουμε όλα ;

Οι παραστάσεις ανάλογα με τα μηνύματα που μεταφέρουν μπορούν να είναι ωφέλιμες ή επιβλαβείς σε αυτούς που κοινωνούν το περιεχόμενό τους. Χρησιμοποιούνται άλλοτε, για να μας ωθήσουν να πράξουμε κάτι (διαφημίσεις προϊόντων, εικόνες προπαγάνδας) και άλλοτε,

³⁹Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Χρόνου φείδου*, εν: Εφημέριος, 1988, σελ. 168-169.

για να μας απωθήσουν από μια επιβλαβή συμπεριφορά (εικόνες που παρουσιάζουν τα καταστροφικά αποτελέσματα τροχαίων ατυχημάτων, καπνίσματος). Η εποχή μας, όχι άδικα, χαρακτηρίζεται ως «εικονολατρική» ή ως εποχή της αυτοκρατορίας των εικόνων⁴⁰ ή επίσης ως εποχή της «οπτικής επανάστασης»⁴¹.

2. Εικόνα και αναζήτηση του θείου

Ο άνθρωπος στην αναζήτηση του υπερβατικού χρησιμοποίησε συμβολικές παραστάσεις ή εικονοποίησε το θείο. Σε όλες σχεδόν τις μορφές θρησκευτικής αναζήτησης αναπαριστά το λατρεύμενο θεό ή θεά.

42

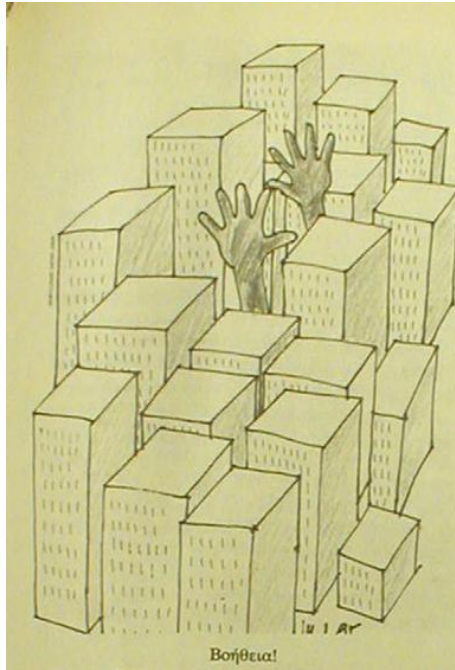
Εικ. 8

⁴⁰Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Η αυτοκρατορία των εικόνων*, Αθήνα: Αποστολική Διακονία, 1994, σελ. 24.

⁴¹Ευσταθίου Γιαννή, *Εικών Παιδαγωγούσα*, Διδακτορική διατριβή, Φλώρινα: 1996, σελ. 3.

⁴²Ευθυμίου, Μητροπολίτου Αχελώου, *Η προσαρμογή στην Ορθόδοξη Εκκλησία- Η αναγκαιότητα της προσαρμογής*, εν: Εφημέριος, 11(2001), σελ. 6-8.

Θέλησε να δώσει μορφή και περιεχόμενο σε ό,τι βλέπει, αφουγκράζεται και αισθάνεται με τα σωματικά και πνευματικά μάτια κατά την αμφίδρομη επικοινωνία πιστού-αγίου, αισθητού και υπεραισθητού. Έκανε το θείο προσιτό

43

Εικ. 9

στην ανθρώπινη όραση, για να το νιώσει έτσι πιο κοντά του, για να έχει τη δυνατότητα να του μεταφέρει πιο άμεσα αιτήματα και ευχαριστίες. Η αναπαράσταση του θείου επηρεάζεται από τον πολιτισμό και τις ιδιαιτερότητες ή ιδιορρυθμίες, του κάθε λαού. Έτσι ο θεός, ο άγιος, ο προφήτης,

---

⁴³Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Η ποιμαντική της ελπίδας*, εν: Εφημέριος, 1997, σελ. 360-361.

ο διδάσκαλος, ο απεσταλμένος του θεού, παραλλάσσεται από τόπο σε τόπο.

Για όλους τους ανθρώπους ο Θεός είναι μεγάλος και κατοικεί στον ουρανό.

Οι διάφορες θρησκείες χρησιμοποιούν στη λατρεία τους τις εικόνες ή τα σύμβολα σε μικρό ή μεγάλο βαθμό. Τα αφρικανικά θρησκευματα (θρησκευματα νοτίως της Σαχάρας)⁴⁴, ο χριστιανισμός, ο ινδουισμός, ο τζαϊνισμός, ο βουδισμός, ο ισλαμισμός (ελάχιστα), οι διάφορες ειδωλολατρικές θρησκείες παλαιότερα και σήμερα μεταχειρίζονται την εικόνα στο λατρευτικό τους σύστημα.

3. Η βυζαντινή εικόνα

Η εικόνα στην ορθοδοξία αποτελεί ένα μέσο μετάδοσης της διδασκαλίας της στους πιστούς ή ακόμα και σε μη πιστούς. Είναι ένας διαφορετικός τρόπος ευαγγελισμού που επικεντρώνεται στην αίσθηση της όρασης.

Σε μια πρώιμη μορφή εικόνες εμφανίζονται στις κατακόμβες ως σύμβολα (καλού ποιμένος, ιχθύος) και εξελίσσονται επηρεαζόμενες από διάφορους πολιτισμούς και τεχνοτροπίες. Σήμερα αποτελεί λειτουργικό σκεύος και συναντάται στους ναούς και στα εικονοστάσια των πιστών.

Για μια μεγάλη χρονική περίοδο (724-843 μ.χ.) γίνεται αντικείμενο έντονης θεολογικής διαμάχης (Εικονομαχία). Η Ζ' Οικουμενική Σύνοδος το 843μ.χ. επί αυτοκράτορα Μιχαήλ του Βυζαντίου και της μητέρας του Θεοδώρας προστάτεψε την

---

⁴⁴Αναστασίου Γιαννουλάτου, Αρχιεπισκόπου Τιράνων και πάσης Αλβανίας, *Ιχνη από την αναζήτηση του υπερβατικού*, Αθήνα: Ακρίτας, 2004, σελ.115.

πίστη και την εκκλησιαστική παράδοση⁴⁵ από τους αιρετικούς και καθόρισε το πλαίσιο θεώρησης της βυζαντινής⁴⁶ εικόνας⁴⁷, «Ἡ γὰρ τῆς εἰκόνοσ τιμὴ ἐπὶ τὸ πρωτότυπον διαβαίνει καὶ ὁ προσκυνῶν τὴν εἰκόνα, προσκυνεῖ ἐν ἑαυτῇ τοῦ ἐγγραφομένου τὴν ὑπόστασιν»⁴⁸. Από την εποχή της εικονομαχίας

Εικ.10⁵⁰

Παναγία η Γλυκοφιλούσα

---

⁴⁵Εμμανουήλ Π. Περσελή, *Η Κυριακή της Ορθοδοξίας και η σημασία της για το σύγχρονο χριστιανικό παιδαγωγικό έργο*, Σχολική Θρησκευτική Αγωγή, Αθήνα: Γρηγόρη, 1998, σελ. 125.

⁴⁶Η Ορθόδοξη αγιογραφική εικόνα αναφέρεται και ως βυζαντινή εικόνα καθώς διαμορφώθηκε και αναπτύχθηκε στις διάφορες μορφές της (ψηφιδογραφία, τοιχογραφία, μικρογραφία, φορητή εικόνα) στο Βυζάντιο.

⁴⁷Κωνσταντίνου Καλοκύρη, *Η ζωγραφική της Ορθοδοξίας*, Θεσσαλονίκη: Πουρνάρα, σελ. 3.

⁴⁸Εμμανουήλ Π. Περσελή, *Σχολική Θρησκευτική Αγωγή*, Αθήνα: Γρηγόρη, 1998, σελ.132.

⁴⁹Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Της Ορθοδοξίας*, εν:Εφημέριος, 1996, σελ. 88-89.

⁵⁰Παναγία η Γλυκοφιλούσα, Ιερά Μονή Οσίου Φιλοθέου Αγίου Όρους.

μέχρι και την άλωση, η βυζαντινή εικόνα γνωρίζει μια πραγματική αναγέννηση τόσο στην τεχνοτροπία όσο και στη θεματολογία της. Οι περίοδοι εξέλιξης της βυζαντινής ορθόδοξης ζωγραφικής μπορούν να διακριθούν σε πέντε: η πρώτη από την εποχή των κατακομβών έως την εικονομαχία, η δεύτερη από την εικονομαχία έως τον Η' αιώνα και το πρώτο μισό του Θ' αιώνα, η τρίτη από το δεύτερο μισό του Θ' αιώνα έως την εποχή των Μακεδόνων και των Κομνηνών, η τέταρτη από την εποχή των Κομνηνών έως την άλωση και η Πέμπτη από την άλωση μέχρι σήμερα.⁵¹ Στα χρόνια της δουλείας και μέχρι σήμερα συνεχίζει παρά τις όποιες δυσκολίες να δημιουργεί έργα πιστά στη βυζαντινή παράδοση. Στα χρόνια της σκλαβιάς οι Έλληνες ζωγράφοι ζωγραφίζουν συχνότερα τη Σταύρωση και άλλα τέτοια θλιβερά θέματα. Η ψυχική τους κατάσταση επηρεάζει τη θεματολογία, την τεχνοτροπία, τη χρήση σκούρων θλιβερών χρωμάτων.⁵² Παράλληλα υπάρχει και η άποψη⁵³ ότι οι σύγχρονοι αγιογράφοι δεν δημιουργούν νέα έργα αλλά μόνο αντιγράφουν.

Η θεματολογία της βυζαντινής εικόνας περιλαμβάνει μορφές Αγίων, του Χριστού, της Παναγίας, των Αγγέλων, παραστάσεις από την επίγεια διαδρομή του Χριστού, συμβολικές παραστάσεις, απεικονίσεις των παραβολών του Ιησού, σκηνές και πρόσωπα από την Παλαιά Διαθήκη.

Χαρακτηριστικά της αγιογραφικής εικόνας είναι η λιτότητα (παρουσιάζεται μόνο ό,τι είναι απαραίτητο για την

---

⁵¹Κωνσταντίνου Καλοκύρη, *Η ζωγραφική της Ορθοδοξίας*, Θεσσαλονίκη: Πουρνάρα, Θεσσαλονίκη, σελ.38.

⁵²Φώτη Κόντογλου, *Για να πάρουμε μια ιδέα περί ζωγραφικής*, Αθήνα: Αρμός, 2002, σελ.39.

⁵³Γεωργίου Κόρδη, συνέντευξη με θέμα: *Η βυζαντινή αγιογραφία χθες και σήμερα*, ιστότοπος: www.xfe.gr.

πνευματική οικοδομή των πιστών), η σχηματοποίηση στο σχέδιο και το φωτισμό (αναγωγή από το αισθητό στο υπεραισθητό), η υπερβολή⁵⁴, η απουσία πάθους και κακίας από τα πρόσωπα, η έλλειψη νατουραλισμού τόσο στα πρόσωπα όσο και στα τοπία, η παρουσίαση των αγγέλων με

Εικ.11

Ιωακείμ και Άννα

ανθρώπινη μορφή, η ιεροποίηση του γυμνού, η κατά μέτωπο παρουσία των προσώπων, το φωτοστέφανο στα πρόσωπα και η κορδέλα στο κεφάλι των αγγέλων.

Η λειτουργία της βυζαντινής εικόνας είναι τριπλή. Ασκεί ποιμαντική διακονία, δογματίζει, είναι λειτουργικό σκεύος.

---

⁵⁴π.χ. το ανθρώπινο σώμα να είναι μεγαλύτερο από το όρος πάνω στο οποίο απεικονίζεται.

⁵⁵Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Παραλειπόμενα*, εν: Εφημέριος, 1985, σελ. 200-202.

Έχει ρόλο ποιμαντικό και οδηγητικό, γιατί σκοπεύει να οδηγήσει τον πιστό στη θέωση, καθώς τον καθιστά κοινωνό των χαρισμάτων και των ιδιωμάτων των «σεσωσμένων» προσώπων. Πνευματικές αρετές και καταστάσεις όπως ταπεινότητα, πραότητα, απάθεια, σαρκώνονται, ώστε να γίνουν ευπρόσληπτα στον άνθρωπο και να δείξουν το σκοπό που πρέπει να πετύχει. Είναι πνευματικοί οδοδείκτες που χειραγωγούν με ασφάλεια την πνευματική ζωή του πιστού. Η εικόνα του Αγίου Ιωάννου του Προδρόμου, π.χ. με το τρίχινο ένδυμά του και το λιπόσαρκο σώμα του μας ωθεί σε μια ορθότερη αξιολόγηση των απολαύσεων, σε μια πιο ακέραιη στάση απέναντι στον καταναλωτισμό, αν αναλογιστούμε πόση τιμή και δόξα χάρισε σε αυτόν αυτό το ένδυμα και γενικότερα ο τρόπος ζωής του.

Η βυζαντινή εικόνα εκφράζει το δόγμα της ενσαρκώσεως και της θείας ενανθρωπήσεως. Ο Χριστός ήρθε στη γη, έλαβε ανθρώπινη σάρκα, έζησε, έδρασε και έγινε αντιληπτός και θεάθηκε από τους σύγχρονούς Του. Αυτή τη μορφή, την ανθρώπινη φύση του Θεανθρώπου, αποδίδει η ορθόδοξη εικονογραφία. Αν ο Χριστός δεν «εσαρκούτο», ο εικονισμός του σε οποιαδήποτε μορφή θα ήταν αιρετικός και μη «κανονικός», διότι η ορθόδοξη εικονογραφία δεν παρουσιάζει ποτέ κάτι το φανταστικό αλλά πάντοτε πραγματικά γεγονότα, πρόσωπα και καταστάσεις με διαδρομή μέσα στο χρόνο. Η μη αποδοχή των εικόνων ισοδυναμεί με αίρεση και άρνηση του μυστηρίου της καθόδου και ενσαρκώσεως του Χριστού. «Η απόρριψη της εικόνας ισοδυναμεί με την άρνηση της σαρκώσεως του πνεύματος, δηλαδή την εγκατάλειψη ολόκληρου του φυσικού κόσμου στα

ερέβη του κακού και της διαφθοράς».⁵⁶

Η βυζαντινή εικόνα αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της ορθόδοξης λατρείας, καλύπτει το εσωτερικό των ναών και απολαμβάνει της τιμητικής προσκύνησης των πιστών όπως επίσης θαυματουργεί, θεραπεύει ασθενείς, προστατεύει πόλεις από καταστροφές και οδηγεί στρατούς στη νίκη. Όπως αναφέρει και ο Λ. Ουσπένσκυ: «Για αυτό τον λόγο η εικόνα μέσα στην Εκκλησία παίζει τον ίδιο ρόλο όπως και η γραφή και έχει την ίδια λειτουργική, δογματική και εκπαιδευτική σημασία».⁵⁷

4. Η αγιογραφική εικόνα στη Δύση

Σε αντιδιαστολή με την ορθόδοξη εικόνα, η εικόνα στη Δύση έχει διαφορετικά χαρακτηριστικά, «γεννήματα» του διαφορετικού δόγματος, του διαφορετικού πολιτισμού και της κουλτούρας που αναπτύχθηκε στη Δύση.

Κυρίαρχο χαρακτηριστικό της δυτικής αγιογραφικής τεχνοτροπίας είναι ο φυσιολατρικός, νατουραλιστικός, ο «κοσμικός», θα μπορούσαμε να πούμε, χαρακτήρας της. Ο δυτικός αγιογράφος προσπαθεί να αποδώσει τα φυσικά χαρακτηριστικά του προσώπου και του τοπίου που εικονογραφεί. Οι δυτικές αγιογραφικές εικόνες διακρίνονται επίσης για την έντονη εκφραστικότητά τους, όσον αφορά στα συναισθήματα της λύπης, της χαράς, της απογοήτευσης.

Γράφει σχετικά ο Φ. Κόντογλου: «...αυτή η κοσμικότητα του Ιταλού ζωγράφου⁵⁸, η υγεία και η προσήλωσή

⁵⁶Βασιλείου Γαϊτάνη, *Homomediatorandhomotheologicus*, Αθήνα: Γρηγόρη, 2003, σελ. 290.

⁵⁷Λεωνίδα Ουσπένσκυ, *Η θεολογία της εικόνας στην ορθόδοξη Εκκλησία*, Μτφρ. Σπυρίδωνος Μαρίνη, Αθήνα: Αρμός, 1998, σελ. 159.

⁵⁸Αναφέρεται στους Ιταλούς ζωγράφους γενικά.

του στη ζωή τον ξεμάκρυνε από το εικονογραφικό δόγμα και έτσι η τεχνοτροπία του ξέφευγε ολοένα από τα εκφραστικά σχήματα της μεταβυζαντινής αγιογραφίας (εξπρεσιονισμό/Expresionism) τραβώντας προς την πλαστική αντίληψη ως που κατέληξε τέλος στον πραγματισμό (Αναγέννηση)»⁵⁹.

Εικ. 12

Ο Απόστολος Παύλος στην Αθήνα

Πολλά έργα έχουν γραφεί για τη σχέση και τις διαφορές «ανατολικής» και «δυτικής» αγιογραφικής τέχνης⁶¹.

5. Τα εποπτικά μέσα της διδασκαλίας του Ιησού

Ο Ιησούς, κατά τη διάρκεια της επίγειας διδασκαλίας Του, χρησιμοποιεί τα προσφερόμενα οπτικοακουστικά⁶² μέσα της εποχής Του, όπως εικόνες (οπτικές, λεκτικές, ακουστικές) και

⁵⁹Φώτη Κόντογλου, *Για να πάρουμε μια ιδέα περί ζωγραφικής*, Αθήνα: Αρμός, 2002, σελ.40.

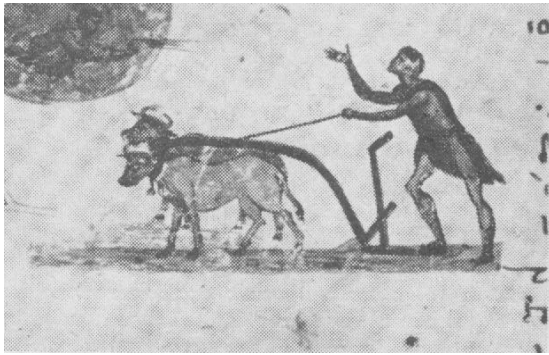
⁶⁰Ευθυμίου Αχελώου, Μητροπολίτου, *Η προσαρμογή στην Ορθόδοξη Εκκλησία, Η αναγκαιότητα της προσαρμογής*, εν: Εφημέριος 7(2001), σελ. 6-9.

⁶¹Κωνσταντίνου Δ. Καλοκύρη, *Εισαγωγή εις την χριστιανικήν και βυζαντινήν αρχαιολογίαν*, *Η εκκλησιαστική τέχνη Ανατολής και Δύσεως*, Θεσνίκη: Πουρνάρα, 1985, 323 σ.

⁶²Κωνσταντίνου Γιοκαρίνη, *Η διδακτική και παιδαγωγική του Ιησού*, Κέντρο Βιβλικών Μελετών Άρτος ζωής, 1998 σελ. 215.

παραβολές, για να μεταδώσει στους ακροατές Του το μήνυμα της σωτηρίας.

Αντλεί τις εικόνες και τις διάφορες παραστάσεις που χρησιμοποιεί από το φυσικό περιβάλλον (τα σύννεφα του ουρανού), από το φυτικό και ζωικό βασίλειο (κρίνα, πετεινά του ουρανού), από τις καθημερινές αγροτικές εργασίες (σπορά), από την καθημερινή ζωή (γυναίκα που τίκτει), τα βιώματα και τη συμπεριφορά των ανθρώπων στις διάφορες δράσεις τους (πρωτοκαθεδρίες στα δείπνα). Μεταχειρίζεται τις εικόνες στον προφορικό Του λόγο, αφού αυτό ήταν και το μοναδικό μέσο μετάδοσης της διδασκαλίας του. Ο Ιησούς όπως είναι γνωστό δεν συνέθεσε ο ίδιος κανένα γραπτό κείμενο.

Εικ. 13⁶⁴

«.....οὐδείς ἐπιβαλὼν τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπ' ἄροτρον καὶ βλέπων εἰς τὰ ὀπίσω εὐθὲτός ἐστιν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ.....»

Χρησιμοποιεί εικόνες και γενικότερα εποπτικά μέσα, διότι το ακροατήριό Του στις περισσότερες περιπτώσεις είναι

⁶³Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Για μια ιστορία αγάπης*, εν: Εφημέριος, 1984, σελ. 152-153.

⁶⁴Βυζαντινό χειρόγραφο του ΙΑ' αιώνα, Εθνική βιβλιοθήκη Παρισίων («Θρησκευτική και ηθική εγκυκλοπαίδεια», τόμος 3, έναντι στήλης 1152).

ανομοιογενές, υπάρχουν καταρτισμένοι θεολογικά άνθρωποι αλλά και απλοί με λιγιστές, στοιχειώδεις γραμματικές γνώσεις. Η χρήση της εικόνας ξεπερνά αυτή τη διαφορά και είναι ευπρόσληπτη και από τις δυο κατηγορίες προσώπων. Καθώς ομιλεί αρκετές φορές στην ύπαιθρο χρησιμοποιεί παραστάσεις που είναι εγγύς των ακροατών κάνοντας έτσι τη διδασκαλία του πιο γρήγορα κατανοητή και εύκολα ανακαλέσιμη σε περίπτωση που κάποιος θέλει να επαναφέρει στη μνήμη του σημεία από αυτά που άκουσε.

Με τις εικόνες αυτές ο Ιησούς συνδέει τις υπερφυσικές αυτές αλήθειες με την καθημερινή ζωή των ακροατών του που αυτό είναι και ο αντικειμενικός σκοπός του, δηλαδή η προσαρμογή της καθημερινής ζωής στις αλήθειες του Ευαγγελίου. Με τη χρήση αυτών των καθημερινών εικόνων γίνεται πιο απτός και κατανοητός ο «μηχανισμός»⁶⁵ της πνευματικής ζωής, αφού δίνεται παράδειγμα από βιώματα και εμπειρίες που επαναλαμβάνονται κάθε ημέρα. Οι εικόνες που χρησιμοποιεί είναι εικόνες οδηγητικές που καθοδηγούν τον άνθρωπο στην αλήθεια του Ευαγγελίου και στην ορθή πνευματική ζωή. Είναι παραστάσεις αναγωγικές από τα φυσικά⁶⁶ στα υπερφυσικά, από τα κατανοητά στα «ὑπὲρ νοῦν».

Παράλληλα όμως παρουσιάζει και αποτρεπτικές εικόνες, παραδείγματα προς αποφυγή. Η υποκριτική συμπεριφορά των Φαρισαίων παρομοιάζεται με τάφους νεκρών που εξωτερικά είναι επιμελημένοι ενώ εσωτερικά επικρατεί αποκρουστική κατάσταση. Η δυσωδία των τάφων

---

⁶⁵Η πορεία και η πρόοδος στην πνευματική ζωή απαιτεί την ύπαρξη ορισμένων προϋποθέσεων.

⁶⁶Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο ιερός Χρυσόστομος, στο έργο του «Ὅτι χρήσιμος ἡ τῶν γραφῶν ἀνάγνωσις», 3, PG 51, 91. «Ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν ἐπὶ τὰ νοητὰ χειραγωγεῖν δεῖ ὥστε εὐσημότερον γενέσθαι τὸν λόγον».

προβάλλεται, για να αποτρέψει από την κρυφή, εσωτερική υποκριτική συμπεριφορά.

Η χρήση των παραβολών⁶⁷ είναι επίσης συνήθης από τον Ιησού. Εκτός των εικόνων που περιέχουν οι παραβολές, αποτελούν αυτές οι ίδιες οι διηγήσεις «εϊκόνες αυθεντικής ζωής».⁶⁸ Οι παραβολές είναι διηγήσεις από την καθημερινή εμπειρία των ακροατών του και προτρέπουν ή αποτρέπουν από ανάλογη συμπεριφορά.

6. Η εικόνα της εικονικής πραγματικότητας

Η ιστορία της εικονικής πραγματικότητας, ξεκινά από τις πρώτες στιγμές που ο άνθρωπος θέλησε να εκφραστεί, περίπου 15000 χρόνια π.Χ., με τις προϊστορικές ζωγραφιές σε σπηλιές, με τα διάφορα θρησκευτικά τελετουργικά, που προσπαθούσαν να αγκαλιάσουν όλες τις ανθρωπίνες αισθήσεις και να προκαλέσουν δέος και θαυμασμό.⁶⁹

Για τον όρο εικονική πραγματικότητα δεν υπάρχει κάποιος συγκεκριμένος και αυστηρός ορισμός. Ο πατέρας του όρου Jaron Lanier, έδωσε τον εξής ορισμό το 1989: «Ένα αλληλεπιδραστικό, τρισδιάστατο περιβάλλον, φτιαγμένο από υπολογιστή, στο οποίο μπορεί κάποιος να εμβυθιστεί».⁷⁰ Μπορούμε επίσης να χρησιμοποιήσουμε και τον όρο εικονικό περιβάλλον.

---

⁶⁷Ταῦτα πάντα ἐλάλησεν ὁ Ἰησοῦς ἐν παραβολαῖς τοῖς ὄχλοις, καὶ χωρὶς παραβολῆς οὐδὲν ἐλάλει αὐτοῖς, ὅπως πληρωθῆ τὸ ῥηθὲν διὰ τοῦ προφήτου λέγοντος· ἀνοίξω ἐν παραβολαῖς τὸ στόμα μου, ἐρεῦξομαι κεκρυμμένα ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, Ματθ. 13, 34.

⁶⁸Ἰωάννου Κορναράκη, *Βιβλικά ψυχογραφήματα*, Θεσσαλονίκη: Εκδοτικός οἶκος ἀδελφῶν Κυριακίδη, 1986, σελ. 49.

⁶⁹Από την ιστοσελίδα: <http://el.wikipedia.org>

⁷⁰όπ. παρ.

Αποτελεί μία σύγχρονη τεχνολογική εξέλιξη και μία νέα δυνατότητα για τον άνθρωπο.

Η εικόνα στην εικονική πραγματικότητα έχει τον κυρίαρχο ρόλο. Χωρίς αυτήν δεν μπορεί να υπάρξει και να λειτουργήσει το εικονικό περιβάλλον. Είναι η εικόνα το συστατικό και δομικό στοιχείο από το οποίο αποτελείται μία εικονική πραγματικότητα. Μπορούμε να θεωρήσουμε ότι η εικονική πραγματικότητα αποτελείται από πολλές τρισδιάστατες εικόνες που εναλλάσσονται γρήγορα και δίνουν την αίσθηση της κίνησης με απώτερο στόχο να προσομοιάσουν την πραγματικότητα. Ένα άλλο στοιχείο του εικονικού περιβάλλοντος είναι η διαδραστικότητα. Η δυνατότητα δηλαδή του θεατή να συμμετέχει, να αντιδρά και να επεμβαίνει στο εμφανιζόμενο περιβάλλον, να επιλέγει και μερικές φορές να τροποποιεί την πορεία και το αποτέλεσμα της θέασης.

Από τα παραπάνω γίνεται αντιληπτό ότι αναπτύσσεται μία επικοινωνία (ηλεκτρονική, ψηφιακή), ανάμεσα στον παρακολουθούντα και το εικονικό περιβάλλον πιο άμεση και μεγαλύτερη σε όγκο, από την περίπτωση που βρισκόμαστε απέναντι σε έναν πίνακα ζωγραφικής, καθότι οι εικόνες που παρουσιάζονται είναι περισσότερες, άρα και τα μεταφερόμενα μηνύματα περισσότερα, υπάρχει η ψευδαίσθηση του αληθινού και επίσης υπάρχει και η δυνατότητα της συμμετοχής/αλληλεπίδρασης του θεατή.

Κύριος φορέας του εικονικού περιβάλλοντος και της ηλεκτρονικής/ψηφιακής επικοινωνίας είναι κατά κανόνα ο ηλεκτρονικός υπολογιστής, το διαδίκτυο και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης.

Η είσοδος και η παρουσία της εικονικής πραγματικότητας στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων

άνοιξε τη συζήτηση για την αναγκαιότητά της, καθώς και για τις ωφέλειες και τα αρνητικά που έφερε.

Έκανε ευκολότερη την επικοινωνία των ανθρώπων ενώ παράλληλα απομάκρυνε περισσότερο τους ανθρώπους καθώς χάθηκε η αμεσότητα της φυσικής παρουσίας. Οδήγησε στην αποξένωση του ανθρώπινου προσώπου. «Η έκρηξη των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας και Ενημέρωσης οδήγησε σε κολοσσιαίες κοινωνικές μεταβολές. Εδραίωσε την ομογενοποίηση των μελών της κοινωνίας, ομαδοποίησε τις αξίες και τα ιδανικά τους και παράλληλα οδήγησε με απαράμιλλη μαεστρία τα φτωχά θλιμμένα όνειρά τους στα δεσμά του μοντέλου της καταναλωτικής εγωκεντρικής δύσης».⁷¹

Η έκρηξη των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης αποδείχθηκε όμως και ωφέλιμη καθώς θα μπορούσε να βοηθήσει ανθρώπους από απόσταση π.χ. παρέχοντας ιατρικές συμβουλές ή δίνοντας τη δυνατότητα χειρουργικών επεμβάσεων με τη μέθοδο της ρομποτικής.

Ταυτόχρονα βέβαια πολλοί θα μπορούν να χρησιμοποιούν το εικονικό περιβάλλον για να μεταφέρουν μηνύματα με σκοπό να βλάψουν το θεατή που συμμετέχει στο διαδραστικό περιβάλλον, να του προσφέρουν μια προσωρινή φυγή από την πραγματικότητα που ζει (σύγχρονα ηλεκτρονικά παιχνίδια⁷²) κ.λ.π.

Από τα παραπάνω βλέποντας και συγκρίνοντας τους κινδύνους τις ευεργεσίες και τις συνέπειες, η λύση όπως σε κάθε τεχνολογικό επίτευγμα το οποίο θεωρείται δώρο του Θεού, βρίσκεται στη σωστή χρήση από τον άνθρωπο. Η σωστή

⁷¹Βασιλείου Γαϊτάνη, *HomoMediator και HomoTheologicus*, Αθήνα: Γρηγόρη, 2003, σελ. 20.

⁷²Πρόσφατα είχε αναφερθεί θάνατος 25χρονου από εθισμό σε ηλεκτρονικό παιχνίδι. Πέθανε αφού έπαιζε συνεχώς για 25 ώρες χωρίς διακοπή ούτε για φαγητό.

χρήση όμως προϋποθέτει την πνευματική μεταλλαγή του σύγχρονου ανθρώπου, που με τη δύναμη του Αγίου Πνεύματος αποκαθαίρεται, εξαγιάζεται και δίνει νόημα και περιεχόμενο και σε αυτά τα προϊόντα της τεχνολογίας και του πολιτισμού.⁷³

Εύλογα τίθεται το ερώτημα αν η ποιμαντική μπορεί ή όχι να χρησιμοποιήσει την εικονική πραγματικότητα ως ποιμαντικό εργαλείο για να μεταδώσει τα μηνύματά της. Η απάντηση δεν είναι εύκολη και στερεότυπη. Σε κάθε περίπτωση απαιτείται διάκριση και περίσκεψη πριν από κάθε βήμα.

Η Εκκλησία ήδη χρησιμοποιεί το εικονικό περιβάλλον, το διαδίκτυο για να μεταδώσει το μήνυμα της σωτηρίας. Σίγουρα είναι ένας άλλος τρόπος, μία άλλη μορφή μετάδοσης. Χρησιμοποιεί το διαδίκτυο για να παρέχει ποιμαντικές πληροφορίες, ηλεκτρονικό έντυπο, εικόνες από τόπους, που κάποιος δεν μπορούν να επισκεφθούν. Επίσης ανάγει το διαδίκτυο σε διάυλο επικοινωνίας με τους νέους (δημιουργία blog, forum συζητήσεων). Χρησιμοποιεί τον ηλεκτρονικό υπολογιστή στην οργάνωση των ενοριών και γενικότερα στην υποστήριξη του ποιμαντικού έργου.

Σε κάθε περίπτωση, όμως, η εικόνα της εικονικής πραγματικότητας και η χρήση της στο ποιμαντικό έργο θα πρέπει να γίνεται με σύνεση έχοντας υπόψη τους κινδύνους που προαναφέρθηκαν καθώς και το ότι πρόκειται για μία δωρεά του Θεού, όπως κάθε επιστημονική ανακάλυψη, είναι ένα μέσο με σκοπό τη δυνητική μεταφορά του μηνύματος Του.

---

⁷³Πρακτικά Ημερίδας, Κατά Τα σύγχρονα Ηλεκτρονικά Μέσα στην Υπηρεσία του Ποιμαντικού Έργου της Εκκλησίας, Εισήγηση: π. Αθανάσιος Καλογήρου Αθήνα: Κλάδος Εκδόσεων της Επικοινωνιακής και Μορφωτικής Υπηρεσίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, 2009, σελ.27.

7. Ποιμαντική επικοινωνία και εικόνα

Με τον όρο επικοινωνία εννοούμε την «ανταλλαγή»⁷⁴ πληροφοριών, γνώσεων, σκέψεων, απόψεων, θέσεων, συναισθημάτων, μεταξύ δύο ή περισσότερων ανθρώπων, λαών, ζώων, οντοτήτων, ή υλικών μέσων. Αυτή η «ανταλλαγή» δημιουργεί αλληλεπίδραση μεταξύ των δρώντων οι οποίοι συνδέονται έτσι με μια μορφή σχέσης. Η σχέση αυτή γεννά την κοινωνία των σχετιζομένων.

Εικ. 14

Ποιμαντική επικοινωνία

⁷⁴Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, *Λεξικό της κοινής νεοελληνικής*, Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Ινστιτούτο νεοελληνικών σπουδών (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη), 1999, σελ.131.

⁷⁵Σκίτσο της εφημερίδας «Καθημερινής», 22 Απριλίου 1990.

Η επικοινωνία στον άνθρωπο διαφέρει από αυτή των άλλων έμβιων όντων στο γεγονός ότι το ανθρώπινο πρόσωπο είναι δυναμικός, προσωπικός δημιουργός του εκπεμπόμενου μηνύματος. Για τη σχέση των ανθρώπων γράφει ο Χ. Γιανναράς: «Εντοπίζουμε με τη λέξη σχέση το γεγονός ότι μόνο στον άνθρωπο η επιθυμητική αναφορικότητα «συναντάει» στον τόπο αναφοράς της (τόπο του Άλλου) σημάδι δυνατότητας για ανταπόκριση και επιθυμία».⁷⁶ Στα ζώα το ένστικτο γεννά την απάντηση, ενώ στα υλικά μέσα επικοινωνίας η εφαρμογή ενός μαθηματικού αλγόριθμου.

Μία από τις μορφές της ανθρώπινης επικοινωνίας είναι και η ποιμαντική επικοινωνία. Αναπτύσσεται ανάμεσα στον ποιμένα και στον ποιμαινόμενο και μπορεί να περιλαμβάνει κήρυγμα, πνευματική καθοδήγηση, ποιμαντική συμβουλευτική⁷⁷, εξομολόγηση, διάφορες δράσεις, με απώτερο πάντα στόχο να καθοδηγήσει τον άνθρωπο στην ορθόδοξη πνευματική ζωή.

Όπως ένα οποιοδήποτε επικοινωνιακό σύστημα έτσι και η ποιμαντική επικοινωνία αποτελείται από τον πομπό (αυτός που εκπέμπει ένα μήνυμα, ποιμένας ή ποιμαινόμενος), τον δέκτη (αυτός που λαμβάνει το μήνυμα, ποιμένας ή ποιμαινόμενος) και το μέσο με το οποίο μεταφέρεται το μήνυμα.

Μέσα μεταφοράς των ποιμαντικών μηνυμάτων είναι πολλά. Η Εκκλησία, στους κόλπους της οποίας μορφώνεται ο ποιμαντικός διάλογος, χρησιμοποιεί και υιοθετεί κάθε τι που θα της φανεί χρήσιμο και ωφέλιμο προκειμένου να μεταδώσει το μήνυμά⁷⁸ της σωτηρίας καθώς επίσης και να γίνει δέκτης

⁷⁶Χρήστου Γιανναρά, *Οντολογία της Σχέσης*, Αθήνα: Ικαρος, σελ. 95.

⁷⁷BarryK. Estadt, *Journey of a Pastoral Counselor*, εν: «The Journal of Pastoral Care», 4(1976), σελ. 227.

⁷⁸Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Επιστήμη και τέχνη της ποιμαντικής*, Αθήνα: Αρμός, 1997, σελ. 54.

των ειδήσεων που έρχονται από το ποίμνιό της.

Ο εντοπισμός των μέσων που χρησιμοποιεί η Εκκλησία στην ποιμαντική επικοινωνία μπορεί να γίνει ευκολότερα, αν απαντήσει στα ερωτήματα: *γιατί ποιμαίνει, προς τι ποιμαίνει, ποιον ή τι ποιμαίνει, ως προς τι ποιμαίνει, ποιος και ποιοι ποιμαίνουν, πού ποιμαίνει, τότε ποιμαίνει και ειδικότερα πώς ποιμαίνει;*⁷⁹

Ο προφορικός λόγος με το διάλογο, ο έπαινος, το επιτίμιο, ο λειτουργικός κύκλος, η εκκλησιαστική μουσική, τα κείμενα, τα σύγχρονα μέσα μετάδοσης (ραδιόφωνο, τηλεόραση, κινηματογράφος, διαδίκτυο), συνιστούν αγωγούς, μέσα μετάδοσης ποιμαντικών μηνυμάτων.

Ένα άλλο μέσο μεταβίβασης ποιμαντικής πληροφορίας είναι και η εικόνα. Μπορούμε να διακρίνουμε την εικόνα στην αγιογραφική παράσταση ή προσωπογραφία, καθώς και στην εικόνα που δεν ανήκει αναγκαστικά στον αγιογραφικό κύκλο και την οποία θα συναντήσουμε στην καθημερινή μας δραστηριότητα. Οι αγιογραφικές εικόνες δίνουν στους πιστούς τα πνευματικά μηνύματα μέσω των μορφών των αγίων και των διαφόρων παραστάσεων που απεικονίζουν. Οι λεγόμενες «κοσμικές» εικόνες (ρεαλιστικές αναπαραστάσεις), που μπορεί να είναι σκίτσα, γελοιογραφίες, τοπία, πρόσωπα, παραστάσεις από την καθημερινή ζωή μπορούν επίσης κι αυτές να χρησιμοποιηθούν ως ποιμαντικά εργαλεία για τη μετάδοση «ποιμαντικών ειδήσεων». Η χρήση τέτοιων παραστάσεων από τον Ιησού στη διδασκαλία του, όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, μας προτρέπει σε ένα τέτοιο εγχείρημα. Επίσης, τόσο ο άγιος Ιωάννης ο

---

⁷⁹Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Επιστήμη και τέχνη της ποιμαντικής*, Αθήνα: Αρμός, 1997, σελ. 36.

Χρυσόστομος⁸⁰ όσο και ο άγιος Διονύσιος ο Αρεοπαγίτης⁸¹ τονίζουν τη σπουδαιότητα της εικόνας ως μέσου αναγωγής από τα αισθητά στα πνευματικά. Η επιλογή των κατάλληλων εικόνων απαιτεί διάκριση και σύνεση, γιατί δεν είναι όλες οι εικόνες κατάλληλες. Θα πρέπει αυτός ο οποίος προτίθεται να χρησιμοποιήσει τέτοιες μη αγιογραφικές εικόνες, να θέσει ορισμένα κριτήρια επιλογής με κυριότερο το εάν η συγκεκριμένη παράσταση μεταφέρει το μήνυμα του Ευαγγελίου. Επιχειρεί έτσι, αυτός που ασκεί την ποιμαντική διακονία, μια ποιμαντική προσέγγιση των καθημερινών εικόνων, μια άμεση αναφορά και παραπομπή τους στις αλήθειες του Ευαγγελίου.⁸²

8. Εικόνα και θρησκευτική αγωγή

Αντικειμενικός σκοπός της θρησκευτικής αγωγής στην Ελλάδα όπως αυτός περιγράφεται στο προεδρικό διάταγμα υπ' αριθ. 831 του 1977 (Περί αναλυτικού και ωρολογίου Προγράμματος των Γυμνασίων Δευτεροβάθμιας (Γενικής) Εκπαίδευσης), είναι να κάνει γνωστό στους ανθρώπους, και πιο συγκεκριμένα στα ορθόδοξα ελληνόπουλα, τα σχέδια και τα αποτελέσματα των ενεργειών του Θεού, όπως αυτά φανερώνονται από το έργο, τη ζωή και τη διδασκαλία του Ιησού.⁸³

⁸⁰Ι. Χρυσόστομος, *Εις Ησαΐαν*, κεφ. Α', ΡΓ 56,171, «Μέγα τι ἔχουσι καὶ αἱ εἰκόναί, καὶ μάλιστα αἱ ἐν τῇ Γραφῇ, εἰς παράστασιν τῶν λεγομένων».

⁸¹Διονυσίου Αρεοπαγίτου, *Περί εκκλησιαστικής ιεραρχίας*, Προς Τιμόθεον ἐπίσκοπον, κεφ. Α', 5, Φιλοκαλία, ΕΠΕ, 3,334. «.....δεομένη τῶν αισθητῶν εἰς τὴν ἐξ αὐτῶν ἐπὶ τὰ νοητὰ θειοτέραν ἡμῶν ἀναγωγήν».

⁸²Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Ποιμαντική της καθημερινής ζωής*, Αθήνα: αυτοέκδοση, 1992, σελ.126.

⁸³Εμμανουήλ Π. Περεσλή, *Χριστιανική αγωγή και σύγχρονος κόσμος*, Αθήνα: Αρμός, 1994, σελ. 41.

Για να επιτευχθεί ο παραπάνω σκοπός χρησιμοποιείται η προφορική διδασκαλία στη μαθητική αίθουσα, τα γραπτά κείμενα καθώς επίσης και οι βυζαντινές εικόνες, φωτογραφίες και διάφορες ζωγραφικές παραστάσεις με ποικιλία ανάλογα με το διδασκόμενο αντικείμενο, οι οποίες συνοδεύουν το θεωρητικό κείμενο.

Η είσοδος των εικόνων στο σχολικό βιβλίο έγινε σταδιακά⁸⁴ ξεκινώντας από τα ανεικονικά θεωρητικά κείμενα που βρίσκουμε στα πρώτα βιβλία των θρησκευτικών στις αρχές του αιώνα μας. Στην αύξηση της χρήσης των εικόνων συνέβαλε και η εξέλιξη της τεχνολογίας που καθιστούσε πιο εύκολη τη διαδικασία καθώς και η γενικότερη αύξηση παρουσίας εικόνων στα γραπτά κείμενα.

Εύλογα γεννιέται λοιπόν το ερώτημα τι μπορεί να προσφέρει η εικόνα, η ορθόδοξη αγιογραφική εικόνα αλλά και η μη θρησκευτική εικόνα στη σύγχρονη σχολική θρησκευτική αγωγή;

Η συνοδεία των κειμένων της θρησκευτικής αγωγής από κάθε είδους κατάλληλες εικόνες, θα πρέπει να θεωρείται σήμερα αυτονόητη και επιβεβλημένη. Οι σύγχρονες έρευνες⁸⁵ έχουν δείξει την αξία των εποπτικών μέσων στη διδασκαλία και γενικότερα στην εκπαίδευση. Η αρχή της εποπτείας θεωρείται θεμελιώδης διδακτική αρχή. Αποτελεί βασικό παιδαγωγικό αξίωμα το «δίδασκε εποπτικώς», και το «μάνθανε δια των πραγμάτων», δεδομένου ότι κατά τον Κομένιο «λέξεις χωρίς πράγματα είναι κέλυφος χωρίς καρπόν, θήκη χωρίς ξίφος, σκιά χωρίς σώμα, σώμα χωρίς ψυχή».⁸⁶ Και

⁸⁴ Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου-Άγγελου Βαλλιανάτου, *Πληροφορική κοινωνική θεολογία*, διδακτικές σημειώσεις, Αθήνα, 2003, σελ. 153.

⁸⁵ Λουΐζα Κακίση-Παναγοπούλου, *Τα χρώματα στην ζωγραφική παιδιών προσχολικής ηλικίας*, Αθήνα: Διηλεκές, 2004, 143 σ.

⁸⁶ Ο Κομένιος θεωρείται πατέρας και της εποπτικής διδασκαλίας, Πρβλ. Ευαγγελία Τσαγκαρλή-Διαμάντη, *Σύγχρονα Αναλυτικά Προγράμματα και*

ο John Dewey πίστευε ότι τα εποπτικά μέσα αποτελούν ουσιώδη στοιχεία της διδασκαλίας και έγραφε χαρακτηριστικά, ότι δεν νοείται διδασκαλία χωρίς αντικείμενα, χωρίς όντα, χωρίς φαινόμενα και χωρίς άμεση επαφή με την πραγματικότητα.⁸⁷ Η σπουδαιότητα των εποπτικών μέσων, και κυρίως της εικόνας έγκειται στο ότι οι παραστάσεις που γίνονται αντιληπτές από την αίσθηση της όρασης είναι περισσότερο σαφείς και μεγαλύτερης διάρκειας από αυτές που δημιουργεί η προφορική διδασκαλία, προκαλούν έντονο ενδιαφέρον, δημιουργούν άμεσες παραστάσεις, διατηρούν τις παραστάσεις, διεγείρουν, συγκεντρώνουν και συγκρατούν την προσοχή, εξοικονομούν πολύτιμο χρόνο, εξυπηρετούν τις ατομικές διαφορές και διευκολύνουν ποικιλοτρόπως τη διδασκαλία.⁸⁸

Έχει καταδειχθεί επίσης η σημασία του χρώματος για τον άνθρωπο γενικά και για το παιδί ειδικότερα. Το παιδί αλλά και ο ενήλικος ελκύεται από συγκεκριμένα χρώματα αλλά και μορφές-παραστάσεις ανάλογα με τη ψυχική του διάθεση. Το χρώμα χρησιμοποιείται επίσης και ως μέσο στη θεραπευτική μέθοδο, «θεραπεία με χρώματα».⁸⁹

Μοντέλα Διδασκαλίας, Τόμος Β, Αθήνα: Αυτοέκδοση, 2005, σελ. 42. και Ιωάννη Κανάκη, Διδασκαλία και μάθηση με σύγχρονα μέσα επικοινωνίας, Αθήνα: Γρηγόρη, 1989, σελ. 9.

⁸⁷Ευαγγελία Τσαγκαρλή-Διαμάντη, *Σύγχρονα Αναλυτικά Προγράμματα και Μοντέλα Διδασκαλίας*, Τόμος Β, Αθήνα: Αυτοέκδοση, 2005, σελ. 42.

⁸⁸Αρίστοταρχου Ζευκιλίδη, *Εποπτικά μέσα διδασκαλίας*, Αθήνα: Ιχθύς, 1969, σελ. 3.

⁸⁹Στο βιβλίο της Λουΐζας Κακίση - Παναγοπούλου, *Τα χρώματα στην ζωγραφική παιδιών προσχολικής ηλικίας*, Εκδόσεις: Διηκεές, διαβάζουμε σχετικά, σελ. 21: Από τους νεότερους ερευνητές ο Luscher «σχεδίασε» ένα είδος αρχιτεκτονικής των συναισθημάτων, που προκαλούνται από τη σχέση ανάμεσα στο συνειδητό και το ασυνείδητο και συνέδεσε την έρευνά του αυτή με τα χρώματα, π.χ. το κόκκινο είναι το πιο ενεργό και ελέγχει όλα τα χρώματα γύρω του, το βαθύ μπλε είναι το χρώμα της χαλάρωσης, το ζωηρό κίτρινο είναι το χρώμα του πειραματικού ερεθισμού, το ζωηρό πράσινο δίνει την εντύπωση του εύρους και υπεραφθονίας. Το ζωηρό γαλάζιο υποδηλώνει ελευθερία και απελευθέρωση, το βιολετί είναι χρώμα οξυδέρκειας και ευχών, το μαύρο είναι το χρώμα του αμετάκλητου, της μοίρας. Τα γκρι

Ειδικότερα η παρουσία της ορθόδοξης εικόνας στο σχολικό εγχειρίδιο συντελεί στη βαθύτερη και πληρέστερη γνωριμία των μαθητών με την ορθόδοξη αγιογραφική παράδοση.⁹⁰ Ανάμεσα στους αγίους υπάρχουν πρόσωπα, σε νεανική και παιδική ηλικία, τα οποία θα αγγίξουν την ψυχή του. Το γεγονός αυτό είναι σημαντικό και από διδακτικής και εκπαιδευτικής απόψεως,⁹¹ γιατί το παιδί αισθάνεται πιο οικείο με το συνομήλικο εικονιζόμενο πρόσωπο. Κάθε επικοινωνιακή διαδικασία έχει τη δική της δυναμική. Τη δυναμική αυτή συνθέτουν οι προσωπικότητες και οι ρόλοι των ατόμων που επικοινωνούν. Τα άτομα που αλληλεπιδρούν συναπαρτίζουν ζεύγη δυναμικής επιρροής.⁹² Μπορεί επίσης η ορθόδοξη εικόνα να φανεί χρήσιμη σε μαθητές, οι οποίοι διαθέτουν το τάλαντο της αγιογραφίας και να αποτελέσει το έναυσμα εκμάθησης της αγιογραφικής τέχνης. Αποτελεί ένα μέσο ενεργητικής διδασκαλίας της ορθόδοξης πίστης, αφού μπορούν να ερωτηθούν οι μαθητές και να αποκωδικοποιήσουν σταδιακά τα βαθύτερα μηνύματα των διαφόρων εικόνων. Η χρήση της εικόνας αποτελεί έναν τρόπο πληρέστερης επαφής των μαθητών με την τέχνη της Εκκλησίας. Γνωρίζουν μια άλλη έκφραση της ορθόδοξης λατρείας. Η διδασκαλία των καλών μηνυμάτων που μεταφέρει η ορθόδοξη εικόνα μπορεί να αποτελέσει στήριγμα για την αποφυγή των κακών μηνυμάτων που προσπαθούν να περάσουν οι «άλλες» εικόνες

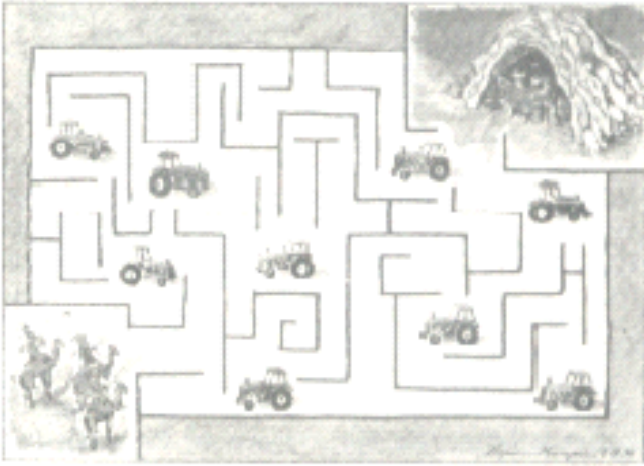

χρησιμοποιούνται για να δείξουν τη διάθεση της στιγμής, το ανοιχτό γκρι δείχνει δουλειά και ενεργητικότητα, το σκούρο γκρι δισταγμό. Το άσπρο θεωρείται χρώμα φωτός και διαφωτισμού.

⁹⁰Εμμανουήλ Περσελή, *Η Κυριακή της Ορθοδοξίας και η σημασία της για το σύγχρονο παιδαγωγικό έργο, Σχολική θρησκευτική αγωγή*, Αθήνα: Γρηγόρη, 1998, σελ. 128.

⁹¹Εμμανουήλ Α. Κολιάδη, *Θεωρίες Μάθησης και Εκπαιδευτική Πράξη*, Αθήνα: Αυτοέκδοση, 1997, σελ. 218.

⁹²Αλέξανδρος Κοσμόπουλος, *Σχεσιοδυναμική Παιδαγωγική του Προσώπου*, Αθήνα: Γρηγόρης, 1995, σελ. 251.

93

Εικ.15
Το παιχνίδι

που συναντά ο μαθητής στη καθημερινή ζωή του. Πραγματοποιείται επίσης η σύνδεση της λατρείας⁹⁴ με τη διδακτική αίθουσα καθώς ο μαθητής βλέπει στο σχολικό εγχειρίδιο εικόνες παρόμοιες με αυτές που υπάρχουν στο ναό της ενορίας του. Ο εποικοδομητικός ρόλος της εικόνας δε βρίσκεται μόνον στη διδασκαλία των αληθειών της

⁹³Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Η ποιμαντική διάσταση του αγιαστικού έργου της Εκκλησίας*, εν: Εφημέριος, 1997, σελ. 88-90.

⁹⁴«Οι εικόνες που πλουτίζουν τις διδακτικές ενότητες του σχολικού μαθήματος θα πρέπει να τοποθετηθούν στο χώρο από όπου προέρχονται. Είναι ενδιαφέρον στην πράξη να ανακαλύψουν οι μαθητές πως οι εικόνες του βιβλίου τους υπάρχουν ίδιες ή παρόμοιες στο ναό της περιοχής του σχολείου τους ή στο ναό της ενορίας τους. Είναι πολύτιμο να τους γίνουν γνώριμες, εξοικειώνοντας τους παράλληλα με το ναό που τις φιλοξενεί. Εκεί μπορούν να κατανοήσουν πως κάθε εικόνα δεν είναι απλώς ένας πίνακας ζωγραφικής, μία σύλληψη του δημιουργού της, αλλά οργανικό κομμάτι της ζωντανής εμπειρίας της Εκκλησίας, σε άρρηκτη σχέση με τις υπόλοιπες εικόνες και τα δρώμενα στη λειτουργική ζωή των χριστιανών» βλ. Βαλλιανάτου Αγγελου, *Η χρήση των εικόνων στο μάθημα των θρησκευτικών*, άρθρο στις διδακτικές σημειώσεις Πληροφορική Κοινωνική Θεολογία, Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου-Αγγελου Βαλλιανάτου, σελ. 153.

χριστιανικής πίστης αλλά στη μόρφωση ολοκλήρου του μαθητή⁹⁵ καθώς η Εκκλησία εκτιμά την εικόνα όχι για την καλλιτεχνική ή την αισθητική της αξία μόνο αλλά κυρίως για την παιδαγωγική της αξία.⁹⁶

Εκτός των αγιογραφικών εικόνων χρησιμοποιούνται στα σχολικά εγχειρίδια κατά περίπτωση και εικόνες μύθου θρησκευτικού περιεχομένου, «κοσμικές» κατά κάποιον τρόπο όπως π.χ. η εικόνα του ιερέα που κοινωνεί, η εικόνα του καταστροφικού αποτελέσματος ενός τροχαίου ατυχήματος, διάφορα γραμμικά σκίτσα, σχέδια και άλλες παραστάσεις. Η χρήση αυτών των εικόνων λαμβάνει υπόψη την σύγχρονη πολύπολιτισμική⁹⁷ μορφή του σχολείου και αποτελεί αφορμή σύνδεσης της καθημερινής ζωής με το Ευαγγέλιο.

Λαμβάνει υπόψη επίσης το διαφοροτικό επίπεδο γνώσεων και νοητικής ανάπτυξης των διαφόρων μαθητών, οι οποίοι δεν αντιλαμβάνονται με την ίδια ευκολία τις λογικές κατηγορίες του προφορικού λόγου. Αποτελεί ένα μέσο επαφής των παιδιών με τον πολιτισμό τον παλαιότερο και το σύγχρονο. Με την εναλλαγή λόγου και εικόνας δημιουργείται πιο ευχάριστη ατμόσφαιρα και αποφεύγεται η «λογοκοπία»

---

⁹⁵Λεωνίδα Ουσπένσκου, *Η Θεολογία της εικόνας στην ορθόδοξη Εκκλησία*, Μτφρ. Σπυρίδωνος Μαρίνη, Αθήνα: Αρμός, 1998, σελ. 212.

⁹⁶Λεωνίδα Ουσπένσκου, *Η Θεολογία της εικόνας στην ορθόδοξη Εκκλησία*, Μτφρ. Σπυρίδωνος Μαρίνη, Αθήνα: Αρμός, 1998, σελ.85.

⁹⁷Στα σημερινά ελληνικά σχολεία μεγάλο ποσοστό των μαθητών δεν είναι ορθόδοξοι, αλλά ετερόθρησκοι ή εντελώς άθρησκοι. Έτσι υπάρχει ένα μεγάλο ερώτημα για τη μορφή της σύγχρονης θρησκευτικής αγωγής στο ελληνικό σχολείο. Διάφορες προτάσεις διατυπώνονται χωρίς όμως να έχει προσδιοριστεί με σαφήνεια το περιεχόμενο της θρησκευτικής αγωγής στην πλουραλιστική κοινωνία μας. Τα ευρωπαϊκά κράτη έχουν αντιμετωπίσει τη θρησκευτική αγωγή με ποικίλους τρόπους, είτε καταργώντας το μάθημα των θρησκευτικών, είτε μετατρέποντάς το σε θρησκευτολογικό ή φιλοσοφικό, όμως παρόλα αυτά δεν υπάρχει μια κοινά αποδεκτή και αποτελεσματική λύση. Το θέμα είναι υπό διερεύνηση.

Εικ. 16

(βερμπαλισμός).⁹⁹ Η εικόνα ως εικαστική μορφή τέχνης μπορεί να θεωρηθεί ως γλώσσα που μεταφέρει και μεταδίδει γνώση.¹⁰⁰ Η χρήση των εικόνων ως μορφωτικό μέσο είναι οικεία στους μαθητές αφού η σύγχρονη κοινωνία είναι γεμάτη από «υπερβολική κυκλοφορία» εικόνων και έτσι η χρήση τους δεν αποτελεί κάτι το ξένο και το μη οικείο σε αυτούς.

Συνοψίζοντας, η χρήση των εικόνων γενικά συμβάλλει στην ολοκλήρωση του σκοπού της θρησκευτικής αγωγής που είναι «η μετάδοση της χριστιανικής πίστης και τρόπου ζωής στους μαθητές-μαθήτριες»¹⁰¹ αφού η εικόνα προσφέρει θεολογική, δογματική, ηθικοκοινωνική και αισθητικο-πολιτισμική αγωγή.

---

⁹⁸Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Ένας είναι ο κόσμος μας*, εν: Εφημέριος, 1992, σελ.168-169.

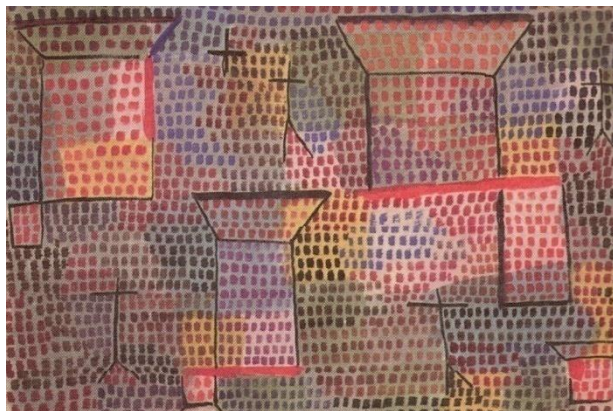
⁹⁹Ευσταθίου Γιαννή, *Εικόν Παιδαγωγούσα*, Διδακτορική διατριβή, Φλώρινα 1996, σελ. 100.

¹⁰⁰Ευσταθίου Γιαννή, *Εικόν Παιδαγωγούσα*, Διδακτορική διατριβή, Φλώρινα 1996, σελ. 9.

¹⁰¹Εμμανουήλ Περσελή, *Χριστιανική αγωγή και σύγχρονος κόσμος*, Αθήνα: Γρηγόρη, 1994, σελ. 199.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΤΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ «ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ»

¹⁰²

Εικ. 17¹⁰³

---

¹⁰²Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Αγαιοπελαγίτικες σελίδες*, εν: *Εφημέριος*, 1993, σελ. 272-274.

¹⁰³Paul Klee, *Σταυροί και κίονες*, 1931, υδατογραφία, Πινακοθήκη Μονάχου.

1. Το περιοδικό «Εφημέριος»

Το περιοδικό «Εφημέριος» άρχισε να εκδίδεται τον Ιανουάριο του 1952 επί αρχιερατείας Αρχιεπισκόπου Αθηνών και Πάσης Ελλάδος Σπυριδώνος Βλάχου, του από Ιωαννίνων, ως παράρτημα του επίσημου δελτίου της Εκκλησίας της Ελλάδος με τίτλο «Εκκλησία».

Σκοπός της εκδόσεώς του ήταν να αποτελέσει το επίσημο έντυπο ενημερώσεως και παροχής κατευθύνσεων της διοικούσας Ελλαδικής Εκκλησίας προς τον εφημεριακό κλήρο για το ποιμαντικό έργο γενικά και τις ιδιαίτερες μορφές και πτυχές αυτού ειδικότερα.¹⁰⁴

Η έκδοση του περιοδικού εντάσσεται μέσα στο πλαίσιο της γενικότερης προσπάθειας του τότε Αρχιεπισκόπου Σπυριδώνος για την ανασυγκρότηση και αναδιοργάνωση της Εκκλησίας στην Ελλάδα, αν λάβουμε υπόψη ότι είναι μια εποχή αμέσως μετά από τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο και τον τερματισμό του εμφυλίου στην Ελλάδα. Αρχικά συντάσσεται με μέριμνα της Αποστολικής Διακονίας. Πρώτος διευθυντής του περιοδικού ορίζεται ο πατήρ Εμμανουήλ Μυτιληναίος Διευθυντής Τύπου και Διαφωτίσεως της Αποστολικής Διακονίας¹⁰⁵ (1952-1956) και στη συνέχεια οι: Θεόδωρος Σπεράντσας (1956-1968), Κωνσταντίνος Γ. Μπόνης (1968-1982), Ευάγγελος Θεοδώρου (1982-2003), Κωνσταντίνος Χολέβας (2003-2004) και η Λίτσα Ι. Χατζηφώτη από τον Ιανουάριο 2005 έως το 2008.

Αρχιεπίσκοποι Αθηνών κατά τη διάρκεια κυκλοφορίας του περιοδικού διετέλεσαν με χρονολογική σειρά οι: Σπυριδών Βλάχος (1952-1956), Δωρόθεος Κοτταράς (1956-

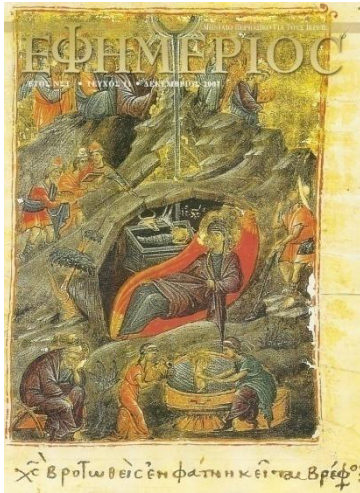
¹⁰⁴ Αδάμαντιού Στ. Ανεστίδου, *Εφημέριος, Ευρετήριο* [Τόμων Α(1952)-Μ(1991)], Εν Αθήναις: αυτοέκδοση, 1999, σελ. 11.

¹⁰⁵ Αδάμαντιού Στ. Ανεστίδου, *Εφημέριος, Ευρετήριο* [Τόμων Α(1952)-Μ(1991)], Εν Αθήναις: αυτοέκδοση, 1999, σελ. 12

1957), Θεόκλητος Β' Παναγιωτόπουλος (1957-1962), Ιάκωβος Βαβανάτσος (1962), Χρυσόστομος Β' Χατζησταύρου (1962-1967), Ιερώνυμος Κοτσώνης (1967-1973), Σεραφεΐμ Τίκας (1973-1998), Χριστόδουλος Παρασκευαΐδης (1998-2008) και ο νεοεκλεγείς Αρχιεπίσκοπος Ιερώνυμος Λιάπης (2008-).

Οι αλλαγές στην πολιτική ζωή της χώρας (μεταπολίτευση, εδραίωση της δημοκρατίας) δε φαίνεται να επηρέασαν την έκδοση του περιοδικού καθώς δε διακόπηκε η κυκλοφορία του.

Εικ. 18
Εξώφυλλο

Εικ. 19¹⁰⁷
Ο Ποιμής

Η μορφή (σχήμα/μέγεθος) του περιοδικού δε μένει σταθερή αλλά μεταβάλλεται και προσαρμόζεται ανάλογα με τις εκάστοτε δυνατότητες της τεχνολογίας. Τα εξώφυλλα εικονογραφούνται από τα πρώτα τεύχη κυκλοφορίας του. Το

¹⁰⁶Σκίτσο από το περιοδικό «Εφημέριος» το οποίο υπάρχει ως οπισθόφυλλο σε πολλά τεύχη του σε διάφορες χρωματικές παραστάσεις.

¹⁰⁷Μουσείο Χριστιανικής Τέχνης.

εμπροσθόφυλλο συνήθως με φωτογραφίες από δραστηριότητες του αρχιεπισκόπου ή άλλων ιεραρχών-ιερωμένων στην αρχή και αργότερα με εικόνες αγίων ή επετειακές απεικονίσεις (π.χ. φάτνη τα Χριστούγεννα) ενώ στο οπισθόφυλλο τοποθετείται σχεδόν πάντα ο Ποιμήν που επαναφέρει το χαμένο «αρνίο».

Τα τελευταία χρόνια δεν λείπουν και φωτογραφίες από μνημεία, εκκλησίες καθώς και φυσικά τοπία, κάποιο ηλιοβασίλεμα κ.λ.π.

Το περιοδικό τυπώνεται σε δύο διαστάσεις. Κατά την έκδοσή του το έτος 1952 έως το 1979 είναι 20X13 εκ. και από το 1980 έως σήμερα 25X16 εκ. σε απλό χαρτί.¹⁰⁸ Επί αρχιερατείας Αρχιεπισκόπου Χριστοδούλου (1998) έχουμε την εμφάνιση του χρώματος στις σελίδες του και την εκτύπωσή του σε χαρτί καλύτερης ποιότητας (illustration).

Αρχικά η έκδοση του περιοδικού είναι δεκαπενθήμερη και η σελιδοποίησή του συνεχόμενη από το πρώτο τεύχος έως το τελευταίο. Αργότερα η έκδοση είναι μηνιαία και κάθε τεύχος έχει αυτόνομη σελιδοποίηση.

Η ύλη του περιοδικού είναι ευρεία και προσπαθεί να καλύψει όλους τους τομείς της ποιμαντικής διακονίας. Περιλαμβάνει άρθρα, ανακοινώσεις, δραστηριότητες εκκλησιαστικών παραγόντων κ.λ.π. Τα άρθρα που δημοσιεύονται στις σελίδες του κατηγοριοποιούνται και διακρίνονται σε: Μελετήματα, Πατερικά, Αγιογραφικά, Ποιμαντικά, Ομιλητικά, Λειτουργικά, Λειτουργικές και κανονικές απορίες, Αγιολογικά και εορτολογικά, Ηθικοθρησκευτικά, Υμνογραφικά, Εξομολογητικά, Κατηχητικά, Ιεραποστολικά, Αντιαιρετικά, Λογοτεχνικά, Επίκαιρα, Βιβλιογραφικά, Τύπος, Εκκλησιαστικές και κρατικές

---

¹⁰⁸Αδαμαντίου ΣΤ. Ανεσιδίου, *Ο Εφημέριος, Ευρετήριο* [Τόμων Α(1952)-Μ(1991)], Εν Αθήναις: αυτοέκδοση, 1999, σελ. 21.

αρχές, Χρονικά και ειδήσεις, Ιστορικά του περιοδικού, Διακόσμηση. Η κατηγοριοποίηση γίνεται από το ίδιο το περιοδικό και εντοπίζεται στο τελευταίο τεύχος κάθε έτους όπου υπάρχει πλήρης κατάλογος των άρθρων και των κειμένων όλου του έτους. Σε κάθε άρθρο υπάρχει ο αριθμός και η σελίδα του τεύχους που δημοσιεύεται. Η κατηγοριοποίηση αυτή των άρθρων δεν εμφανίζεται από το έτος 2005 και μετέπειτα.

2. Τα άρθρα ποιμαντικού περιεχομένου

Η κατηγορία αυτή, η οποία περιγράφεται με τον τίτλο «ποιμαντικά άρθρα», είναι από τις μεγαλύτερες σε αριθμό άρθρων. Η ονομασία της κατηγορίας διαφοροποιείται με την πάροδο του χρόνου. Ως τίτλοι της κατηγορίας χρησιμοποιήθηκαν: «Το Ποιμαντικόν Χρέος» (πρώτος τίτλος που χρησιμοποιήθηκε), «Ποιμαντικά», «Ποιμαντικά Διδάγματα», «Ποιμαντικά Θέματα», «Ποιμαντικά Σχεδιάσματα», «Περιπλανήσεις σε δρόμους Ποιμαντικής Διακονίας», «Σελίδες Ποιμαντικής Επιγνώσεως», «Ποιμαντικά Στιγμιότυπα». Ο τίτλος που έχει χρησιμοποιηθεί περισσότερο είναι «Ποιμαντικά θέματα».

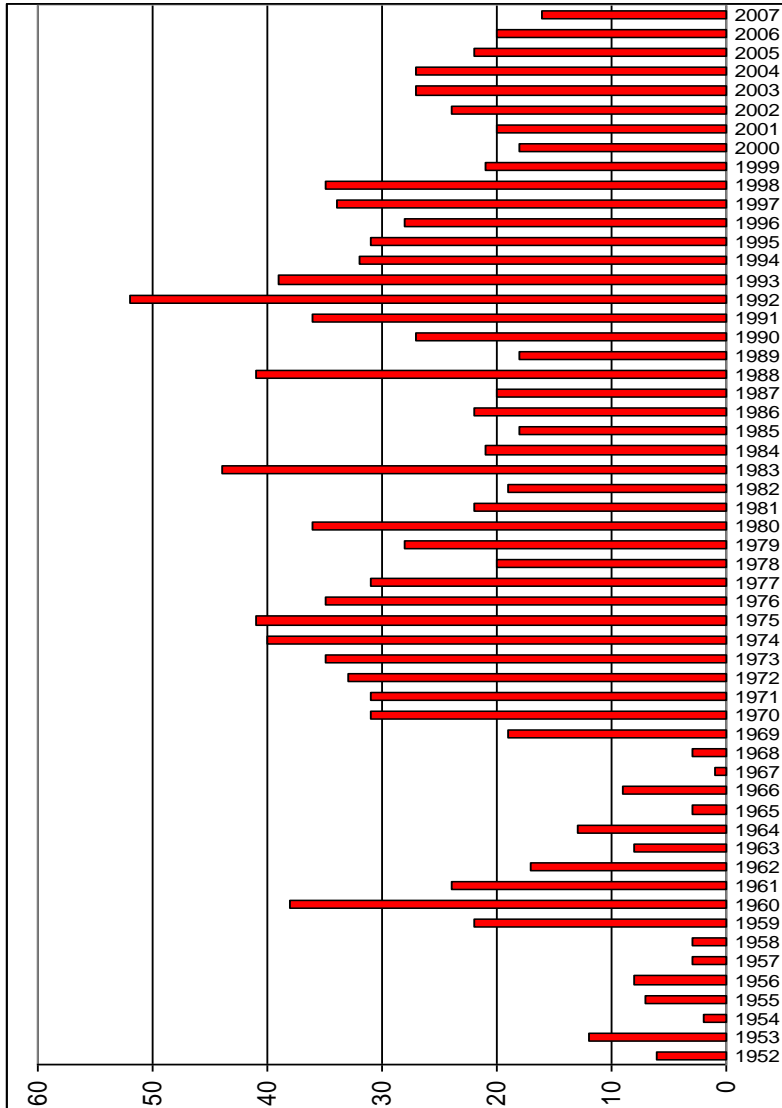
Η θεματολογία των άρθρων της κατηγορίας είναι μεγάλη. Περιλαμβάνει όλα τα γνωστικά πεδία, τους χώρους και τα πρόσωπα στους οποίους θα μπορούσε να απευθυνθεί η ποιμαντική διακονία. Στην αρχή τα άρθρα απευθύνονται κυρίως στον εφημέριο και στα καθήκοντα του, όπως «Τι δύναται κάθε κληρικός», «Ο παπάς του χωριού». Αργότερα όμως καταγράφονται και άρθρα που αναφέρονται στις σχέσεις του κληρικού με το ποίμνιο, «Οι γονείς, οι δάσκαλοι και ο ιερέυς ως συνεργάται του σχολείου», «Η

ποιμαντική φροντίς δια τους νεονύμφους», άρθρα που αποσκοπούν στην οικοδομή του ιερέα «Η δύναμις της θείας χάριτος». Επίσης άρθρα για την ενορία, την οικογένεια, για τα προβλήματα που δημιουργούνται από τις νέες συνθήκες διαβίωσης του ποιμαιομένου (αστικοποίηση), κι αργότερα άρθρα για τις νέες δυνατότητες που προσφέρει η τεχνολογία και την ορθή χρήση της (ηλεκτρονικοί υπολογιστές), κείμενα για τις σύγχρονες μάστιγες (καρκίνος, aids).

Τα τελευταία χρόνια τα άρθρα, σε αντίθεση με τα πρώτα χρόνια κυκλοφορίας, κατά τα οποία τα ποιμαντικά κείμενα είχαν χαρακτήρα περισσότερο καθοδηγητικό, είναι πιο προσिता στον καθημερινό ιερέα ή λαϊκό και καταπιάνονται με θέματα περισσότερο της καθημερινής ζωής (ποιμνιοκεντρική προσέγγιση).

Η διαφοροποίηση του περιεχομένου των ποιμαντικών άρθρων του περιοδικού δείχνει επίσης ότι υπάρχει ένας άτυπος διάλογος ποιμένων και ποιμαιομένων ποιμένων (ποιμένες που ποιμαίνονται και ποιμαίνουν) καθώς τα άρθρα αφουγκράζονται τα σύγχρονα ποιμαντικά προβλήματα (όπως αστικοποίηση, προβλήματα βιοηθικής, καταναλωτισμός).

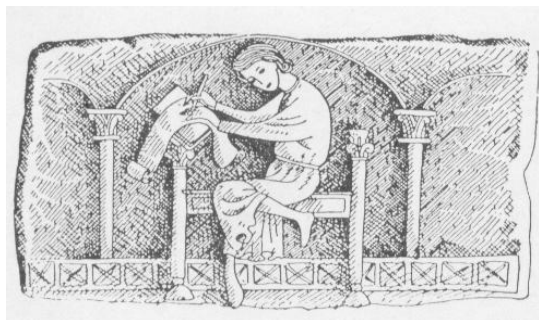
Στο παρακάτω διάγραμμα 1, φαίνεται ο αριθμός των ποιμαντικών άρθρων ανά έτος από το 1952 έως και το 2007. Το 1967 υπάρχει μόνο ένα άρθρο και αυτό προφανώς οφείλεται στα γεγονότα της κατάληψης της εξουσίας από τους στρατιωτικούς και όπως αυτά επηρέασαν τη διοικούσα Εκκλησία και γενικότερα τη παραγωγή συγγραφικού-ποιμαντικού έργου.

Διάγραμμα 1
Αριθμός ποιμαντικών άρθρων ανά έτος (1952-2007)

3. Συγγραφείς

Ο αριθμός των συνεργατών του περιοδικού είναι μεγάλος. Τα άρθρα είναι είτε επώνυμα είτε οι συγγραφείς παρουσιάζονται με κάποιο ψευδώνυμο. Για όσους χρησιμοποιούν ψευδώνυμο σημειώνεται ότι δεν έχουν αποκαλυφθεί παρά τη σχετική έρευνα.¹⁰⁹ Ο μεγαλύτερος αριθμός των άρθρων (με αναλογία συγγραφέας–εκπονηθέντα άρθρα) έχει γραφτεί από τον Καθηγητή της Θεολογικής Σχολής Αθηνών Αλέξανδρο Μ. Σταυρόπουλο. Μεγάλο μέρος έχει επίσης γραφτεί και από τον Επίσκοπο Αχελώου Ευθύμιο

Εικ.20

Στύλιο. Ωστόσο, συγγραφείς των άρθρων είναι τόσο κληρικοί όσο και λαϊκοί, θεολόγοι και μη, άνδρες και γυναίκες. Στα πρώτα χρόνια οι περισσότεροι συγγραφείς είναι αρχιερείς, αρχιμανδρίτες, πρωτοπρεσβύτεροι δηλαδή ανώτεροι στην ιεραρχία κληρικοί, και αυτό είναι φυσικό αφού ποιος θα ήταν καταλληλότερος να διδάξει τους ιερείς από τους ίδιους τους

¹⁰⁹Αδαμαντίου ΣΤ. Ανεστίδου, *Ο Εφημέριος, Ευρετήριο (Τόμων Α(1952)-Μ(1991))*, Εν Αθήναις: αυτοέκδοση, 1999, σελ. 23.

¹¹⁰Ι.Μ. Παναγιωτόπουλου, *Ο λόγος που παίρνει πρόσωπο*, εν: Εφημέριος, 1988, σελ. 243.

προϊσταμένους τους καθώς επίσης και διότι η επίσημη Ιεραρχία ήταν πιο δύσκολη σε ανοίγματα στο λαϊκό στοιχείο. Αργότερα όμως καθώς μεταβάλλεται και η θεματολογία και ο τρόπος εξάσκησης της ποιμαντικής (από ποιμενοκεντρική σε ποιμνιοκεντρική) η ποικιλία και η ταυτότητα των συγγραφέων διευρύνεται.

4. Θρησκευτικός τύπος και εικονογράφηση

Βασικά έντυπα όργανα της Εκκλησίας της Ελλάδος εκτός του περιοδικού «Εφημέριος» είναι τα έντυπα «Θεολογία» και «Εκκλησία».

111

Εικ.21

¹¹¹Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Θρησκεία και Επιστήμη, Ανεξάρτητες ή και εξαρτημένες μεταβλητές*, εν: Εφημέριος, 12(2001), σελ.11-14.

Πλήθος όμως άλλων θρησκευτικών περιοδικών και εφημερίδων βρίσκεται σε κυκλοφορία τόσο σε έντυπη όσο και ηλεκτρονική μορφή στο διαδίκτυο στη χώρα μας σήμερα. Οι εκδότες αυτών των περιοδικών είναι, Ιερές Μητροπόλεις, Ιερές Μονές, διάφοροι σύλλογοι θρησκευτικού προσανατολισμού. Ορισμένοι τίτλοι αυτών των «θρησκευτικών» περιοδικών είναι: Η Βασιλεία των Ουρανών, Προς την Νίκη, Ορθόδοξη Μαρτυρία, Βοανεργές, Μυροβλύτης, Άγιος Νικήτας, η Δράσις μας, Πειραιϊκή Εκκλησία, Ιεραποστολικός Ταχυδρόμος, Τόλμη, κ.α.¹¹²

Γενικότερα κάθε μεγάλη ομάδα πιστών δόγματος, τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό διαθέτει το δικό της «έντυπο». Το πλήθος των εκδιδόμενων περιοδικών ακολουθεί την εξέλιξη της τεχνολογίας καθώς τα τελευταία χρόνια η έκδοση (εκτύπωση, κυκλοφορία) είναι ευκολότερη.¹¹³

5. Ερευνητική προσέγγιση των εικόνων κατά θεματική ενότητα άρθρων

Ανατρέχοντας στις σελίδες του περιοδικού διαπιστώνουμε ότι η εικονογράφηση των άρθρων είναι σχεδόν ανύπαρκτη έως το 1980. Από το 1980 και έπειτα γίνεται πιο συστηματική και πιο πυκνή η παρουσία των εικόνων. Συστηματική εικονογράφηση των άρθρων έχουμε από το έτος 1983 από τον καθηγητή της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών Αλέξανδρο Σταυρόπουλο.

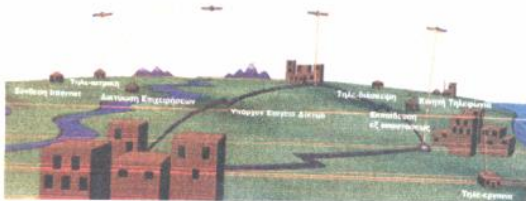
---

¹¹²Οι τίτλοι των περιοδικών έχουν εντοπισθεί από σχετική έρευνα κυρίως στο διαδίκτυο.

¹¹³Η έρευνα για τον εντοπισμό περιοδικών και γενικά εντύπων άλλων δογμάτων και άλλων θρησκευτικών πραγματοποιήθηκε στο διαδίκτυο, στην βιβλιοθήκη της Αποστολικής Διακονίας, καθώς και στην Εκκλησιαστική Βιβλιοθήκη Κορίνθου.

Οι διάφορες άλλες κατηγορίες άρθρων, εκτός των ποιμαντικών, εικονογραφούνται περίπου με την ίδια συχνότητα. Περισσότερες εικόνες παρατηρούνται στα ηθικοπλαστικά άρθρα. Υπάρχουν επίσης φωτογραφίες από δραστηριότητες των μελών της Εκκλησίας της Ελλάδος συνήθως στις τελευταίες σελίδες κάθε τεύχους. Με την πρόοδο των ετών και της τεχνολογίας η εικονογράφηση των άρθρων γίνεται συχνότερη.

114

Εικ.22

Τα άρθρα του καθηγητού της Θεολογικής Σχολής, του Πανεπιστημίου Αθηνών, Αλεξάνδρου Σταυροπούλου, εικονογραφούνται σχεδόν στο σύνολό τους. Οι εικόνες/ παραστάσεις που χρησιμοποιούνται έχουν την ιδιαιτερότητα ότι δεν είναι αγιογραφικές παραστάσεις αλλά «κοσμικές εικόνες», ζωγραφικές παραστάσεις από έργα διαφόρων σύγχρονων ή παλαιότερων ζωγράφων, φωτογραφίες από την καθημερινή ζωή καθώς και διάφορα σχέδια ή σκίτσα. Πολύ σπάνια στα άρθρα του εμφανίζονται εικόνες του Χριστού, της Παναγίας και των άλλων αγίων. Τα υπόλοιπα άρθρα, άλλων συγγραφέων, ελάχιστα εικονογραφούνται.

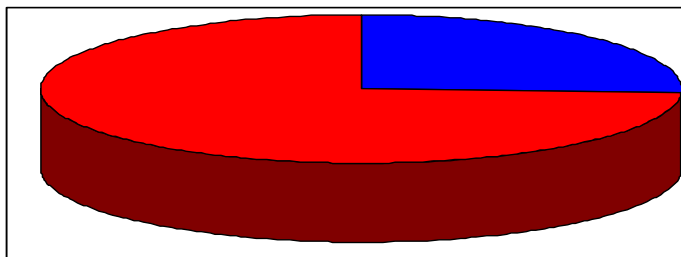
Οι εικόνες που επιλέχθηκαν και παρουσιάζονται στην παρούσα εργασία είναι αντιπροσωπευτικές ενός

¹¹⁴Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Ποιμαντική Πράξη και Ψυχική Υγεία*, εν: *Εφημέριος*, 12(1999), σελ. 17-20.

μεγάλου αριθμού εικόνων. Σε κάθε εικόνα που παρουσιάζεται αναφέρεται στην υποσημείωσή της αρχικά ο συγγραφέας, ο τίτλος του άρθρου, το έτος του τόμου στον οποίο περιέχεται η σελίδα, ενώ στη συνέχεια αναφέρεται και ο αριθμός του τεύχους, εφόσον υπάρχει (μετά το έτος 1998).

Οι εικόνες/παραστάσεις που επιλέχθηκαν είναι κυρίως εικόνες οι οποίες προκαλούν μια ιδιαίτερη εντύπωση και ενδιαφέρον από ποιμαντική άποψη. Επίσης υπάρχουν εικόνες που επαναλαμβάνονται σε άρθρα με διαφορετικό τίτλο και συναφές περιεχόμενο.

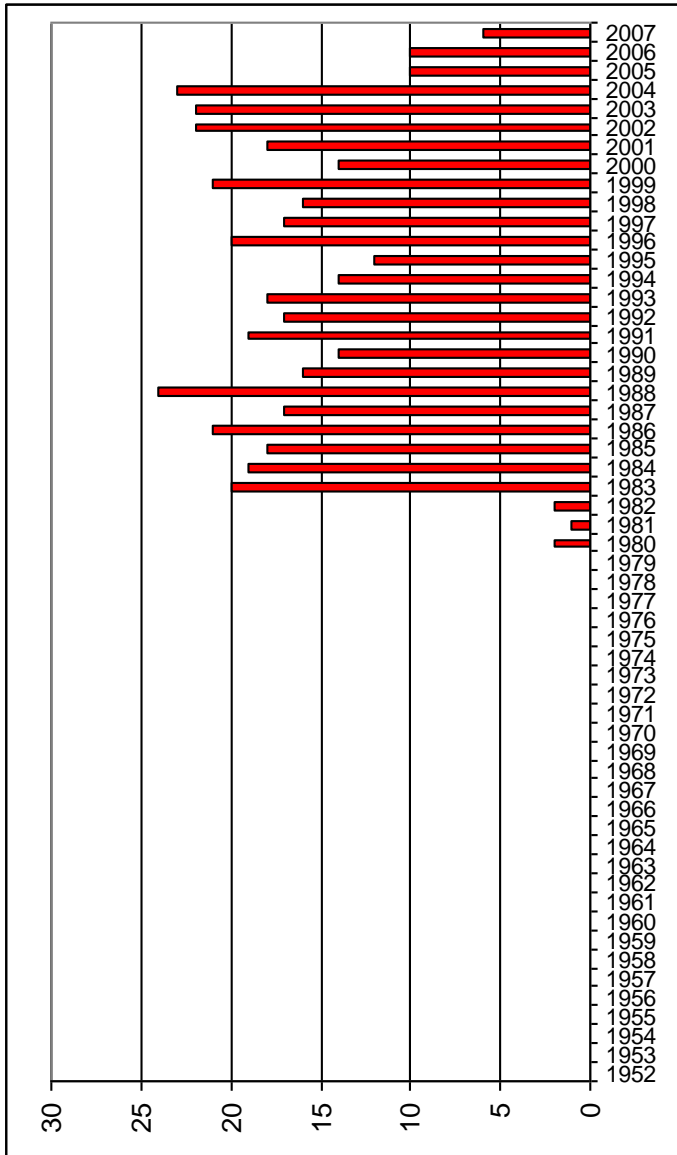
Στα επόμενα τρία διαγράμματα φαίνονται: α) στο Διάγραμμα 1: ο συνολικός αριθμός των ποιμαντικών άρθρων, σε σύγκριση με τα ποιμαντικά άρθρα που περιέχουν εικόνες β) στο Διάγραμμα 2: ο αριθμός των εικονογραφημένων ποιμαντικών άρθρων, ανά έτος και γ) στο Διάγραμμα 3: ο αριθμός των ποιμαντικών άρθρων ανά έτος σε σύγκριση με τα ποιμαντικά άρθρα που περιέχουν εικόνες.

- Άρθρα χωρίς εικόνες
- Άρθρα με εικόνες

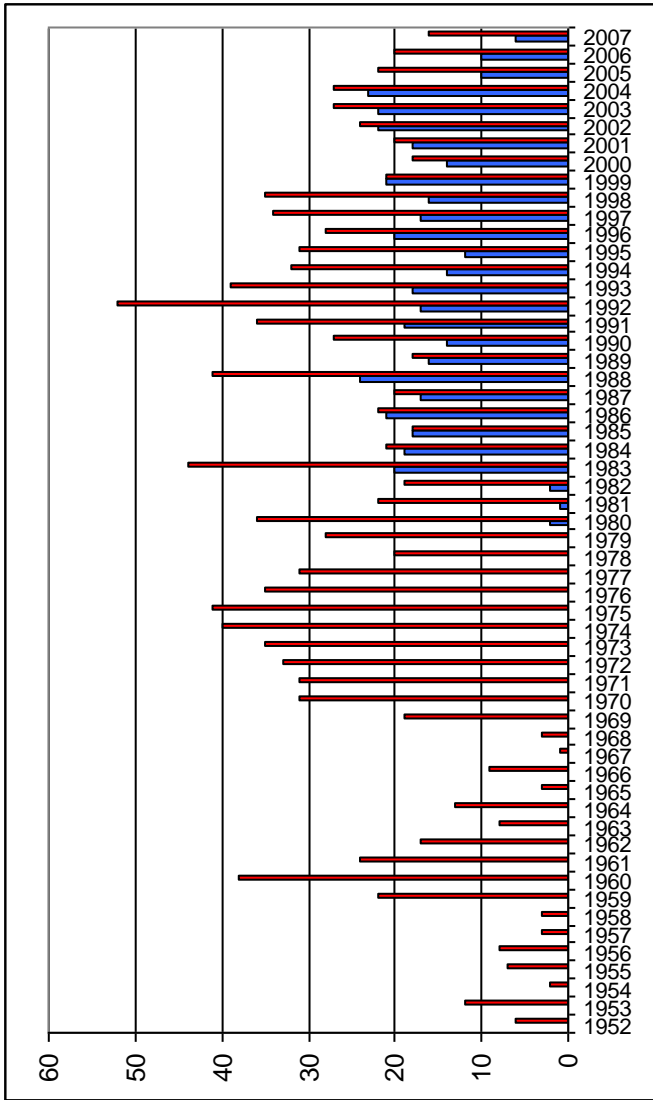
Διάγραμμα 1

Συνοπτικός πίνακας άρθρων με εικόνες και χωρίς εικόνες (1952-2007).

Διάγραμμα 2

Εικονογραφημένα ποιμαντικά άρθρα ανά έτος (1952-2007)

■ Αρθραχωρίζεικόνες

■ Αρθραμεικόνες

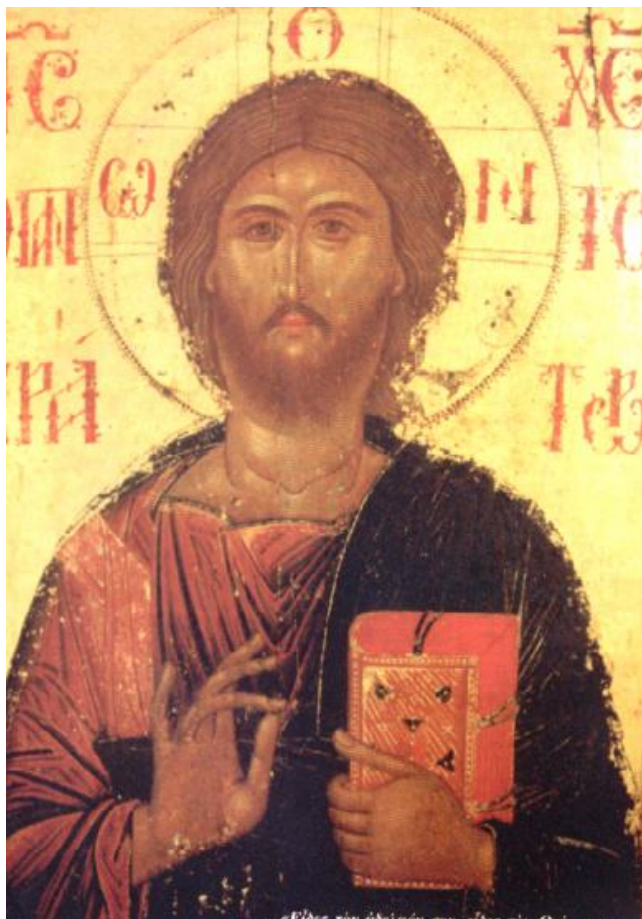
Διάγραμμα 3

Στο Διάγραμμα 1 παρατηρούμε ότι ο αριθμός των άρθρων με εικόνες (453) είναι περίπου το 1/4 του συνολικού αριθμού των άρθρων (1746). Από τα 453 εικονογραφημένα άρθρα τα 347 (ποσοστό 76,6%) έχουν εκπονηθεί από τον Καθηγητή της Θεολογικής Σχολής Αθηνών Αλέξανδρο Μ. Σταυρόπουλο.

Όπως αναφέρθηκε και στην εισαγωγή, η κατηγοριοποίηση των εικόνων γίνεται στο μεγαλύτερο μέρος της σύμφωνα με το «Εγχειρίδιο Ποιμαντικής», του Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου. Όλα τα άρθρα κατατάσσονται σε αυτές τις κατηγορίες ή εφόσον δεν είναι δυνατή η κατάταξή τους δημιουργείται μια νέα κατηγορία εικόνων. Οι εικόνες που επιλέγονται είναι αντιπροσωπευτικές εικόνες της κάθε κατηγορίας και ερευνάται η ποιμαντική τους διάσταση καθώς και τα ποιμαντικά μηνύματα που μεταφέρουν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΘΕΜΕΛΙΩΣΗ ΤΟΥ ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΟΥ ΕΡΓΟΥ

Εικ. 23

---

¹¹⁵Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Στενάχωρα χρόνια*, εν: *Εφημέριος*, 5(1999), σελ. 18-20.

1. Ποιμαντική Θεολογία

α. Γενικά

Η κατηγορία αυτή των άρθρων περιλαμβάνει τις υποκατηγορίες: Προς μία Ποιμαντική Θεολογία, Αρχές Ποιμαντικής Θεολογίας, Λειτουργίες του Ποιμαντικού έργου, Κατηγορίες του ποιμαίνειν, Μέθοδοι της Ποιμαντικής, Ποιμαντική και οι άλλες Επιστήμες (του ανθρώπου), Εξειδικεύσεις της Ποιμαντικής, Ποιμαντική ανθρωπολογία. Κάθε μία από τις παραπάνω υποκατηγορίες περιλαμβάνει έναν ικανό αριθμό άρθρων. Ορισμένα άρθρα εμφανίζονται σε δύο κατηγορίες, διότι είναι δυνατόν τα μέρη του άρθρου να αναφέρονται σε διαφορετικές ποιμαντικές κατηγορίες και έτσι ολόκληρο κατατάσσεται ταυτόχρονα και σε διαφορετική ομάδα.

116

Εικ. 24

¹¹⁶ Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Κυριακή των Πατέρων*, εν: Εφημέριος, 1990, σελ. 168-169.

Οι εικόνες των άρθρων αυτών περιλαμβάνουν φωτογραφίες γερόντων, φωτογραφίες από ποιμαντικές δραστηριότητες, ιχνογραφήματα, παραστάσεις από σήματα συνεδρίων, γελοιογραφίες, εικόνες του Χριστού και αγίων, ιδιόμορφα σχεδιασμένα σκίτσα του Σταυρού, ζωγραφικές παραστάσεις από μουσεία, εξώφυλλα βιβλίων.

β. Η «ποιμενική» τέχνη

Η ποιμαντική τέχνη έχει χαρακτηριστικά γνωρίσματα όπως η προφύλαξη από κινδύνους και η καθοδήγηση σε τόπους «εύφορους» με τη λεγόμενη «ποιμενική» τέχνη. Και στις δύο περιπτώσεις υπάρχει ο ποιμένας και τα πρόβατα. Ο ποιμένας καθοδηγεί και προφυλάσσει τα πρόβατα από τους υπαρκτούς κινδύνους. Η καθοδήγηση του βοσκού και του «ποιμένα» είναι διαφορετική ανάλογα με τις περιστάσεις που καλείται κάθε φορά να αντιμετωπίσει το ποίμνιο. Όταν αλλάζει το περιβάλλον (χώρος, καιρικές συνθήκες, χρόνος) στο οποίο βόσκουν τα πρόβατα, τότε και ο βοσκός αναπροσαρμόζει τις οδηγίες ώστε να οδηγήει σωστά και ωφέλιμα, καθώς επίσης και ο «ποιμένας» πρέπει να αναπροσαρμόζει τις «ποιμαντικές» του ώστε να πετυχαίνει τους στόχους του.

Υπάρχουν όμως και διαφορές. Κύρια διαφοροποίησή τους είναι το ότι στην περίπτωση της «ποιμαντικής» τέχνης τα πρόβατα είναι πρόσωπα, «λογικά αρνία», με δυνατότητα επιλογής να ακολουθήσουν ή όχι τον ποιμένα και τις κατευθύνσεις του.

Το άρθρο με τον ομώνυμο τίτλο αναφέρεται στις προκλήσεις, τα προβλήματα, τις αγωνίες που καλούνται να αντιμετωπίσουν οι «νέοι κληρικοί».

Στην παρακάτω εικόνα (Εικ.25) παρουσιάζονται ορισμένα πρόβατα σε ομόκεντρους κύκλους γύρω από έναν βοσκό. Την ιδιότητα του ποιμένος τη συμπεραίνει κανείς από την ποιμενική ράβδο (γκλίτσα) που είναι καρφωμένη δίπλα του. Η εικόνα συνοδεύεται από το σχόλιο/ερώτημα για τον εκσυγχρονισμό της ποιμαντικής τέχνης. Ο τίτλος του άρθρου που περιέχει το σκίτσο είναι «Της Ιερωσύνης»¹¹⁷ απευθύνεται δηλαδή κυρίως σε «ποιμένες».

Δίπλα στον ποιμένα που ποιμαίνει τα «λογικά πρόβατα», υπάρχουν βιβλία που τα χρησιμοποιεί ως εργαλεία-βοηθήματα για τη δική του κατάρτιση. Παρουσιάζεται έτσι ένας «ποιμήν», ο οποίος δεν καθοδηγεί αυθαίρετα και «αφ'εαυτού», αλλά έχει ποιμαντικές πηγές δικής του διαποίμανσης, στις οποίες προστρέχει. Ένας ποιμήν, ο οποίος μελετά, «ποιμαίνεται», για να ποιμάνει και αυτός στη συνέχεια.

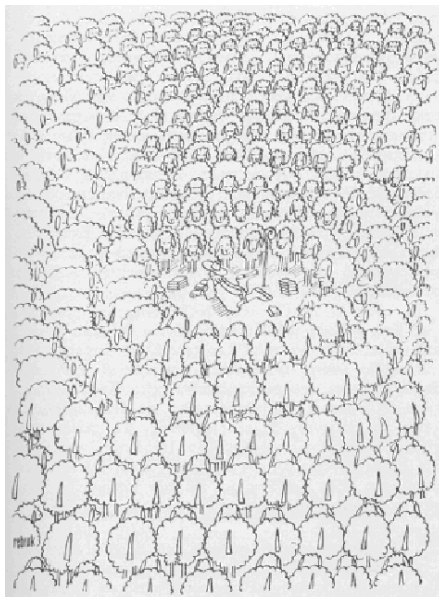
Οι πηγές αυτές μπορεί να είναι πορίσματα της επιστήμης, εφημερίδες, περιοδικά, αλλά βέβαια και κυρίως ο «Αρχιποίμην» ο Χριστός.

Προβάλλεται έτσι η αναγκαιότητα της συνεχούς κατάρτισης, ενημέρωσης, διαποίμανσης και του ποιμένα. Ο ποιμένας είναι και ποιμαινόμενος. Αποκρούεται έτσι η εικόνα του «τέλειου» και παντογνώστη, διότι καθώς γνωρίζουμε Ένας είναι ο Ποιμήν.

Τα λογικά πρόβατα είναι γύρω από τον ποιμένα σε απόλυτη τάξη και με την προσοχή τους τεταμένη και στραμμένη στα λεγόμενά του. Μας στέλνει έτσι το μήνυμα της ευταξίας που πρέπει να υπάρχει κατά τις ποιμαντικές συνάξεις καθώς το «ευαγγέλιο» είναι το ίδιο μία πρόταση «ευταξίας πνευματικής».

---

¹¹⁷ Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Της Ιερωσύνης*, εν: Εφήμεριος, 1985, σελ. 72.

118

Εικ.25

Η ποιμενική τέχνη ενημερώνεται και εκσυγχρονίζεται.

Είναι μια σκηνή επικοινωνίας και μάλιστα άμεσης και προσωπικής. Ποιμένες και λογικά «αρνία» επικοινωνούν άμεσα, όχι από απόσταση, χωρίς επιστολές αλλά πρόσωπο με πρόσωπο.

Ο «Ξαπλωμένος» ποιμένας μας δίνει την αίσθηση της απλότητας καθώς προσπαθεί να προσεγγίσει τους ποιμαινόμενους χωρίς να κρατά στάση ηγετική και απόμακρη. Π.χ. θα μπορούσε να στηρίζεται στην ποιμενική ράβδο και να βλέπει τους μαθητές αφ' υψηλού. Διακρίνουμε σε αυτή τη

---

¹¹⁸Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Της Ιερωσύνης*, εν: Εφημέριος, 1985, σελ. 72. Η ποιμενική τέχνη ενημερώνεται και εκσυγχρονίζεται ..... Ποιες είναι οι προοπτικές της Ποιμαντικής, της «τέχνης των τεχνών» και της επιστήμης των επιστημών»;

στάση μια ταπείνωση. Η σκηνή έχει μια φυσικότητα καθώς λείπουν γραφεία, μικρόφωνα, αναλόγια, μεγάλες συνεδριακές αίθουσες, αναπαυτικές πολυθρόνες αλλά όλοι, ποιμένας και ποιμαινόμενοι βρίσκονται στην ύπαιθρο. Μας φέρνει αυτόματα στο νου τον Ιησού και τη διδασκαλία του στην ύπαιθρο, έξω στη φύση. Δεν γίνεται μνεία ή περιγραφή της παραπάνω εικόνας στο κείμενο του άρθρου.

γ. Ο αγωνιζόμενος άνθρωπος

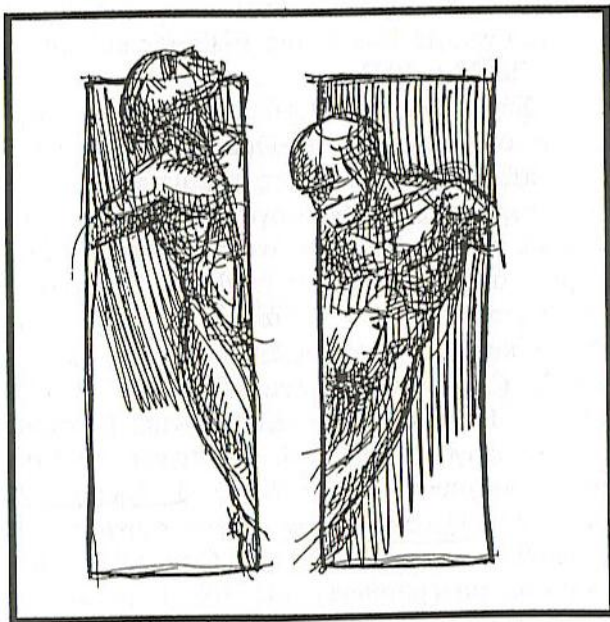
Ο σημερινός άνθρωπος όπως και ο άνθρωπος κάθε εποχής βρίσκεται σε μια διαρκή πάλη ανάμεσα σε πολλά διλήμματα επιλογής, καλού και κακού, ορθού και εσφαλμένου. Η πάλη αυτή δημιουργεί στο ανθρώπινο πρόσωπο μια ένταση με αποτέλεσμα να διασπάται ο άνθρωπος σε πολλά κομμάτια. Το ένα κομμάτι θέλει τη μία επιλογή και το άλλο την άλλη. Ο άνθρωπος προσπαθεί να ενώσει τα αντιμαχόμενα μέρη, ώστε να βαδίσει άρτιος, όμως αντίθετες δυνάμεις τον τραβούν προς το μέρος της η καθεμιά.

Το κείμενο του άρθρου με τον παραπάνω τίτλο περιγράφει τις σχέσεις της ψυχολογίας με την Εκκλησία, τη θρησκεία και τη θεολογία γενικότερα.

Στο παρακάτω σκίτσο (Εικ. 26) παρατηρούμε ένα ανθρώπινο σώμα χωρισμένο στα δύο. Τα κομμάτια του όμως βρίσκονται σε ένα ευρύτερο πλαίσιο, δεν έχουν διασκορπιστεί στα σημεία του ορίζοντα και άρα έχουν τη δυνατότητα επανένωσης.

Το αριστερό μισό κομμάτι ατενίζει τον ουρανό ενώ το άλλο μισό κοιτά τη γη. Μας θυμίζει αυτή η εικόνα τη ρήση του Απ. Παύλου για τον Παλαιό και τον Καινό άνθρωπο: «βλέπω δὲ ἕτερον νόμον ἐν τοῖς μέλεσί μου

ἀντιστρατεύόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοός μου καὶ αἰχμαλωτίζοντά με ἐν τῷ νόμῳ τῆς ἁμαρτίας τῷ ὄντι ἐν τοῖς μέλεσί

119

Εικ. 26¹²⁰

μου». ¹²¹ Ο κάθε άνθρωπος είναι ικανός για το καλύτερο και το χειρότερο. Έχει δύο θελήματα που παλεύουν και αντιστρατεύονται μεταξύ τους. Ένα γενικότερο πλαίσιο ενώνει τα «διασπασθέντα». Αναδύεται έτσι η ελπίδα και ο σκοπός της επανένωσης, όταν έλθει το πλήρωμα του χρόνου. Το κομμάτι που ατενίζει τον ουρανό έχει μάλλον κυρίαρχη θέση από αυτό που κοιτά τη γη θυμίζοντας μας τα λόγια του

¹¹⁹ Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Οι ενορίες και οι ιστορίες τους*, εν: *Εφημέριος*, 1993, σελ. 168-169.

¹²⁰ Το σήμα του συνεδρίου της Αμβέρσας (1990) με θέμα: «Είναι δυνατόν να καταστήσουμε παρόν το αόρατο»;

¹²¹ Ρωμ. 7, 23.

Χριστού: «..ζητείτε δὲ πρῶτον τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν...».¹²² Το τμήμα το στραμμένο προς τη γη είναι συρικνωμένο, αποτέλεσμα της επιλογής αυτής, «τὰ γὰρ ὀψώνια τῆς ἁμαρτίας θάνατος»¹²³.

Μας δίνεται έτσι μια εικονική παρουσίαση των αποτελεσμάτων της επιλογής μας. Δεν γίνεται ανάλυση ή αναφορά της εικόνας στο κείμενο του άρθρου.

δ. Θεολογική ανάγνωση της βιολογικής επανάστασης

Στη σημερινή εποχή οι ανακαλύψεις της βιολογικής επιστήμης είναι τόσο πολλές καθώς και οι ανατροπές που φέρνουν στα «γνωστά» τόσο ραγδαίες και μεγάλες ώστε ακόμα και η Εκκλησία να μην είναι σε θέση να αρθρώσει ολοκληρωμένη άποψη για το τι είναι επιτρεπτό και τι όχι. Η επιτροπή βιοηθικής από διακεκριμένους επιστήμονες που ίδρυσε η Εκκλησία της Ελλάδος, για να παρακολουθεί τις εξελίξεις, προσπαθεί αργά αλλά σταθερά χωρίς να παρασύρεται να διατυπώσει ποιμαντικό λόγο, ειλικρινή και στερεωμένο στις αλήθειες του Ευαγγελίου, με βάση και κριτήρια θεολογικά.

Το ομότιτλο άρθρο αναφέρεται στο τρέχον θέμα της εικαιρότητας, τη «βιολογική επανάσταση», τη στάση μας απέναντι στα επιτεύγματα της βιολογικής επιστήμης με βάση τις προϋποθέσεις και τα κριτήρια που προσφέρει η θεολογία.

Η παρακάτω εικόνα (Εικ. 27) που συνοδεύει το άρθ-

---

¹²²Ματθ. 6,33.

¹²³Ρωμ. 6,23.

Σάτις του Τόου Μασού «Η Καθημερινή» 2 Ιουλίου 2000¹²⁴

Εικ.27

θρο¹²⁵ εμφανίζει τον τότε πρόεδρο των Ηνωμένων Πολιτειών να απευθύνεται προκλητικά στον ίδιο το Θεό και να τον ρωτά αν θα κατέβει, αν δηλαδή θα αποκαλυφθεί μέσω της φανέρωσης του κώδικα DNA ή αν θα ανέβει ο ίδιος ο πρόεδρος (υπονοείται ο άνθρωπος γενικότερα μέσω των ανακαλύψεων της βιολογικής επιστήμης) μέχρι τον ουρανό, αν δηλαδή θα ανακαλύψει ο ίδιος τα μυστικά του DNA χωρίς τη βοήθεια του Θεού.

Η γελοιογραφία έχει σχέση με το θέμα του άρθρου καθώς αναφέρεται και σχολιάζει τις ανακαλύψεις και κυρίως τις δηλώσεις των επιστημόνων που λάμβαναν χώρα την περίοδο εκείνη. Στο κείμενο υπάρχει αναφορά στην εικόνα.

¹²⁴Εφημερίδα, «Η Καθημερινή», 23 Ιουνίου 2000, σελ. 3.

¹²⁵Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Μια θεολογική ανάγνωση της βιολογικής επανάστασης*, εν: Εφημέριος, 4(2001), σελ. 12-15.

Η εικόνα αυτή περιγράφει με γλαφυρό τρόπο τα άκρα που έφτασε ο ανθρώπινος εγωισμός να πιστεύει ότι έχει ανακαλύψει το μυστικό της δημιουργίας της ανθρώπινης ζωής και μάλιστα να εξισώνει τον εαυτό του με τον ίδιο το Θεό (υπήρχαν σχετικές δηλώσεις επιστημόνων). Βλέπει εδώ να επαναλαμβάνεται το προπατορικό αμάρτημα όπου ο άνθρωπος προσπαθεί να γίνει Θεός, μέσω του εαυτού του, μέσω των κατακτήσεων και των ανακαλύψεων του. Τυφλωμένος από την επιτυχία του αγνοεί ότι η επιστήμη και οι ανακαλύψεις της παρέχονται στον άνθρωπο από τη θεία πρόνοια για «θεραπεία» της ανθρώπινης ασθένειας. Αντιμετωπίζει το Θεό σαν ίσος προς ίσο, δε ζητά από το δημιουργό του να τον βοηθήσει να συνεχίσει τις ανακαλύψεις του ώστε να φανεί χρήσιμος στους συνανθρώπους του. Στο σκίτσο αυτό φαίνεται το πού μπορεί να οδηγήσει η άγνοια των ορίων. «Μόνο όταν η γνώση προσανατολίζει τον άνθρωπο την ψευδαίσθηση της αυτάρκειας και της αυτονομίας γίνεται επικίνδυνη γι' αυτόν, εγκυμονεί καταστροφές και τιμωρίες. Αυτό έγινε σαφές τόσο στην παρακοή των πρωτοπλάστων όσο και στη διήγηση για τον πύργο της Βαβέλ. Γνώση όμως, ορθά ιεραρχημένη, βρίσκεται μέσα στη γραμμή που η βουλή του Θεού χαράζει για την άσκηση των δυνατοτήτων του ανθρώπου».¹²⁶

Πληροφορεί λοιπόν η γελοιογραφία αυτή για τα αποτελέσματα της λανθασμένης θεώρησης των επιστημονικών ανακαλύψεων. Η απουσία εκκλησιαστικής και θεολογικής παιδείας μπορεί να οδηγήσει σε απόψεις και θέσεις ιδιαίτερα ακραίες. Ο επιστήμονας θα πρέπει να χαίρεται με κάθε νέα ανακάλυψη. Θα πρέπει όμως η νέα αυτή

---

¹²⁶Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Μια θεολογική ανάγνωση της βιολογικής επανάστασης*, εν: Εφημέριος, 4(2001), σελ. 12-15.

ανακάλυψη να τον οδηγεί στο πλησίασμα της σοφίας και των θαυμάσιων έργων του Δημιουργού και όχι σε προκλητική στάση απαξίωσής του, καθώς αυτό αποτελεί «ύβρη». Στο άρθρο γίνεται άμεση αναφορά στην παραπάνω εικόνα.

2. Προϋποθέσεις του ποιμαντικού έργου

α. Γενικά

Η κατηγορία αυτή περιλαμβάνει τις υποκατηγορίες: Ταυτότητα, Αυτοσυνειδησία και προσωπική ζωή του ποιμαίνοντος, Κλήση, Πρότυπα, Πνευματική ζωή, Θεολογική και ποιμαντική εκπαίδευση, Γυμνάσματα ποιμαντικά, Ποιμαντικός σχεδιασμός, Προφητική διακονία. Οι υποκατηγορίες αυτές περιλαμβάνουν μεγαλύτερο αριθμό άρθρων από τις υποκατηγορίες της πρώτης κατηγορίας.

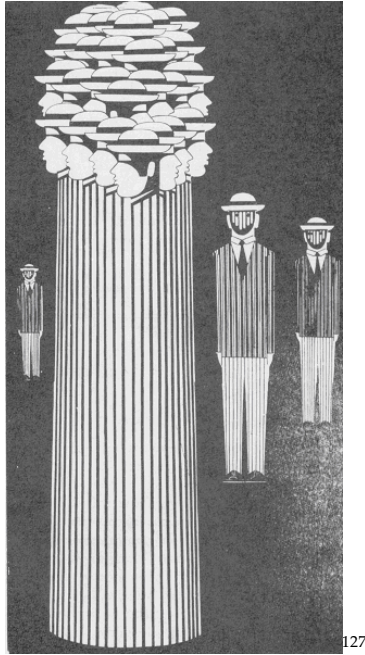
Οι εικόνες που περιέχονται στα άρθρα περιλαμβάνουν, ιχνογραφήματα, φωτογραφίες τοπίων και κτιρίων, μικρά σκίτσα στο κλείσιμο των άρθρων, γελοιογραφίες.

β. Σφαιρική θέαση

Ο ποιμένας, όπως και κάθε ηγήτορας μικρής ή μεγάλης ομάδας, συχνά καλείται να λάβει αποφάσεις που μπορεί να έχουν σοβαρές επιπτώσεις σε αυτόν και στους γύρω του. Θα πρέπει τότε να λάβει υπόψη του πολλές παραμέτρους, ώστε η κρίση του να είναι ορθή και ωφέλιμη. Θα πρέπει να αποφύγει τις μονομέρειες και την ακαμψία. Αντίθετα θα πρέπει να είναι ευέλικτος και «σφαιρικός». Να βλέπει όσο το δυνατόν περισσότερες πλευρές και πτυχές των θεμάτων τα

οποία θα κληθεί να ερευνήσει, να σχεδιάσει εξελίξεις και να δώσει πορεία και διέξοδο.

Εικ. 28¹²⁸

Ο τόσον-όσον

Το άρθρο με τον παραπάνω τίτλο προτρέπει στη σφαιρική θέαση των πραγμάτων και στην αποφυγή της μονομέρειας.

Στην παραπάνω εικόνα (Εικ.28) κεντρική παρουσία κατέχει ένας κίονας, πάνω στον οποίο υπάρχουν πολλά κεφάλια καλυμμένα με καπέλα, τα οποία βλέπουν προς όλες τις κατευθύνσεις. Υπάρχουν επίσης και άλλα τρία πρόσωπα

¹²⁷Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Ο τόσονόσον (μνήμη ενός σοφού ανθρώπου)*, εν: *Εφημέριος*, 1990, σελ. 344-345.

¹²⁸Γιάννης Γαϊτης, Κιονόκρανο.

με καπέλα, τα οποία όμως έχουν ανθρώπινο σώμα και τα οποία κοιτούν μπροστά.

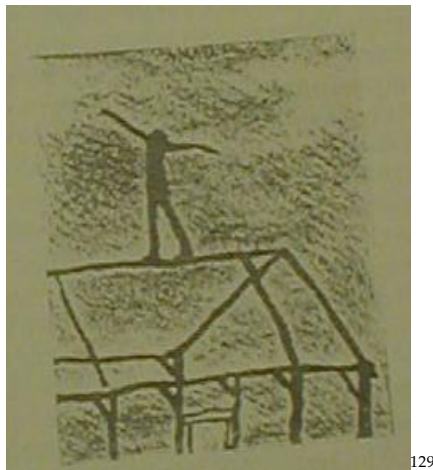
Κεντρικό μήνυμα της παράστασης αυτής είναι η σφαιρική και καθολική θέαση των πραγμάτων και των γεγονότων σε αντιδιαστολή με τη μονομέρεια και το μονόπλευρο. Ο ποιμένας, και όχι μόνο, θα πρέπει να «συναντά» τους ανθρώπους και τα γεγονότα με σοφία και σύνεση, όχι μονόπλευρα και μεμονωμένα αλλά να «ψάχνει» και να αποκαλύπτει όλες τις πλευρές του κάθε θέματος.

Τονίζει τη σοφία που πρέπει να διαθέτει κάποιος στις αποφάσεις του, στις κρίσεις, στις συμβουλές μας, στην καθημερινή και γενικότερα στην πνευματική μας ζωή. Η σφαιρικότητα του χειρισμού των θεμάτων «προτείνεται», καθώς είναι κεντρική μορφή στην παράσταση σε αντιδιαστολή με τη στατικότητα των τριών άλλων μορφών. Επίσης ο κίονας είναι υπερυψωμένος, ώστε να μπορεί να βλέπει καλύτερα και μακρύτερα σε αντίθεση με τις άλλες μορφές που έχουν σαφώς μικρότερο οπτικό πεδίο αποτέλεσμα της μονομέρειας που τις διακατέχει. Στο άρθρο γίνεται μνεία της παραπάνω εικόνας.

γ. Ισορροπηση

Η ισορροπία σε τεντωμένο σχοινί δεν είναι φαινόμενο μόνο του θεάματος στο τσίρκο αλλά και γεγονός της καθημερινής ζωής. Ο άνθρωπος πολύ συχνά σχοινοβατεί τόσο στην πνευματική ζωή του όσο και στην υπόλοιπη βιοτή του. Ο χώρος που του δίνεται να βηματίσει είναι πολλές φορές τόσο πλατύς όσο ένα σχοινί και έτσι πρέπει να επιστρατεύσει όλες του τις δυνάμεις για να μην «πέσει».

Το άρθρο με τον ίδιο τίτλο αναφέρεται στο απαραίτητο στοιχείο του μέτρου και της ισορροπίας που

Εικ. 29

πρέπει να υπερισχύει στις ενέργειες και κυρίως στην πνευματική ζωή του ανθρώπου.

Στο παραπάνω ιχνογράφημα (Εικ.29) μία ανθρώπινη σκιά προσπαθεί να ισορροπήσει στην κορυφή του σκελετού της οροφής ενός σπιτιού.

Προβάλλεται εδώ το θέμα της καλής ισορροπίας την οποία πρέπει να διαθέτει ο κάθε άνθρωπος προκειμένου να σημειώνει πρόοδο και να προχωρεί προς τα εμπρός. Η πορεία και η ισορροπία αυτή δεν είναι κάτι εύκολο και αυτονόητο αλλά απαιτείται προσπάθεια, συγκέντρωση και «επιμέτρηση» δυνάμεων, υπολογισμοί για ποσοστά επιτυχίας και αποτυχίας. Απαιτείται σύνεση, μετριοφροσύνη, ταπεινοφροσύνη, όχι εγωισμοί και βιασύνη αλλά μετρημένες κινήσεις, στάθμιση των παραγόντων, πνευματικών και υλικών, ώστε να μην αφήσουμε ημιτελές το έργο που αρχίσαμε. Η ισορροπία αυτή του εξασφαλίζει ότι το έργο που

¹²⁹ Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Μέτρα και σταθμά*, εν: Εφημέριος, 1995, σελ. 344-345.

αναλαμβάνει δεν υπερβαίνει τις δυνάμεις του ώστε να του δημιουργεί άγχος. Ο μακαριστός γέροντας Παΐσιος μας προτρέπει: «μην καταπιέζετε εγωιστικά τον εαυτό σας, πάνω από τις δυνάμεις σας και δημιουργείται άγχος. Ο Χριστός είναι στοργικός Πατέρας και όχι τύραννος. Τον φιλότιμο αγώνα μας χαίρεται ο Χριστός».¹³⁰ Στο άρθρο υπάρχει άμεση αναφορά στο παραπάνω σκίτσο.

δ. Ο άνθρωπος που μετράει τα σύννεφα

Ο άνθρωπος, σχεδόν κάθε χρονική στιγμή, καλείται να «μετρήσει». Να μετρήσει τα βήματά του, τις δυνάμεις του, το αν μπορεί να ολοκληρώσει τους στόχους που έχει θέσει. Να μετρήσει από πριν τις συνέπειες των πράξεών του στη κτίση, στον εαυτό του, στην οικογένειά του. Ο ίδιος ο Κύριος μας προτρέπει να μετράμε τις δυνάμεις μας, όταν πρόκειται να αναμετρηθούμε. Οι αρχαίοι πρόγονοι του ανθρώπου τον καλούν πάντοτε, σε κάθε τι, να χρησιμοποιεί το μέτρο.

Το ομότιτλο άρθρο επιχειρεί μία θεολογική επισκόπηση του αποστολικού χωρίου «...τοσουῶν ἔχοντες περιεκείμενον ἡμῖν νέφος μαρτύρων» (Εβρ. 11,23-12,2).

Η παρακάτω δημιουργία (Εικ.30) μας παρουσιάζει έναν άνδρα που χρησιμοποιώντας έναν πήχη προσπαθεί να μετρήσει τα σύννεφα. Η εικόνα έχει δώσει τον τίτλο: «Ο άνθρωπος που μετρά τα σύννεφα», στο άρθρο που συνοδεύει και υπάρχει αναφορά σε αυτήν μέσα στο κείμενο.

Το καλλιτεχνικό αυτό δημιούργημα προβάλλει έκδηλα την «ανόητη» και χωρίς τελικό αποτέλεσμα προσπά-

---

¹³⁰Ι. Ηουχαστηρίου Μοναζουσών «Ευαγγελιστής Ιωάννης ο Θεολόγος», *Αγιορείται Πατέρες και Αγιορείτικα*, Σουρωτή Θεσσαλονίκης: αυτοέκδοση, 1993, σελ. 163.

131

Εικ. 30

Ο άνθρωπος που μετρά τα σύννεφα¹³²

θεια του ανθρώπου να μετρήσει τα νέφη που ίπτανται πάνω από αυτόν. Μας δημιουργεί προβληματισμούς και ερωτηματικά για τις δικές μας μετρήσεις. Πρέπει άρα όλα να

---

¹³¹Γιάν Φαμπρ, «Ο άνθρωπος που μετράει τα σύννεφα», από την έκθεση «Outlook» στο εργοστάσιο της Ανωτάτης Σχολής Καλών Τεχνών (Α.Σ.Κ.Τ.).

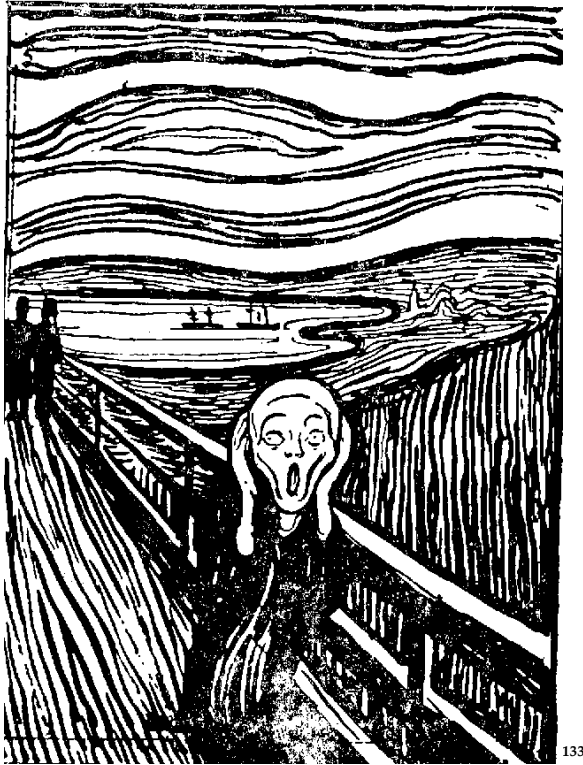
¹³²Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Ο άνθρωπος που μετράει τα σύννεφα*, εν: Εφημέριος 3(2004), σελ. 6-7.

τα μετράμε με κάποιο μέτρο; Μήπως ορισμένα πράγματα είναι υπεράνω μετρήσεων;

Μήπως οι δικές του (του ανθρώπου) δυνατότητες μετρήσεων πρέπει να περιορίζονται σε πιο γήινα και χειροπιαστά; Μήπως δεν θα πρέπει να μετρά τα του «ουρανού» ή τουλάχιστον να τα μετρά με διαφορετικό τρόπο; Τον προτρέπει η παραπάνω εικόνα σε διάκριση και εγρήγορση ως προς τις μετρήσεις που κάνει. Το άρθρο αναφέρεται άμεσα στην εικόνα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΣΕ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

133

Εικ. 31¹³⁴

---

¹³³Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Αποχαιρετισμός στο καλοκαίρι*, εν: *Εφημέριος*, 1983, σελ. 224-226.

¹³⁴Ε. Μύνχ «Η Κραυγή», 1895.

1. Όροι και στάσεις της Ποιμαντικής Επικοινωνίας

α. Γενικά

Η κατηγορία αυτή των άρθρων περιλαμβάνει τις υποκατηγορίες: Επικοινωνία και ποιμαντική επικοινωνία, Όροι ποιμαντικής επικοινωνίας, Στάσεις ποιμαντικής επικοινωνίας.

Οι εικόνες των άρθρων αυτών περιλαμβάνουν φωτογραφίες προσώπων, εμβλήματα συνεδρίων, φωτογραφίες από ποιμαντικές δραστηριότητες, εικόνες του Χριστού και των αγίων, δημιουργίες μεγάλων ζωγράφων, ιχνογραφήματα, σκίτσα από εφημερίδες, φωτογραφία από προσκλητήριο γάμου.

β. Δυσκολίες επικοινωνίας

Πολλές είναι οι δυσκολίες που συναντά ο άνθρωπος σε κάθε είδους επικοινωνία. Η επικοινωνία με τα πρόσωπα της οικογένειάς του, με τους συνεργάτες του στο χώρο εργασίας του, με τον πνευματικό του, ακόμα και με τον ίδιο του τον εαυτό δεν είναι δεδομένη. Μπορεί να έχει επικοινωνία αλλά να είναι κακής ποιότητας ή να μην επικοινωνεί καθόλου. Πολλές αιτίες εμποδίζουν τη σωστή και ωφέλιμη επικοινωνία. Άλλες αιτίες είναι εσωτερικές, προέρχονται από αυτόν και άλλες οφείλονται στους άλλους.

Το άρθρο περιγράφει τις προϋποθέσεις και τους όρους σωστής επικοινωνίας.

Στην παρακάτω εικόνα (Εικ. 32) παρατηρούμε μία ανθρώπινη φυσιογνωμία, της οποίας το στόμα έχει κλειστεί με κάποια ταινία, ώστε να μη μπορεί να μιλήσει. Το πρόσωπο

περικλείεται σε ένα ιδιαίτερο πλαίσιο, ώστε να επικεντρώσει την προσοχή μας.

Εικ. 32

«Το στόμα μας δεν υφίσταται»¹³⁶

Για να υπάρξει επικοινωνία, απαιτούνται τουλάχιστον τέσσερα στοιχεία, ο πομπός, ο δέκτης, το μήνυμα και το μέσο μετάδοσης του μηνύματος. Στην συγκεκριμένη εικόνα εμποδίζεται το μέσο μετάδοσης του μηνύματος, το στόμα, να δράσει και να λειτουργήσει όπως θα έπρεπε. Η εικόνα δημιουργεί ερωτηματικά στον πομπό ή στο δέκτη που στην ποιμαντική επικοινωνία είναι ο ποιμένας ή/και ο ποιμαινόμενος. Για παράδειγμα, «μήπως με τις πράξεις μου ή με τα λόγια μου εμποδίζω τον άλλο να εκφραστεί όπως θα επιθυμούσε»; «μήπως δεν μιλώ ενώ θα έπρεπε σε συγκεκριμένες καταστάσεις και σε συγκεκριμένα πρόσωπα»; «υπάρχει κάτι που με εμποδίζει να μιλώ ορθά, όπως για παράδειγμα τα εσωτερικά μου πάθη»; «μήπως πολλά

¹³⁵Πίνακας του Δ. Κοκκινίδη (1974).

¹³⁶Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Δυσκολίες επικοινωνίας*, εν: Εφημέριος, 1984, σελ. 120-122.

γεγονότα ή άλλα πρόσωπα ή καθεστώτα, εσκεμμένα ή όχι εμποδίζουν τους ανθρώπους να εκφράσουν και να πουν την αλήθεια»; Όταν το μέσο επικοινωνίας δε λειτουργεί σωστά, μήπως μεταδίδει λανθασμένα μηνύματα με αποτέλεσμα την κακή επικοινωνία; Εντέλει δημιουργείται το θεμελιώδες ερώτημα αν υπάρχει ποιμαντική επικοινωνία όταν το μέσο επικοινωνίας εμποδίζεται να εκτελέσει τη λειτουργία για την οποία έχει δημιουργηθεί.

Εκτός από τα παραπάνω δημιουργεί επίσης ερωτηματικά όπως «κατά πόσο θα πρέπει να σταματήσω να μιλώ», «η σιωπή είναι χρυσός» ή «μήπως μιλάω συνέχεια και δεν αφήνω τον άλλο να μιλήσει».

Όλα αυτά τα ερωτηματικά οδηγούν σε μια αναθεώρηση και επανεξέταση της ποιμαντικής επικοινωνίας από τον ποιμένα. Δεν υπάρχει αναφορά του άρθρου στην εικόνα.

γ. Στάση φιλοξενίας

Προϋπόθεση οποιασδήποτε επικοδομητικής επικοινωνίας αποτελεί η «στάση φιλοξενίας», την οποία πρέπει να έχει για εκείνον με τον οποίο συνομιλεί. Ακόμα και πρακτικά αν πάρουμε τα πράγματα, όταν θέλει να μιλήσει με κάποιον πρέπει να τον καλέσει στο σπίτι του, να τον φιλοξενήσει και μετά να προβεί σε όσα θέλει να του πει. Κατά τη φιλοξενία αυτή προσφέρουμε στον φιλοξενούμενό μας γλυκά, εδέσματα και γενικά προσπαθούμε με κάθε τρόπο να του φανούμε ευχάριστοι.

Το ομότιτλο άρθρο αναφέρεται στη φιλοξενία ως προϋπόθεση «άσκησης» της αγάπης.

Στο παρακάτω σκίτσο (Εικ.33) βλέπουμε τον εναγκαλισμό δύο ανθρώπων.

137

Εικ. 33

Το μήνυμα της παράστασης αυτής είναι ότι στην ποιμαντική επικοινωνία, για να μιλήσουμε αληθινά με κάποιον, για να «επικοινωνήσουμε», πρέπει πραγματικά να τον αγκαλιάσει αν όχι σωματικά, σίγουρα όμως ψυχικά. Ο εναγκαλισμός προϋποθέτει αποδοχή, συγχώρηση, κατανόηση, σωματική επικοινωνία, η οποία μεταδίδει και αυτή τα μηνύματά της, αν δεν γίνεται υποκριτικά και για άλλους σκοπούς. Άλλωστε έτσι έρχονται πιο κοντά και οι καρδιές μας και έτσι μπορούν να επικοινωνήσουν καλύτερα καθώς «μειώνεται η απόσταση».

Ο αβάς Ισαάκ ο Σύρος, ο «ξενοδόχος» της ερήμου, προτρέπει σχετικά: «όταν θέλεις να συμβουλευσεις κάποιον στο καλό, ανάπαυσέ τον αυτόν σωματικά και τίμησέ τον με λόγο αγάπης, γιατί τίποτα άλλο δεν πείθει τόσο τον άνθρωπο,

¹³⁷Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Η τέχνη της αγάπης*, εν: Εφημέριος, 1984, σελ. 231-233.

ώστε να μεταβληθεί από την κακία στην αρετή όσο η τιμή η οποία βλέπει από σένα».¹³⁸ Δεν γίνεται μνεία της εικόνας στο άρθρο.

δ. Δέηση¹³⁹

Η ορθόδοξη Εκκλησία διακρίνεται στη στρατευομένη και στη θριαμβεύουσα. Δεν είναι όμως δύο αλλά μία Εκκλησία. Με διαφορετικούς ρόλους και αποστολές. Μεταξύ

Εικ. 34
Δέηση

αυτών των δύο υφίσταται στενή επικοινωνία και η θριαμβεύουσα στηρίζει και προστατεύει την αγωνιζομένη στη γη Εκκλησία. Κέντρο και αρχηγός των δύο είναι ο Χριστός.

Το άρθρο αναφέρεται στη δυσκολία επιλογής δώρου για ένα προσφιλές πρόσωπο, προτείνει διέξοδο καθώς επίσης αναφέρεται και στην ιδέα για τη δημιουργία της εικόνας.

Στην παραπάνω εικόνα (Εικ.34) παριστάνονται ο Χριστός, ο άγιος Αλέξανδρος και η αγία Ελένη καθώς και δύο εν ζωή πρόσωπα-συζύγοι, που φέρουν τα ονόματα των εικονιζομένων αγίων. Οι συγκεκριμένοι άγιοι θεωρούνται προστάτες του γάμου και των συζύγων.

¹³⁸ Λόγος ΟΓ, σελ. 256.

¹³⁹ Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Δέηση*, εν: Εφημέριος, 8(2004), σελ. 8-10.

¹⁴⁰ Δια χειρός Ε. Κ. Γιαννή, (2004).

Η αγιογραφία αυτή είναι μία από τις εικόνες του άρθρου και δίνει και τον τίτλο στο ποιμαντικό κείμενο, το οποίο αναφέρεται λεπτομερώς στην ιδέα και το σκοπό της δημιουργίας της εικόνας. Επίσης συμπληρώνει τα αναφερόμενα στο άρθρο δίνοντας την οπτική διάσταση μέρους των αναγραφομένων.

Η παράσταση αυτή μπορούμε να θεωρήσουμε ότι είναι μία οπτική απεικόνιση του ορισμού της ποιμαντικής επικοινωνίας. Στο μέσον έχουμε την «οδηγητική» εικόνα του «Αρχιποίμενος» Χριστού, δίπλα του τους αγίους, οι οποίοι ποιμαίνουν με διάφορους τρόπους ο καθένας, και τέλος έχουμε τους ποιμαινόμενους. Αρχιποιμένας, Ποιμένες και ποιμαινόμενοι βρίσκονται κοντά ο ένας στον άλλο. Η εγγύτητα αυτή δημιουργεί προϋποθέσεις επικοινωνίας. Η επικοινωνία υπάρχει καθόσον οι ποιμαινόμενοι προσεύχονται, απευθύνονται στους Ποιμένες και αυτοί με τη σειρά τους μεταβιβάζουν στο Χριστό την προσευχή ή την παράκλησή τους. Η απάντηση του Κυρίου είναι δεδομένη καθώς ο ίδιος είπε: «Αίτεϊτε, καὶ δοθήσεται ὑμῖν, ζητεῖτε, καὶ εὕρησεται, κρούετε, καὶ ἀνοιγήσεται ὑμῖν».¹⁴¹ Υπάρχει έτσι λήψη και ανταπόδοση λόγων και έργων, ποιμένων και ποιμαινομένων, μια ποιμαντική δηλαδή επικοινωνία.

Παράλληλα αποδίδεται η εγγύτητα στρατευομένης και θριαμβεύουσας Εκκλησίας και απορρίπτεται ο διαχωρισμός τους και η ύπαρξη «χάσματος» μεταξύ τους. Ο Χριστός αποτελεί το ποιμαντικό κέντρο καθοδήγησης.

Δίνεται επίσης από την εικόνα αυτή και η ιδέα της χρήσης «κοσμικών» παραστάσεων ή συνδυασμού αυτών με αγιογραφικές ως ποιμαντικών εργαλείων για τη μετάδοση των ποιμαντικών μηνυμάτων.

---

¹⁴¹Ματθ. 7,7.

Παρουσιάζεται επίσης παραστατικά ο τρόπος συνύπαρξης ποιμένων και ποιμαινομένων. Όλοι απευθύνονται στον «Μέγα Ποιμένα» και αντλούν από αυτόν «ζωήν αιώνιον». Τοποθετούνται έτσι στην ορθή τους θέση οι σχέσεις ποιμένων και ποιμαινομένων μέσα στην «αγωνιζομένη» στη γη Εκκλησία. Ατενίζοντας την εικόνα αυτή έρχεται «εις έαυτόν» κάποιος που προσπαθεί να υποκαταστήσει τον Κύριο και να ποιμάνει στηριζόμενος στον εαυτό του και όχι να αντλεί από αυτόν βρισκόμενος σε πνευματική σχέση και κοινωνία.

Η εικόνα αυτή προτρέπει στην επανασύνδεση λατρείας και καθημερινής ζωής καθόσον έχουμε μια λατρευτική παράσταση, το Χριστό και τους αγίους και ταυτόχρονα τους καθημερινούς ανθρώπους να προσεύχονται και να μεταφέρουν τα καθημερινά τους αιτήματα στους συμπαραστάτες αγίους όπου μάλιστα υπάρχει μια περισσότερη οικειότητα καθώς φέρουν το όνομά τους. Η λατρεία του Χριστού συνδέεται με την καθημερινή ζωή, δεν είναι κάτι το ξένο προς αυτήν. Ο Χριστός και οι άγιοι βρίσκονται σε κοινωνία με την καθημερινότητα, δεν ασχολούνται μόνο με τα πνευματικά, πρόσωπα και καταστάσεις αλλά και με τα επίγεια προβλήματα τα οποία προβάλλονται από τους αγωνιζόμενους πιστούς που πλαισιώνουν την παραπάνω εικόνα.

Υπενθυμίζει επίσης η παράσταση αυτή ότι οι άγιοι βρίσκονται δίπλα σε αυτόν έτοιμοι να τον βοηθήσουν σε κάθε αίτημά του παράλληλα με τον φύλακα άγγελό του. Η προσευχή αποτελεί τρόπο επικοινωνίας με τους αγίους και ιδιαίτερα με αυτούς των οποίων φέρουμε το όνομά τους.

Αποτρέπει από θεοποίηση προσώπων γιατί όπως φαίνεται και στην εικόνα, ο Χριστός είναι το κέντρο και η πηγή και όλοι οι υπόλοιποι αντανακλούν το φως όπως είχε

αναφέρει και ο γέροντας Παΐσιος. Το άρθρο αναφέρεται εκτενώς στην εικόνα.

2. Μορφές του Ποιμαντικού έργου

α. Γενικά

Στην κατηγορία αυτή συμπεριλαμβάνονται οι υποκατηγορίες: Ενοριακή οργάνωση και ζωή, Λειτουργική ποιμαντική, Τα μυστήρια της Εκκλησίας, Το εκκλησιαστικό έτος, Ποιμαντική γάμου και οικογενείας, Ορθόδοξη ζωή και γάμος, Προβλήματα οικογενείας, Ποιμαντική της νεότητας, Αστική ποιμαντική, Νέες μορφές διαποιμάνσεως, Ποιμαντική του ελεύθερου χρόνου, Ενορίες εκτός έδρας, Θεραπευτικός τουρισμός, Μέσα μαζικής ενημέρωσης, Τεχνολογία και Εκκλησία, Ο εκκλησιαστικός τύπος, Ραδιόφωνο, Τηλεόραση, Διαφήμιση, Πληροφορική, Κοινωνική διακονία, Συμβουλευτική ποιμαντική.

Οι εικόνες των άρθρων, των παραπάνω υποκατηγοριών, περιλαμβάνουν: σχέδια μικρογραφιών, ζωγραφικές παραστάσεις, σχεδιάσματα, εξώφυλλα βιβλίων, φωτογραφίες από ποιμαντικές δραστηριότητες, αφίσες ετών αφιερωμένων σε κάποιο σκοπό, προσωπογραφίες, έργα σύγχρονων ζωγράφων.

β. Η διακονία της πρεσβυτέρας

Στην εκκλησιαστική ζωή υπάρχουν πολλά πρόσωπα με διαφορετικούς ρόλους και αποστολή το καθένα. Ένα από αυτά τα πρόσωπα είναι και η πρεσβυτέρα, της οποίας ο ρόλος είναι ιδιαίτερα σημαντικός. Όπως είναι γνωστό, είναι «συνεργάτης» του ιερέα και συζύγου της, προσφέρει σε αυτόν

εκτός της συζυγικής θαλπωρής και σημαντική υποστήριξη στο κατ' εξοχήν ποιμαντικό έργο του. Το σπίτι του ιερέα, το οποίο φροντίζει και υπηρετεί η «παπαδιά», είναι ανοιχτό για όλους. Τόπος συγκέντρωσης, συζήτησης και πνευματικών διαλόγων. Η εικόνα της πρεσβυτέρας αποτελεί πρότυπο για την ενορία και κάθε στραβοπάτημά της κρίνεται με δυσμένεια.

Το άρθρο με τον παραπάνω τίτλο αναφέρεται γενικά στην επικοινωνία και ειδικότερα στην ανάπτυξη της επικοινωνίας ανάμεσα στις πρεσβυτέρες.

Στην παρακάτω παράσταση (Εικ. 35) βλέπουμε την παρασκευή του άρτου από τις γυναίκες πιθανώς της ίδιας οικογενείας. Στην εικόνα υπάρχουν τέσσερις γυναίκες από τις οποίες οι τρεις ασχολούνται με την παρασκευή του άρτου και η τέταρτη κρατά στην αγκαλιά της ένα μωρό. Η παράσταση περιβάλλεται από ένα πλαίσιο στο οποίο υπάρχουν τμήματα από ναούς. Πιθανώς ο ζωγράφος θέλει να χρωματίσει τις συγκεκριμένες διακονίες ως διακονίες για το ναό ή την εκκλησία γενικότερα. Οι δύο αυτές διακονίες συνδέονται και μεταξύ τους. Τα παραγόμενα «προϊόντα» και από τις δύο είναι συστατικά της ζωής του ανθρώπου. Ανθρώπινη ζωή δεν μπορεί να υπάρξει ούτε χωρίς τον άρτο, ούτε χωρίς τη γυναίκα και τη γέννηση. Επίσης πολύ ορθά η ανθρώπινη ζωή συνδέεται χωροταξικά με το ναό ο οποίος χορηγεί τόσο την επίγειο όσο και την επουράνιο ζωή. Στην εικόνα παρουσιάζονται δύο μορφές διακονίας. Αυτή της προετοιμασίας του άρτου ή των «δώρων» καθώς και μια μορφή διακονίας ξεχωριστής των γυναικών, αυτή της ανατροφής των τέκνων. Η παρασκευή των «δώρων» είναι ένα διακόνημα, μια υπηρεσία η οποία στην εποχή μας δεν τυγχάνει της δέουσας προσοχής. Απαιτεί προετοιμασία, ψυχική και σωματική και είναι απαραίτητη για την τέλεση της Θείας Λειτουργίας.

142

Εικ. 35

Η διακονία αυτή συνδέει επίσης την καθημερινή μας ζωή, τους καρπούς των χωραφιών μας, με τη Θεία Λατρεία αφού τα «γεννήματα» αυτά μετατρέπονται σε «σώμα και αίμα Χριστού».

Το μεγάλωμα των παιδιών, ιδιαίτερα στη μικρή ηλικία, τα παλαιότερα χρόνια αποτελούσε κυρίως καθήκον των γυναικών, αφού ο άνδρας ήταν στην εργασία του εκτός σπιτιού. Και σήμερα όμως που η γυναίκα εργάζεται δεν έχει πάψει να υπηρετεί το ρόλο της ανατροφής των παιδιών της. Δεν είναι τυχαίο που, εκτός εξαιρετικών περιπτώσεων, η επιμέλεια των παιδιών σε περίπτωση διαζυγίου, δίνεται στη μητέρα κυρίως για τις μικρές ηλικίες. Θεωρείται, χωρίς να παραθεωρείται, ότι ο ρόλος του πατέρα είναι διαφορετικός και ότι το παιδί χρειάζεται κυρίως τη μητέρα του¹⁴³ για να

¹⁴²Αναστασίας Πανουσοπούλου, Πρεσβυτέρας, *Η επικοινωνία της πρεσβυτέρας στην ενορία*, εν: *Εφημέριος*, 10(2001), σελ.21-22.

¹⁴³Μετά τις αντιδράσεις που σημειώθηκαν από γυναικείους φορείς για τις αλλαγές στο Οικογενειακό Δίκαιο και ειδικότερα σε ό,τι αφορά την από κοινού επιμέλεια των παιδιών κατόπιν διαζυγίου, το υπουργείο Δικαιοσύνης απέσυρε τις νέες ρυθμίσεις. Αντιθέτως, παρά τις διαφωνίες που

αναπτυχθεί ψυχικά. Το ίδιο παρατηρεί κανείς και στη φύση, στα ζώα όπου σπάνια ή καθόλου θα δούμε τον πατέρα να φροντίζει τα μικρά παιδιά του. Η ανατροφή που δέχεται το παιδί επηρεάζει την προσωπικότητά του και τη μετέπειτα ζωή του.

Προτρέπει η εικόνα αυτή και κυρίως τις γυναίκες σε πράξεις και ενέργειες σημαντικές, όπως της προετοιμασίας των «δώρων» και αυτό της ανατροφής των τέκνων. Διακονίες που στηρίζουν την Εκκλησία και η Εκκλησία οφείλει πολλά σε αυτές. Το άρθρο δεν αναφέρει την εικόνα.

γ. Ο δρομέας

Αν τυχαία σταματήσουμε κάποιον περαστικό και τον ρωτήσουμε, αν θα μπορούσε να μας προσφέρει λίγο χρόνο, το πιθανότερο θα είναι να απαντήσει αρνητικά, καθώς θα είναι βιαστικός γιατί έχει αργοπορήσει στη δουλειά του ή σε κάποιο επείγον ραντεβού. Ο σημερινός άνθρωπος «χρόνον οὐκ ἔχει» κατ' αντιστοιχία με το «ἄνθρωπο οὐκ ἔχω». Είναι πολυάσχολος και κατά συνέπεια έχει ελάχιστο ή καθόλου διαθέσιμο χρόνο. Βρίσκεται σε διαρκή κίνηση, ακόμα και όταν σταματά το μυαλό του «μεριμνά και τυρβάζει περί πολλά». Η

διατυπώθηκαν σχετικά με τη διάταξη που δίνει τη δυνατότητα στις γυναίκες να προσθέτουν στην αστυνομική τους ταυτότητα και το επώνυμο του συζύγου «για λόγους διευκόλυνσης των συναλλαγών στο εξωτερικό», η ρύθμιση θα συμπεριληφθεί στο νομοσχέδιο. Γυναικείοι φορείς, όπως το Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΙΜΔΑ), η ΕΕΔΑ, η «Αδέσμευτη Κίνηση Γυναϊκών» και ο «Σύλλογος για την Υποστήριξη της Αξιοπρέπειας της Μητρότητας» διαμαρτυρήθηκαν έντονα για τις επιπτώσεις που προκαλούν οι προωθούμενες διατάξεις, τονίζοντας ότι, μεταξύ άλλων, εξασθενίζουν την προτεραιότητα της μητέρας στην ανατροφή του ανηλίκου. Σε επιστολή της προς τον κ. Σωτ. Χατζηγάκη, η κ. Μαραγκοπούλου ζήτησε να αποσυρθεί το νομοσχέδιο, ενώ ο πρόεδρος του ΣΥΓΑΠΔΑ, καθηγητής ΤΕΙ κ. Ν. Σπιτάλας, πρότεινε να συγκροτηθούν οικογενειακά δικαστήρια για τα θέματα γονικής μέριμνας και διαζυγίων και να ιδρυθεί του Οικογενειακού Διαμεσολαβητή (κατά το σουηδικό μοντέλο). Εφημερίδα, Καθημερινή 7-10-2008.

εξέλιξη της τεχνολογίας του προσφέρει απλόχερα αυτή τη δυνατότητα (κινητό τηλέφωνο, φορητός υπολογιστής). Όμως το ερώτημα που γεννιέται είναι, αν αυτή η αέναη κίνηση τον βοηθά πνευματικά, ψυχικά, αν τον ωφελεί σε κάτι.

Στο άρθρο με τον ίδιο τίτλο αναπτύσσονται σκέψεις και θέσεις για τον ξέφρενο ρυθμό του σύγχρονου τρόπου ζωής.

144

Εικ. 36
Πάντες τρέχουσι

Η φωτογραφία (Εικ.36) είναι του γνωστού «δρομέα», η γυάλινη κατασκευή που υπήρχε στο κέντρο της πλατείας Ομονοίας και στη συνέχεια μεταφέρθηκε επί της οδού Βασιλίσσης Σοφίας. Είναι μια εικόνα η οποία αποδίδει με

---

¹⁴⁴Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Πάντες τρέχουσι*, εν: Εφημέριος, 1989, σελ. 56-58.

ρεαλισμό μια πραγματικότητα, αυτή του ρυθμού ζωής της νεοελληνικής αστικής τάξης. Αν η εικόνα αυτή συνδυαστεί και με τις χιλιάδες των Αθηναίων που περνούν πεζοί βιαστικά από μπροστά της, καθώς και από το γεγονός ότι περνώντας με το αυτοκίνητο μόνο εν «κινήσει» θα τη δει, δηλαδή βιαστικά καταλαβαίνει κανείς πόσο αφουγκράζεται η καλλιτεχνική αυτή δημιουργία την καθημερινή μας ζωή.

Τα χαρακτηριστικά του δρομέα-ανθρώπου έχουν αλλοιωθεί από την ιλιγγιώδη ταχύτητα με την οποία τρέχει.

Ο ποιμένας και η Εκκλησία πρέπει να αφουγκράζονται, να εντοπίζουν και να αναδεικνύουν τις «ασθένειες» του σύγχρονου ανθρώπου, τα προβλήματά του, ώστε στη συνέχεια να προχωρούν στη θεραπεία τους.

Είναι μια εικόνα που μας δημιουργεί ερωτήματα, μας οδηγεί στην αυτογνωσία, απαραίτητο στοιχείο για την πνευματική πρόοδο. Η πραγματοποιούμενη αλλοίωση λόγω της ταχύτητας είναι ορατή και αναδύεται το ερώτημα της αλλαγής του ρυθμού, των στόχων της καθημερινής μας ζωής, ώστε να αποφύγουμε την παραμόρφωση. Είναι μία εικόνα μέσα από τη ζωή της πόλης. Όπως ο Χριστός χρησιμοποιούσε παραδείγματα από την αγροτική ζωή των ακροατών της εποχής του, έτσι και η «αστική» ποιμαντική χρησιμοποιεί γνώριμες εικόνες της πόλης. Η φωτογραφία αναφέρεται στο άρθρο.

δ. Ο επανευαγγελισμός του κήρυκα¹⁴⁵

Το κήρυγμα αποτελεί μία μορφή ποιμαντικού έργου και έχει ως στόχο να καταστήσει κατανοητά τα μηνύματα του Ευαγγελίου καθώς πραγματοποιείται στην καθομιλουμένη.

---

¹⁴⁵ Βασιλείου Θεομού, Πρωτοπρεσβυτέρου, *Ο επανευαγγελισμός του κήρυκα*, εν: Εφημέριος, 9(2004), σελ. 11-12.

146

Εικ. 37

Αγ. Ιωάννης ο θεολόγος, ο ευαγγελιστής.

Το άρθρο αναφέρεται σε προϋποθέσεις και στοιχεία του κηρύγματος.

Η παραπάνω εικόνα (Εικ.37) περιλαμβάνεται στο άρθρο που έχει ως θέμα το κήρυγμα. Είναι μία από τέσσερις εικόνες που εικονίζουν τους ευαγγελιστές. Η αγιογραφική παράσταση έχει σχέση με το θέμα καθώς ο ευαγγελιστής μπορεί να θεωρηθεί ένας κατεξοχήν κήρυκας.

Υπενθυμίζει η εικόνα στον αναγνώστη ότι πρώτοι κήρυκες υπήρξαν οι ευαγγελιστές, οι οποίοι ήσαν ταυτόχρονα και μαθητές του Χριστού. Ακόμη ότι τα κείμενά τους μπορούν να αποτελέσουν πηγή και αφορμή θείων κηρυγμάτων.

---

¹⁴⁶Βασιλείου Θεομού, Πρωτοπρεσβυτέρου, *Ο επανευαγγελισμός του κήρυκα*, εν: Εφημέριος, 9(2004), σελ. 11-12.

Επίσης ότι σκοπός του κηρύγματος είναι να μεταφέρουν τα μηνύματα και τις αλήθειες που περιέχονται στα κείμενα των ευαγγελιστών. Στο άρθρο δεν γίνεται μνεία της εικόνας.

3. Ποιμαντικά προβλήματα

α. Γενικά

Η κατηγορία αυτή περιλαμβάνει τις υποκατηγορίες: Ψυχολογικές καταστάσεις, Προβλήματα διαπροσωπικών σχέσεων, Θάνατος, Κοινωνικά (προβλήματα), Κοινωνικοπολιτικά (προβλήματα), Οικολογικά (προβλήματα). Οι παραστάσεις των άρθρων περιλαμβάνουν: σχέδια μικρογραφιών, εικόνες του Χριστού, ζωγραφικές παραστάσεις, σχεδιάσματα, γελοιογραφίες, φωτογραφίες από ποιμαντικές δραστηριότητες, προσωπογραφίες, έργα σύγχρονων ζωγράφων.

β. Ο θάνατος

Ο θάνατος είναι ένα γεγονός το οποίο καλούνται να αντιμετωπίσουν όλοι οι άνθρωποι ανεξαιρέτως. Είναι η κοινή μοίρα του ανθρώπινου γένους. Ακόμα και ο ίδιος ο Χριστός πέρασε προσωρινά σαν άνθρωπος το κατώφλι του.

Η Εκκλησία αντιμετωπίζει το θάνατο ως μια προσωρινή κατάσταση, ως «κοίμηση» πάντα στην προοπτική της Ανάστασης.

Το άρθρο¹⁴⁷ που έχει ως θέμα το θάνατο, περιέχει την εικόνα (Εικ. 38) και αναφέρεται σε ένα συνέδριο αφιερωμένο

---

¹⁴⁷Βασιλείου Θεομού, Πρωτοπρεσβυτέρου, *Ο επανευαγγελισμός του κήρυκα*, εν: Εφημέριος, 8(2004), σελ. 11.

148

Εικ. 38¹⁴⁹

«στη φροντίδα ατόμων που διανύουν το τελευταίο στάδιο της ζωής τους». Η εικόνα είναι από το εξώφυλλο του προγράμματος. Εμφανίζει μια μητέρα που κρατά στην αγκαλιά της το μικρό παιδί της, με την αγωνία και το φόβο έκδηλα στο πρόσωπό της.

Δίνει η εικόνα αυτή απτά και πολύ παραστατικά τα συναισθήματα και την ψυχική κατάσταση των ανθρώπων που αντιμετωπίζουν το θάνατο. Δημιουργεί συναισθήματα συμπόνιας, αλληλεγγύης, συναδέλφωσης. Δίνει στους

¹⁴⁸Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Συζητώντας για το θάνατο*, εν: Εφημέριος, 1991, σελ. 312-313 και Εφημέριος, 1992, σελ. 104-106.

¹⁴⁹Χαρακτικό του Piennò Annigoni.

ποιμένες, στους οποίους κυρίως απευθύνεται το άρθρο, μια «εικόνα» της φρίκης και της απελπισίας που προκαλεί το γεγονός. Τους ωθεί να σκεφτούν τρόπους «ποιμαντικής» αντιμετώπισης. Ανοίγει ένα διάλογο για το πώς ο ποιμένας πρέπει να σταθεί, είναι μία προτροπή για συμμετοχή σε σχετικά συνέδρια ή μελέτη σχετικών κειμένων. Στο άρθρο δεν αναφέρεται η εικόνα.

γ. Πνευματικός αγώνας

Ο άγιος Νικόδημος ο Αγιορείτης μετονομάζει τον πνευματικό αγώνα ως αόρατο πόλεμο.¹⁵⁰ Είναι ένας πόλεμος ανάμεσα στη θέληση του ανθρώπου για πρόοδο και τις «αντίθετες» δυνάμεις, που προσπαθούν να τον κρατούν στη γη. Ο πιστός αλλά και κάθε άνθρωπος «ως εικόνα Θεού» θα πρέπει να έχει πάντοτε κατά νου ότι η νίκη στον αγώνα δεν είναι κάτι το αυτονόητο, ότι πρέπει να «νήφει», ότι η πνευματική του ειρήνη βρίσκεται πάντοτε στο στόχαστρο.

Το άρθρο αναφέρεται στην ανάγκη διατήρησης αγωνιστικού φρονήματος κατά την περίοδο των δυσκολιών.

Η παρακάτω εικόνα¹⁵¹ (Εικ. 39) εμφανίζει ένα περιστέρι, το οποίο αποτελεί το σύμβολο της ειρήνης, να είναι ανήσυχο μάλλον σε κατάσταση πανικού καθώς αισθάνεται ότι κινδυνεύει. Το άρθρο στο οποίο περιέχεται το σκίτσο αναφέρεται στις συνέπειες του πολέμου, στην αταξία και την απελπισία που δημιουργούνται, παραλληλίζεται η κατάσταση του πολέμου με τον πνευματικό πόλεμο και προσπαθεί στη συνέχεια να δώσει «διεξόδους», στάσεις με παραδείγματα και αποφθέγματα αγίων.

¹⁵⁰Είναι γνωστό το ομώνυμο βιβλίο του: Αόρατος Πόλεμος.

¹⁵¹Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Ο καιρός των πολέμων καιρός εργασίας εστί*, εν: Εφημέριος, 1991, σελ. 56-57.

152

Εικ. 39¹⁵³

Το περιστέρι-ειρήνη γίνεται στόχος και δημιουργεί μια αίσθηση ανασφάλειας και μας προτρέπει σε έξοδο από το πιθανό νιβάνα μας. Μας ωθεί σε εγρήγορση και νήψη, για να αποφύγουμε τα χειρότερα.

Πρέπει να αναλάβει πρωτοβουλίες και να προστατευθεί πίσω από οχυρωματικά έργα, να μην μείνει έρμαιο στους αντιπάλους του. Ο Απόστολος Παύλος μας προτρέπει «σὺ δὲ νῆφε ἐν πᾶσι».¹⁵⁴ Ο ίδιος ο Κύριος λέει στους μαθητές του στη δύσκολη ώρα της Γεσθημανή «γρηγορεῖτε καὶ προσεύχεσθε, ἵνα μὴ εἰσέλθητε εἰς πειρασμόν, τὸ μὲν πνεῦμα πρόθυμον, ἢ δὲ σὰρξ ἀσθενής».¹⁵⁵ Η αγαθή μας πρόθεση και προαίρεση, η σωτηρία μας, η ένωσή μας με αυτόν που χαρίζει

¹⁵²Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Ο καιρός των πολέμων καιρός εργασίας εστί*, εν: Εφημέριος, 1991, σελ. 56-57.

¹⁵³Περιστέρι: Το σύμβολο της ειρήνης.

¹⁵⁴Τιμοθ. 2,4-5.

¹⁵⁵Ματθ. 26,41.

την πνευματική ειρήνη, είναι στόχος, δεν είναι κεκτημένο αλλά θα κατακτηθεί ύστερα από πάλη και μάλιστα «ὅτι οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἡ πάλη πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου, πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις».¹⁵⁶ Δεν γίνεται μνεία της εικόνας στο άρθρο.

δ. Το οικολογικό πρόβλημα

Το οικολογικό πρόβλημα και η καταστροφή της φύσης βρίσκονται σήμερα στην πρώτη γραμμή της επικαιρότητας. Όλοι συζητούν για την ανάγκη λήψης μέτρων για την προστασία του πλανήτη, διενεργούνται σχετικά συνέδρια, λαμβάνονται αποφάσεις, υπάρχει γενικά μια κινητικότητα για να «σώσουμε» τη γη. Ο άνθρωπος από εργάτης του παραδείσου έγινε καταχραστής, διασκορπώντας «τον πλούτον» που παρέλαβε.

Το άρθρο αναφέρεται στην ανάγκη ανάπτυξης μιας οικολογικής νοοτροπίας και κουλτούρας.

Το σκίτσο (Εικ. 40) είναι μία από τις εικόνες του άρθρου¹⁵⁷ που αναφέρεται στην οικολογική καταστροφή με αφορμή πρόσφατες καταστροφικές πυρκαγιές. Η καταστροφική μανία και η «πτώση» του ανθρώπου είναι φανερά. Στα σχέδιά του είναι η πλήρης και εσκεμμένη καταστροφή και μόνο από «έλλειψη συντονισμού» φαίνεται να ξεφεύγει κάτι. Δημιουργούνται ερωτηματικά μήπως έτσι είναι τα πράγματα και η κατάσταση έχει ξεφύγει από κάθε έλεγχο. Μήπως πρέπει να κάνει κάτι; Ποια τα βαθύτερα αίτια; Μήπως της καταστροφής της φύσης έχει προηγηθεί η

¹⁵⁶Εφεσ. 6,12.

¹⁵⁷Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Αυτός ο τόπος είναι δικός μας*, εν: Εφημέριος, 1992, σελ. 320-321.

καταστροφή της «εσωτερικής» μας φύσης; Μήπως ό,τι κάνουμε εξωτερικά το έχουμε κάνει πρώτα εσωτερικά;

158

Εικ. 40¹⁵⁹

Μήπως από εκεί πρέπει να ξεκινήσουμε τη διόρθωση; Το άρθρο δεν αναφέρεται στην εικόνα.

ε. Η προσαρμογή στην Ορθόδοξη Εκκλησία

Στην καθημερινή ζωή του πιστού αναδύονται διάφορα προβλήματα προσαρμογής, τόσο των θρησκευτικών πεποιθήσεων και αξιών προς τη ζωή όσο και των μορφών της ζωής προς τις αλήθειες του Ευαγγελίου. Ο πιστός καλείται να τα συγκεράσει και να ισοροπήσει.

---

¹⁵⁸Σκίτσο του Αντώνη Καλαμάρα, Καθημερινή, Τρίτη 8 Σεπτεμβρίου 1992.

¹⁵⁹Η καταστροφή.

Το άρθρο αναπτύσσει την αναγκαιότητα προσαρμογής της Ορθόδοξης Εκκλησίας στις συνεχώς μεταβαλλόμενες περιστάσεις της κοινωνίας.

Η παρακάτω εικόνα (Εικ.41), που περιέχεται στο άρθρο¹⁶⁰ δίνει ένα παράδειγμα μη συμμόρφωσης και προσαρμογής στα κοινωνικά δεδομένα λόγω θρησκευτικών πεποιθήσεων.

Εικ. 41¹⁶²

Πρόκειται για το γνωστό πρόβλημα της μαντίλας και της μπούργκας. Η εικόνα δεν σχολιάζεται στο κείμενο και αποτελεί συνέχεια και συμπλήρωμα του κειμένου.

Η επόμενη εικόνα (Εικ.42) που περιέχεται και αυτή στο ίδιο άρθρο¹⁶³ παραθέτει ένα παράδειγμα άρνησης συμμόρφωσης κοινωνικών ομάδων σε πολιτικές αποφάσεις. Είναι μία φωτογραφία από διαδήλωση.

Ούτε αυτή όπως και η προηγούμενη εικόνα σχολιάζεται στο κείμενο. Αποτελεί συνέχεια και συμπληρώνει

¹⁶⁰Ευθυμίου, Μητροπολίτου Αχελώου, *Η προσαρμογή στην Ορθόδοξη Εκκλησία*, εν: Εφημέριος, 8(2001), σελ. 9-12.

¹⁶¹όπ. παρ.

¹⁶²Παράδειγμα συμμόρφωσης για λόγους θρησκευτικούς.

¹⁶³Ευθυμίου, Μητροπολίτου Αχελώου, *Η προσαρμογή στην Ορθόδοξη Εκκλησία*, εν: Εφημέριος, 8(2001), σελ. 9-12.

Εικ. 42¹⁶⁵

το κείμενο.

Οι εικόνες αυτές λειτουργούν αυτόνομα σαν ένα παράλληλο κείμενο όπου δίνονται παραστατικά δύο παραδείγματα δυσκολίας προσαρμογής σε νέα δεδομένα.

4. Άλλες κατηγορίες

α. Γενικά

Η κατηγορία αυτή περιλαμβάνει τις υποκατηγορίες: Ποιμαντική των πέντε αισθήσεων, Ποιμαντική των τεσσάρων στοιχείων της φύσεως, Διεθνή και ευρωπαϊκά έτη καθώς επίσης και όλα τα άρθρα τα οποία δεν εντάσσονται στις προηγούμενες κατηγορίες.

---

¹⁶⁴Ευθυμίου, Μητροπολίτου Αχελώου, *Η προσαρμογή στην Ορθόδοξη Εκκλησία*, εν: Εφημέριος, 8(2001), σελ. 9-12.

¹⁶⁵Κοινωνικές εκδηλώσεις μη συμμόρφωσης.

Η ανάγκη δημιουργίας της κατηγορίας προήλθε από τις νέες συνθήκες, τις νέες προκλήσεις στο διαρκώς μεταβαλλόμενο περιβάλλον, στο οποίο καλείται να δραστηριοποιηθεί και να αντιμετωπίσει η επιστήμη της ποιμαντικής. Τα άρθρα, τα οποία πλαισιώνουν την κατηγορία αυτή, αναφέρονται στη σχέση Εκκλησίας, κληρικών και διαδικτύου, στην βιοηθική επανάσταση, την ευθανασία, την τεχνητή γονιμοποίηση.

β. Η διατροφή

Το πρόβλημα της σωστής διατροφής απασχολεί και μάλιστα έντονα τη σύγχρονη κοινωνία, είτε ως προστασία από την υπερβολική λήψη τροφής, είτε ως λήψη υγιεινής τροφής, είτε ως έλλειψη ικανοποιητικής τροφής.

Το άρθρο αναφέρεται στις θεολογικές προϋποθέσεις ανάπτυξης ορθών διατροφικών συνηθειών.

Το σχετικό άρθρο «Περί διατροφής»¹⁶⁶ αναφέρεται στο θέμα της κακής, γρήγορης και υπερβολικής διατροφής του σύγχρονου ανθρώπου. Η φωτογραφία (Εικ. 43) που συνοδεύει το άρθρο εικονίζει την προτομή ενός αγάλματος το οποίο φορά γυαλιά ηλίου, έχει στα αυτιά του ακουστικά από κάποια ηχητική συσκευή και στο χέρι του κρατά το ποτό «σύμβολο» της εποχής ένα κουτί «coca cola». Επίσης έχει βαμμένα έντονα και ξεχωρίζουν τα χείλη του και τα νύχια του. Δεν υπάρχει συγκεκριμένη αναφορά του κειμένου στη φωτογραφία αλλά αυτή λειτουργεί παράλληλα και ανεξάρτητα.

Είναι μία χιουμοριστική απεικόνιση του αλλοτριωμένου σύγχρονου ανθρώπου. Προσπαθεί ο σύγχρο-

---

¹⁶⁶ Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Περί διατροφής*, εν: Εφημέριος, 6(1999), σελ. 5-7.

Εἰς Ὑγείας
Ἔργο τοῦ Βαρθολομαίου Παπαδimitrakis,
ἀπὸ τὴν ἐκθεσὶ τοῦ στῆ Γκαλερί Πιαζια στῆς
29 Μαΐου 1991.

167

Εικ. 43

νος ἄνθρωπος, ὅπως φαίνεται στο γλυπτό ἔργο, να ικανοποιήσει τις αισθήσεις του με αλλότρια τεχνητά υποκατάστατα και ὄχι με φυσιολογικά «προϊόντα». Η μουσική

---

¹⁶⁷Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Περί διατροφῆς*, εν: Εφημέριος, 6(1999), σελ. 5-7.

την οποία ακούει από τα ακουστικά της ηχοσυσκευής αποκόπτουν τον άνθρωπο από το περιβάλλον που δραστηριοποιείται τη στιγμή αυτή, από το «τώρα» και τον μεταφέρουν σε έναν άλλο κόσμο. Τα γυαλιά εμποδίζουν αφενός το φως του ήλιου με τις τόσες ευεργετικές δυνατότητες να περάσει «όλο» στα μάτια, αφετέρου εμποδίζουν τον άνθρωπο να δει τα πράγματα γύρω του όπως είναι φωτισμένα αλλά τα βλέπει πιο «σκοτεινά». Επίσης, δίνει στα χείλη και στα νύχια του χεριού του ένα άλλο έντονο χρώμα, μια τεχνητή ομορφιά. Ακόμα στα χέρια του κρατά το ρόφημα-σύμβολο του πλούτου, της καλοπέρασης της απόλαυσης, της ικανοποίησης των αισθήσεων. Αυτό το τεχνητό «φόρτωμα» του σύγχρονου ανθρώπου έχει άμεση σχέση με τη διατροφή διότι η διατροφή και κυρίως ο τρόπος της είναι ψυχολογικά φαινόμενα. Η εικόνα αυτή παραπέμπει σε σύγχρονο, γρήγορο τρόπο ζωής, ο οποίος συνεπάγεται γρήγορη, εύκολη, λήψη τροφής, το γνωστό «fast food». Αυτό όμως το γρήγορο τόσο στην παρασκευή όσο και στη λήψη της τροφής είναι εις βάρος της ποιότητας και της υγείας του ανθρώπου καθώς όλοι γνωρίζουμε τις συνέπειες ενός γρήγορου γεύματος. Απεικονίζοντας παραστατικά το σύγχρονο άνθρωπο η φωτογραφία αυτή δημιουργεί ποιμαντικούς προβληματισμούς και μας οδηγεί στην αναζήτηση μιας πιο υγιεινής διατροφής. Μήπως τελικά ο σύγχρονος άνθρωπος μεριμνά και «τυρβάζει περί πολλά» και έχει χάσει το «Ένα»; Η εικόνα δεν σχολιάζεται στο άρθρο.

γ. Η γνώση

Η γνώση ελευθερώνει τον άνθρωπο. «Γνώσεσθε την

ἀλήθειαν, καὶ ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς»¹⁶⁸ τον προτρέπει ο Ιησούς. Μπορεί όμως η γνώση να χρησιμοποιηθεί και για το κακό των άλλων. Επίσης η απόκτηση της γνώσης δεν είναι κάτι εύκολο. Απαιτεί χρόνο, κόπο και χρήμα. Η απόκτηση πνευματικής γνώσης είναι ακόμη δυσκολότερη, διότι απαιτεί να καταθέσουμε την ίδια μας τη ψυχή.

Το άρθρο «Η διαπλοκή στη γνώση»¹⁶⁹ αναφέρεται στους τρόπους προσέγγισης και απόκτησης της γνώσης, με αναφορά σε νέους τρόπους όπως η διαθεματική προσέγγιση. Η παρακάτω εικόνα (Εικ. 44) που περιέχεται στο άρθρο εικονίζει ένα πλοιάριο με τρεις επιβαίνοντες, οι οποίοι παλεύουν με τα κύματα.

Η εικόνα δεν σχολιάζεται στο κείμενο και βρίσκεται στην επικεφαλίδα του άρθρου.

Μας δείχνει παραστατικά το ταξίδι για την κατάκτηση της γνώσης. Πολλά εμπόδια συναντάμε, κύματα μεγάλα, στοιχεία της φύσης που ζητούν επίμονα να μας καταπιούν. Χρειάζεται «ναυτική» τέχνη, να είμαστε καλοί κυβερνήτες, ώστε να μπορέσουμε να φτάσουμε στο λιμάνι που επιθυμούμε. Αυτό το ταξίδι για την απόκτηση της γνώσης μπορεί να αναχθεί παρόμοια στην προσπάθεια για την πνευματική γνώση. Η προσέγγιση πρέπει, όπως αναφέρει και το άρθρο¹⁷⁰ να είναι διαθεματική, όχι μονόπλευρη. Θα πρέπει να είναι μια προσπάθεια συνδυασμού και συλλειτουργίας των πνευματικών πληροφοριών διαφόρων οδών που οδηγούν στη «φώτιση», η αξιοποίηση των εμπειριών που έχουν αποκτήσει οι πνευματικοί μαθητές καθώς και προγενέστεροι, αποδεδειγμένα έμπειροι και νικητές στο στίβο των αρετών και

¹⁶⁸Ιωάν. 8,32.

¹⁶⁹Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Η διαπλοκή στη γνώση*, εν: Εφημέριος, 9(2005), σελ.20-22.

¹⁷⁰Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Στον πηγαϊμό για την Ευρώπη*, εν: Εφημέριος, 1988, σελ. 184-186.

η σύνδεση όλων αυτών των «πνευματικών» δεδομένων με τη νέα πραγματικότητα που βιώνουν. Η πολύπλευρη αυτή προσέγγιση θα οδηγήσει σε ασφαλέστερα συμπεράσματα καθώς όλοι οι διαφορετικοί δρόμοι θα έχουν κοινό σκοπό, την πνευματική προκοπή και θα καταλήγουν στο ίδιο σημείο, στην ένωση με το Χριστό. Πάντα θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη

Εικ. 44

το «ιδιαιτέρο» του ανθρώπινου προσώπου, τα χαρίσματά του, οι αδυναμίες του και οι αστοχίες του σε αυτό το ταξίδι.

Το ταξίδι για την «Ιθάκη», είτε αυτή είναι ένας μικρός είτε ένας μεγάλος στόχος, απαιτεί ευστροφία, πολυμήχανο νου, αυταπάρηση και προσήλωση στο σκοπό του ταξιδιού. Έχει έτσι μια αναγωγή από την καθημερινή ζωή, τη ζωή του ναυτικού, στον καθημερινό πνευματικό αγώνα. Είναι αυτός ο αγώνας μία πάλη με τα κύματα που μπορούν να παρομοιαστούν με τα πάθη και τις αδυναμίες που τον εμποδίζουν να προχωρήσει.

¹⁷¹Φωτογραφία Γιώργου Κόδη, εικόνα Φώτη Κόντογλου, Σκληρό Τάμα, Αθήνα: Αρμός, 2003, σελ. 12.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

Η ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗ ΚΑΤΑ ΤΗ ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΤΗΣ ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΣΥΓΧΡΟΝΩΝ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΩΝ

172

Εικ. 45

---

¹⁷²Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Τρόποι αναγνώσεως και επιλογής*, εν: *Εφημέριος*, 11(1999), σελ. 18-19.

1. Ερευνητικά προγράμματα

α. Γενικά

Η κατηγορία αυτή περιλαμβάνει τις υποκατηγορίες: Σχεδιάγραμμα Πνευματικής Γεωγραφίας, Θεραπευτικός τουρισμός, Βιβλιογραφικός οδηγός, Γνώρισε την ενορία σου, Ποιμαντική γάμου και οικογενείας, Πρεσβυτέρες του καιρού μας, Ποιμαντική παιδαγωγική διάσταση του μαθήματος των θρησκευτικών, Σπουδάζοντας Θεολογία, Πόλεις και μνήμες.

Οι εικόνες των άρθρων, των παραπάνω υποκατηγοριών, συναντώνται ως: σχέδια μικρογραφιών, αγιογραφικές εικόνες του Χριστού, ποικίλες ζωγραφικές παραστάσεις, διάφορα σχεδιάσματα, γελοιογραφίες, φωτογραφίες από ποιμαντικές δραστηριότητες, προσωπογραφίες, έργα σύγχρονων ζωγράφων, σκίτσα από άρθρα εφημερίδων.

β. Ενορία

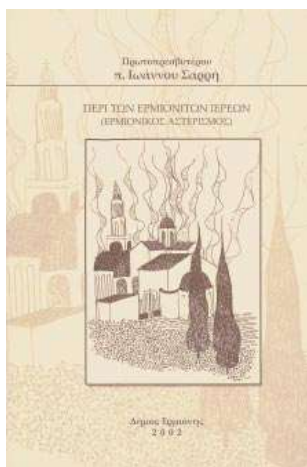
Η ενορία ως το κύτταρο της εκκλησιαστικής ζωής έχει έναν ιδιαίτερο ρόλο τόσο στην πνευματική όσο και στην καθημερινή ζωή των πιστών. Είναι ο εγγύτερος «τόπος» Χριστού από όπου ο πιστός θα αντλήσει δυνάμεις για την «κακία»¹⁷³ της ημέρας, ο τόπος που θα βαπτισθεί, θα κοινωνήσει των αχράντων μυστηρίων, θα νυμφευθεί, θα δεχτεί «τελευταϊον ασπασμόν». Είναι το περιβάλλον όπου θα ζήσει τη γέννηση του Χριστού, την Ανάσταση και άλλα εκκλησιαστικά γεγονότα.

Είναι ο τόπος όπου θα «μορφωθεί» κατά Χριστόν.

---

¹⁷³Ματθ. 6,34.

Οι έρευνες για τις ενορίες και η ιστορική ιχνογράφηση τους, βοηθούν στην καλύτερη οργάνωσή τους, στον ορθότερο εντοπισμό των αναγκών των πιστών καθώς και στην ιστορική αποτύπωση των προσώπων και του έργου τους. Είναι μία πράξη αναγνώρισης και έκφρασης ευγνωμοσύνης προς αυτούς τους αφανείς, είτε ιερείς, είτε εκκλησιαστικό συμβούλιο, οι οποίοι τόσα κάνουν για τους ενορίτες και περνούν συχνά απαρατήρητοι.

174

Εικ. 46

175

Εικ. 47

Ένα από τα άρθρα,¹⁷⁶ που αναφέρονται σε ερευνητικές εργασίες για την ενορία, αφορά μία μονογραφία¹⁷⁷ ενός ιερέα αφιερωμένη στους «προαπελθόντες» ιερείς της Ερμιόνης. Η Εικ. 46 είναι από το εξώφυλλο του σχετικού βιβλίου και δεν σχολιάζεται στο κείμενο. Μία άλλη

¹⁷⁴Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Άξια και δίκαιη πρωτοβουλία*, εν: Εφημέριος, 10(2003), σελ. 24-25.

¹⁷⁵όπ. παρ.

¹⁷⁶όπ. παρ.

¹⁷⁷Ιωάννη Σαρρή, *Ιερέως, Ερμιονικός αστερισμός*, Ερμιόνη: Δήμος Ερμιόνης, 2002.

ερευνητική εργασία¹⁷⁸ παρουσιάζεται στο άρθρο «Οι ενορίες και οι ιστορίες τους».¹⁷⁹ Το σχετικό άρθρο συνοδεύεται από το εξώφυλλο του βιβλίου (Εικ. 47). Σε κανένα από τα παραπάνω άρθρα δεν γίνεται μνεία ή εκτενής αναφορά στις εικόνες που περιέχονται σε αυτά.

Οι παραπάνω παρουσίες των εξωφύλλων των εργασιών αποδίδουν μία τιμή στους συγγραφείς και παροτρύνουν σε σχετικές έρευνες και αναφορές και τονίζουν τη σημασία της ανάδειξης του ενοριακού έργου.

2. Συνέδρια

α. Γενικά

Τα άρθρα που περιλαμβάνονται στην κατηγορία αυτή αφορούν κείμενα που αναφέρονται σε συνέδρια χωρίς απαραίτητα το σύνολο του άρθρου να περιγράφει το συνέδριο ή τις αποφάσεις του. Αποτελούν αναφορές ή ανακοινώσεις σε σχετικά συνέδρια. Πολλές φορές το θέμα του συνεδρίου αποτελεί αφορμή για ένα ποιμαντικό κείμενο.

Οι εικόνες των άρθρων των παραπάνω υποκατηγοριών περιλαμβάνουν: σχέδια μικρογραφιών, ζωγραφικές παραστάσεις, σχεδιάσματα, γελοιογραφίες, φωτογραφίες από ποιμαντικές δραστηριότητες, έργα σύγχρονων ζωγράφων, σκίτσα από άρθρα εφημερίδων.

Τα συνέδρια που κατά καιρούς διεξάγονται τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό δίνουν την ευκαιρία ανταλλαγής σκέψεων, παρουσίασης νέων θέσεων,

¹⁷⁸Ιωάννου Κλαδά, (Ιερέως), *Οδοιπορικό στις Εκκλησίες μας*, Καρυσάδες Κερκύρας: αυτοέκδοση, 1992, 126 σ.

¹⁷⁹Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Οι ενορίες και οι ιστορίες τους*, εν: Εφημέριος, 1993, σελ. 152-153.

ανακαλύψεων, προτάσεων. Βοηθούν στην κατάρτιση των ενασχολούμενων. Είναι μια μορφή «συνάξεως» που φέρνει πιο κοντά. Επίσης τα συνέδρια όπου συμμετέχουν, κυρίως στο εξωτερικό, αλλόθρησκοι ή αλλόδοξοι, δίνουν τη δυνατότητα μιας προσέγγισης, ενός διαλόγου, εντοπισμού πιθανώς κοινών σημείων, ενός «πλησιάσματος». Η ορθόδοξη ποιμαντική θα πρέπει να συμμετέχει ενεργά, για να προβάλλει τις θέσεις της, στα διαθρησκευτικά και διομολογιακά συνέδρια καθώς και να προκαλεί τη διεξαγωγή συνεδρίων στο εσωτερικό εξετάζοντας θέματα που αφορούν ποιμένες και ποιμαινόμενους.

β. Εκκλησιαστικός τύπος

Το άρθρο¹⁸⁰ με τίτλο «Μηνύματα σωτηρίας αναφέρεται στο Α' Πανελλήνιο Συνέδριο εκκλησιαστικού τύπου που πραγματοποιήθηκε από την Ορθόδοξη Ακαδημία Κρήτης από 12-17 Νοεμβρίου 1984. Το συνέδριο απασχόλησαν τρία κύρια ερωτήματα:

α) Ποιες οι πνευματικές ανάγκες των πιστών;

β) Ποιο το μήνυμα του εκκλησιαστικού τύπου στη ζοφερή κατάσταση της σύγχρονης κοινωνίας του άγχους ;

γ) Πώς θα διερμηνεύσει ο τύπος της Εκκλησίας το λόγο του Θεού προς οικοδομή των πιστών;

Τα παραπάνω ερωτήματα είναι καιρία και η προσπάθεια της ποιμαντικής επιστήμης να τα προσεγγίσει, με

---

¹⁸⁰Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, Μηνύματα σωτηρίας, εν: Εφημέριος, 1984, σελ. 279-280.

τη χρήση του εκκλησιαστικού τύπου θα πρέπει να είναι συνεχής και άοκνη, ώστε οι προτάσεις της να δίνουν μαρτυρία, να είναι «άλας», να οδηγούν στη «μία ποιίμνη».

Μία από τις εικόνες που περιέχεται στο άρθρο είναι το παρακάτω σκίτσο (Εικ. 48), το οποίο εικονίζει την προετοιμασία ενός σκάφους, το οποίο πρόκειται να ταξιδέψει και να μεταφέρει «το μήνυμα σωτηρίας».

Όμως το σκάφος δεν πλέει επί «θαλάσσης», όπως θα ήταν φυσιολογικό, αλλά βρίσκεται πάνω σε νεκρά ψάρια, σε νεκρή φύση. Έτσι η πορεία του θα είναι ιδιαίτερα δύσκολη, αν όχι αδύνατη.

Η Εικ. 48 συνδέεται με ένα από τα ερωτήματα του συνεδρίου σχετικά με την επικρατούσα ζοφερή κατάσταση του άγχους και της αγωνίας που βιώνει ο σημερινός άνθρωπος και που συνεπάγεται τη δυσκολία και το ακατάλληλο πεδίο δράσης που έχει να αντιμετωπίσει η ποιμαντική και ο εκκλησιαστικός τύπος. Τα νεκρά ψάρια μπορούν να παραλληλιστούν με τη νέκρωση και παραμόρφωση που προκαλούν το άγχος και η αγωνία. Παρόλα αυτά όμως ο εργάτης του σκάφους συνεχίζει να εργάζεται δίνοντας ένα μήνυμα αισιοδοξίας που τον διακατέχει ενώ όλα γύρω του δείχνουν το αντίθετο. Προτρέπονται έτσι οι ποιμένες του «αμπελώνος» να εργάζονται με σύνεση και τέχνη για τη μετάδοση του μηνύματος σωτηρίας, έστω και αν οι εξωτερικές συνθήκες δεν είναι οι πιο ευνοϊκές. Το σκίτσο δίνει μια πρόγερση της κατάστασης που θα αντιμετωπίσει ο μεταφορέας του μηνύματος. Θυμίζει την προσπάθεια του Αποστόλου Παύλου για τη μετάδοση του μηνύματος στα έθνη. Και τι δεν υπέφερε ο Απόστολος των εθνών προκειμένου να διαδοθεί το Ευαγγέλιο στα πέρατα της οικουμένης.

Ο ίδιος λέει: «ἄχρι τῆς ἄρτι ὥρας καὶ πεινῶμεν καὶ

Εικ. 48

διψῶμεν καὶ γυμνητεύομεν καὶ κολαφιζόμεθα καὶ ἀστατοῦμεν».¹⁸² Το ἄρθρο δεν αναφέρεται στην εικόνα.

3. Κείμενα τρίτων προς ποιμαντική αξιοποίηση και προβληματισμό

α. Γενικά

Πολύ συχνά η ποιμαντική επιστήμη μπορεί να χρησιμοποιήσει «δάνεια κείμενα» προκειμένου να μεταδώσει τα ποιμαντικά της μηνύματα. Τα κείμενα αυτά έχουν στο εσωτερικό τους τον ποιμαντικό «λόγο» κεκαλυμμένο από το μανδύα της τέχνης. Είναι κείμενα δηλαδή που ανήκουν σε άλλους συγγραφείς αλλά παρουσιάζονται από τους συγγραφείς του περιοδικού και χρησιμοποιούνται ως αφορμή για ποιμαντική «εκμετάλλευση». Συνήθως είναι κείμενα

¹⁸¹ Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Μηνύματα σωτηρίας*, εν: Εφημέριος, 1984, σελ. 279-280.

¹⁸² Α' Κορ. 1,4-13.

γνωστά στο ευρύ αναγνωστικό κοινό του εφημερίου π.χ. κείμενα γερόντων. Σε πολλές περιπτώσεις γίνονται σχολιασμοί των κειμένων αυτών ανάλογα με το σκοπό του συγγραφέα.

Σε αυτά εμπεριέχονται οι υποκατηγορίες: γενικά θέματα, υποθήκες, λογοτεχνικά. Οι εικόνες των άρθρων των παραπάνω υποκατηγοριών περιλαμβάνουν: Σχέδια μικρογραφιών, Ζωγραφικές παραστάσεις Σχεδιάσματα, γελοιογραφίες, Φωτογραφίες από ποιμαντικές δραστηριότητες, Έργα σύγχρονων ζωγράφων, Σκίτσα από άρθρα εφημεριδών.

β. Η αμαρτία

Η αντιμετώπιση της αμαρτίας των συνανθρώπων μας είναι ένα πολύ σημαντικό θέμα το οποίο κυρίως οι πνευματικός χειρίζεται καθημερινά. Βέβαια και αυτός έρχεται αντιμέτωπος με τα σφάλματα των «αδελφών» του. Ποιος ο ενδεδειγμένος «ποιμαντικός» τρόπος για να τα χειριστεί;

Το άρθρο¹⁸³ αναφέρεται στην ποιμαντική αντιμετώπιση ενός περιστατικού από την καθημερινή ζωή.

Παρουσιάζει ένα κείμενο του Κωνσταντίνου Θεοτόκη με τίτλο, «Αμάρτησε;» όπου ο ιερέας αναγκάζεται να κοινωνήσει μία γυναίκα που είχε αμαρτήσει και κανονικά δεν θα έπρεπε να μεταλάβει των Αχράντων Μυστηρίων, διότι ο πατέρας της που βρίσκεται στην εκκλησία την παρακολουθεί αν όντως θα κοινωνήσει, προκειμένου να αποδείξει την ενοχή της.

Το παρακάτω σκίτσο (Εικ. 49) που συνοδεύει το άρθρο εμφανίζει τον ιερέα να κρατά το ευαγγέλιο με πρόσωπο προς

---

¹⁸³ Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Αμάρτησε*, εν: Εφημέριος, 1983, σελ. 140-141.

το λαό, ενώ στο πίσω μέρος εμφανίζεται το ιερό τέμπλο και η ωραία πύλη. Είναι μία εικόνα που δίνει το στίγμα της «εργασίας» του ιερέα. Να «ορθοτομεί» το λόγο του Θεού και να θυσιάζει στο ιερό θυσιαστήριο. Να ειρηνεύει τους ανθρώπους με το χαρμόσυνο άγγελμα.

(Σόλων Έβλεπε Στάυροβιδο - Μπαλάνος)

184

Εικ. 49

Είναι μία σπάνια σκηνή, διότι ο ιερέας δεν κατεβαίνει κάτω από την Ωραία Πύλη για την ανάγνωση του Ευαγγελίου. Μερικές φορές όμως χρειάζεται να κατέβει «πιο χαμηλά» προκειμένου να ακουστεί καλύτερα, να ακούσει από πιο κοντά τον πόνο ή τη χαρά των ανθρώπων. Θα πρέπει να μετέχει της ζωής των ανθρώπων, απέχοντας από την αμαρτία. Μας θυμίζει τα λόγια του Αποστόλου Παύλου: «ἐγενόμην τοῖς

---

¹⁸⁴Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Αμάρτησε*, εν: Εφημέριος, 1983, σελ. 140-141.

ἀσθενέσιν ὡς ἀσθενής, ἵνα τοὺς ἀσθενεῖς κερδήσω· τοῖς πᾶσι γέγονα τὰ πάντα, ἵνα πάντως τινὰς σώσω»¹⁸⁵. Δεν υπάρχει ἀμεση αναφορά της εικόνας στο ἄρθρο.

γ. Η παλιά ενορία

Το ἄρθρο¹⁸⁶ εἶναι του Παναγή Σκουζέ και εστιάζεται στην περιγραφή των ενοριῶν της Αθήνας σε παλαιότερες εποχές.

Το σκίτσο που περιλαμβάνεται στο ἄρθρο (Εικ. 50) εἶναι χαρακτηριστικό. Ἐχει στο κέντρο τον ενοριακό ναό. Γύρω του υπάρχουν τα σπίτια, τα κελιά των φτωχῶν και ευρύτερα τα σπίτια των ενοριτῶν. Το σκίτσο αὐτό δείχνει τη διακονία της αγάπης, την οποία πρέπει να θεραπεύει η ενορία. Επίσης ὡς «κέντρο» της ενοριακῆς ζωῆς πρέπει να δεσπόζει ο ναός, το σπίτι του Θεοῦ. Από εκεί, ἀπὸ Αὐτόν πηγάζουν ὅλα τα καλά, πνευματικά και υλικά. Εἶναι ο τόπος της θυσίας και της λήψης

187

Εικ. 50

¹⁸⁵ Α' Κορινθ. 9,22.

¹⁸⁶ Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Ενορίες της παλαιάς Αθήνας*, εν: Εφημέριος, 1986, σελ. 144-145.

¹⁸⁷ ὅπ. παρ.

των «δώρων». Είναι ο τόπος της κοινωνίας και της ενότητας των πιστών. Είναι ο χώρος της σωτηρίας του λαού του Θεού. Το άρθρο δεν αναφέρεται στην εικόνα.

4. Ποιμαντική βιβλιογραφία

α. Γενικά

Η κατηγορία αυτή περιλαμβάνει άρθρα τα οποία περιέχουν βιβλιογραφικούς οδηγούς χρήσιμους για τη συγκρότηση μιας ποιμαντικής βιβλιοθήκης καθώς και βιβλιοκρισίες βιβλίων με ποιμαντικό περιεχόμενο.

Η ποιμαντική βιβλιογραφία είναι ένα χρήσιμο εργαλείο για όσους ασχολούνται με την έρευνα στο χώρο της ποιμαντικής καθώς και για όσους επιθυμούν να εμβαθύνουν σε συγκεκριμένα θέματα.

β. Βιβλιοθήκη

Σημαντικό βοήθημα στο έργο του θεολόγου αποτελεί και η καλή βιβλιοθήκη, την οποία πρέπει να διατηρεί αλλά και να φροντίζει διαρκώς για τη συνεχή ανανέωση και ενημέρωσή της.

Το άρθρο παρουσιάζει βιβλία ποιμαντικού περιεχομένου.

Η παρακάτω εικόνα (Εικ. 51) είναι από το άρθρο «Ποιμαντική βιβλιοθήκη» στο οποίο γίνεται παρουσίαση δύο βιβλίων. Είναι μία φωτογραφία που παρουσιάζει μία μεγάλοπρεπη βιβλιοθήκη και η θέα της προκαλεί το θαυμασμό. Γι' αυτό είναι προτρεπτική στην μίμηση, ώστε σε

188

Εικ. 51

κάθε ενορία ή μητρόπολή μας ή περιφέρειά μας να δημιουργηθούν παρόμοιες ώστε να μπορεί να εξυπηρετηθεί ο λαός. Στο άρθρο ¹⁸⁹δεν γίνεται μνεία της εικόνας.

γ. Η θρησκευτική ανάπτυξη του παιδιού

Η θρησκευτική ανάπτυξη του παιδιού είναι μία διαδικασία μακρά και επίπονη και επηρεάζεται από πολλούς εξωγενείς και ενδογενείς παράγοντες. Όσοι ασχολούνται με τα παιδιά, στο πλαίσιο του καθηγητικού σχολείου, του μαθήματος των θρησκευτικών στα σχολεία, οι γονείς που θα ήθελαν να συμβάλουν στη «θρησκευτική» ανάπτυξη του

¹⁸⁸Ευαγγέλου Θεοδώρου, *Ποιμαντική βιβλιοθήκη*, εν: Εφημέριος, 1(1999), σελ. 38-41.

¹⁸⁹Γίνεται παρουσίαση των βιβλίων: α) Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Επιστήμη και Τέχνη της Ποιμαντικής*, β) Αθαν. Κοτταδάκη, *Ιεροσύνη ανοιχτής διακονίας*, Εμμανουήλ Γ. Μυτιληναίου *Πρωτοπρεσβυτέρου*.

παιδιού τους, χρήσιμο θα ήταν να ενημερωθούν και από βιβλία σχετικά με το θέμα.

Το άρθρο¹⁹⁰ «Η θρησκευτική ανάπτυξη του παιδιού: βιβλιογραφικός οδηγός» αναφέρεται σε διάφορους παράγοντες που επιδρούν στη θρησκευτική ωρίμανση του παιδιού. Γίνεται κυρίως μία ψυχολογική προσέγγιση του θέματος με παραπομπές σε σχετικά βιβλία. Στο τέλος παρατίθεται πλούσιος βιβλιογραφικός οδηγός για μελλοντική χρήση. Στο άρθρο περιλαμβάνεται η παρακάτω εικόνα (Εικ. 52), στην οποία εμφανίζεται ένας γέροντας (ο Θεός) να «δημιουργεί» ένα πρόβατο. Είναι παράσταση παρμένη από τη δημιουργική φαντασία ενός παιδιού. Δείχνει το πώς η ευαίσθητη ψυχή ενός παιδιού φαντάζεται τη γέννηση του προβάτου. Δίνονται έτσι ποιμαντικές πληροφορίες για τους πιθανούς τρόπους θεώρησης θεμάτων θρησκευτικού περιεχομένου από τα παιδιά, για παράδειγμα ότι ο Θεός είναι αυτός που δημιούργησε τα ζώα.

191

Εικ. 52

¹⁹⁰Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Η θρησκευτική ανάπτυξη του παιδιού: Βιβλιογραφικός οδηγός*, εν: Εφημέριος, 1987, σελ. 368-370.

¹⁹¹όπ. παρ.

Με δεδομένο την πληροφόρηση αυτή, της παιδικής αντίληψης, την οποία θα πρέπει να λάβει σοβαρά υπόψη, θα προχωρήσει στη σχεδίαση της ποιμαντικής του στρατηγικής για την προσέγγιση της ευαίσθητης αυτής κοινωνικής ομάδας. Υπενθυμίζει η εικόνα αυτή τη διάκριση, η οποία θα πρέπει να τον χαρακτηρίζει στην «άσκηση» της ποιμαντικής. Πάντα θα πρέπει να έχουμε υπόψη μας το «ιδιαιτέρο» και το ξεχωριστό των προσώπων με τους οποίους ερχόμαστε σε ποιμαντική επικοινωνία. Το άρθρο δεν αναφέρεται στην εικόνα.

5. Προλογικά σημειώματα

α. Γενικά

Στην κατηγορία αυτή ανήκουν άρθρα που προλογίζουν ανάπτυχα μεταφράσεων και διαφόρων άλλων κειμένων. Τα κείμενα αυτά εγγράφονται ως άρθρα του περιοδικού με διαφορετικό όμως συγγενή τίτλο, ενώ αναφέρεται φυσικά και ο κανονικός τίτλος που συνοδεύει το κείμενο.

Οι εικόνες των παραπάνω άρθρων περιλαμβάνουν: σχέδια μικρογραφιών, ζωγραφικές παραστάσεις, σχέδια-ιάσματα, φωτογραφίες από ποιμαντικές δραστηριότητες, έργα σύγχρονων ζωγράφων και διάφορα σκίτσα.

β. Ανεργία

Η ποιμαντική θεολογία, όπως αναφέρθηκε, αγκαλιάζει τους πιστούς και συμπαραστέκεται στα προβλήματά τους που μπορεί να είναι άλλοτε μικρά, άλλοτε μεγάλα, τόσο πνευματικά όσο και υλικά. Ένα από τα σύγχρονα κοινωνικά προβλήματα είναι και αυτό της

ανεργίας. Υπάρχει ένα σχετικό άρθρο¹⁹² της Ευτυχίας Γιαννουλάκη, Κοινωνικής Λειτουργού-Θεολόγου, που κάνει αναφορά στο συγκεκριμένο πρόβλημα και που ολοκληρώνεται σε τέσσερα συνεχόμενα άρθρα. Το άρθρο έχει το χαρακτηριστικό τίτλο «ο τέταρτος κόσμος» και απευθύνεται στους ανθρώπους που έχουν μείνει άνεργοι και στερούνται του δώρου της εργασίας.

Η παρακάτω εικόνα (Εικ. 53) συνοδεύει τα κείμενα του άρθρου. Είναι ένα σκίτσο που παριστάνει δύο ψάρια και ένα καλάθι με άρτους, αποτύπωση του θαύματος του χορτασμού των πέντε χιλιάδων ακροατών του Ιησού. Έχει ά-

193

Εικ. 53

Οι ιχθείς και ο άρτος

μεση σχέση με το θέμα καθώς από την εργασία του ο άνθρωπος κερδίζει χρήματα με τα οποία μπορεί να τραφεί αυτός και η οικογένειά του. Δίνει ένα μήνυμα ελπίδας υπενθυμίζοντας ότι υπάρχει Αυτός, ο οποίος μπορεί να υπερβεί τα «λελογισμένα» και να χορτάσει πολλούς πεινασμένους, έστω και αν η αριθμητική και η λογική δεν δίνουν κανένα περιθώριο. Προτείνει ένα πρόσωπο στο οποίο θα μπορούν να απευθυνθούν, να ζητήσουν οι «πεινώντες», αγαθά υλικά και πνευματικά, διότι αυτό «φροντίζει» για όλα.

¹⁹²Ευτυχίας Γιαννουλάκη, *Τέταρτος κόσμος: ο κοινωνικός αποκλεισμός*, εν: *Εφημέριος*, 1996, σελ. 152-153, 168-169, 186-187, 208-209.

¹⁹³όπ. παρ.

Είναι Αυτός, από τον Οποίο θα μπορούν να ζητήσουν να τους ενισχύσει ώστε να αντιμετωπίσουν τον «πειρασμό του άρτου».

Οι επόμενες δύο εικόνες του άρθρου παρουσιάζουν άλλες παραμέτρους του ίδιου προβλήματος.

Η πρώτη (Εικ. 54) προβάλλει τη διεθνή διάσταση του

194

Εικ. 54

προβλήματος με το σχολιασμό ότι ο κόσμος έγινε μία γειτονιά. Του θυμίζει αυτό τη μία ποιίμνη. Ο άνεργος από το Λαύριο δεν είναι μόνος. Υπάρχουν και άλλοι με τον ίδιο στεναγμό. Το γεγονός αυτό του δίνει κουράγιο καθώς η ύπαρξη και άλλων προσώπων με το ίδιο πρόβλημα δημιουργεί μία ελπίδα ότι αφού απασχολεί και άλλους πιθανά να βρεθεί μία λύση για το θέμα.

Η δεύτερη εικόνα (Εικ. 55) παρουσιάζει τα αποτελέσματα μίας έρευνας¹⁹⁵ σχετικά με τα ποσοστά ανεργίας στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ένα πρόσωπο δίπλα στον πίνακα εκφράζει την απογοήτευσή του για τα ευρ-

¹⁹⁴Ευτυχίας Γιαννουλάκη, *Τέταρτος κόσμος: ο κοινωνικός αποκλεισμός*, εν: Εφημέριος, 1996, σελ. 152-153, 168-169, 186-187, 208-209.

¹⁹⁵Εφημερίδα «Καθημερινή» 2 Μαρτίου 1996

196

Εικ. 55

ήματα. Η ποιμαντική συνεργάζεται με τις επιστήμες και χρησιμοποιεί τις ανακαλύψεις τους για το καλό του ποιμνίου.

197

Εικ. 56¹⁹⁸

Υπάρχει μια αμφίδρομη σχέση αλληλοσυμπλήρωσης. Σχέση επικοινωνίας και ανταλλαγής θέσεων και κοινής προσπάθειας, αφού κοινός στόχος είναι η υπηρεσία του ανθρώπινου προσώπου. Το άρθρο δεν αναφέρεται στις εικόνες.

¹⁹⁶Εφημερίδα «Καθημερινή» 2 Μαρτίου 1996

¹⁹⁷Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Στον πηγαϊό για την Ευρώπη*, εν: Εφημέριος, 1988, σελ. 184-186.

¹⁹⁸Σκίτσο του Ηλία Μακρή, «Η Καθημερινή», 5 Ιουνίου 1988, σελ.7.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΚΑΙ ΧΡΗΣΗ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ

199

Εικ. 57

¹⁹⁹Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Το βάρος από τα μελλούμενα*, εν: *Εφημέριος*, 3(1999), σελ. 14-15.

1. Κριτική θεώρηση της λειτουργίας των εικόνων

Η εποχή μας σήμερα χαρακτηρίζεται ως η εποχή κυριαρχίας της εικόνας και της εικονικής πραγματικότητας. «Είναι πραγματικότητα ότι η γλώσσα στη εποχή μας επανέρχεται στην εικονική της γραφή».²⁰⁰ Αυτό μπορεί εύκολα να το διαπιστώσει κανείς, αν παρατηρήσει προσεκτικά ορισμένα τεκταινόμενα γύρω του.

Η εικονογράφηση του ημερήσιου τύπου και το πλήθος των περιοδικών που κυκλοφορούν, περιλαμβάνει μεγάλο μέρος της επιφάνειας των σελίδων τους αν όχι το μεγαλύτερο.

Η χρήση της εικόνας στην ιατρική επιστήμη είναι συχνή καθώς με τη βοήθεια μικροκάμερας γίνεται έρευνα εκεί όπου δεν μπορεί να φτάσει ανώδυνα το ανθρώπινο μάτι.

Η χρήση της εικόνας στην αστυνόμευση οδικών αρτηριών και παρακολούθησης χώρων.²⁰¹

Είναι πια διαπιστωμένο ότι η διάδοση της χρήσης της τηλεόρασης (εικόνα και ήχος) είναι καθολική καθώς και η επίδραση που ασκεί στο ευρύ κοινό έντονη. Η εξάπλωση και η ευρεία χρήση των μέσων που μεταδίδουν και αποτυπώνουν εικόνα και μάλιστα ψηφιακή όπως ψηφιακές κάμερες και φωτογραφικές μηχανές είναι ραγδαία. Και εδώ τίθεται το ερώτημα αν η διάδοση της εικόνας οφείλεται στην εξέλιξη της τεχνολογίας ή η ανάγκη για περισσότερη εικόνα ώθησε στην ανακάλυψη της τεχνολογίας. Πιο πιθανό είναι η ανάγκη για περισσότερη εικόνα να ώθησε την τεχνολογία²⁰² στο να

---

²⁰⁰ Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Η αυτοκρατορία των εικόνων*, Αθήνα: Αποστολική Διακονία, 1994, σελ. 24.

²⁰¹ Ευρεία ήταν η χρήση της κάμερας στους πρόσφατα διεξαχθέντες ολυμπιακούς αγώνες στη χώρα μας καθώς και πολιτικές διαμάχες για την μετέπειτα χρήση τους.

²⁰² Στο βιβλίο, *Φωτογραφία και Κοινωνία* της, Gisele Freund, σελ. 13, αναφέρεται: Η άνοδος των κοινωνικών στρωμάτων προκάλεσε την ανάγκη

χρησιμοποιήσει ευρέως την εικόνα ως μέσο και εργαλείο μετάδοσης μηνυμάτων.

Από όλα τα προηγούμενα μπορούμε να συμπεράνουμε ότι ο σύγχρονος άνθρωπος είναι περισσότερο από κάθε άλλη φορά οικείος με την έννοια και το μέσο επικοινωνίας που ορίζεται ως εικόνα.

Αυτή η σύγχρονη έξαρση της χρήσης της εικόνας παρατηρείται και στο περιοδικό «Εφημέριος». Εύκολα θα διαπιστώσει κάποιος ότι ενώ από το 1952 έως το 1980 η χρήση των εικόνων είναι ελάχιστη έως ανύπαρκτη, τα τελευταία χρόνια δύσκολα θα βρει κάποιος ένα μη εικονογραφημένο άρθρο. Τα περισσότερα περιέχουν κάποια εικόνα, ένα σκίτσο, μία φωτογραφία. Οι εικόνες που περιέχονται στα ποιμαντικά άρθρα του περιοδικού, όπως διαπιστώθηκε και από την ανάλυση, επιτελούν ένα πλήθος λειτουργιών εντασσόμενων στο ευρύτερο πλαίσιο της ποιμαντικής διακονίας και των εναλλακτικών μορφών της.

Υπάρχουν εικόνες οι οποίες προσδίδουν στα κείμενα του «Εφημερίου» απλά μια καλαισθησία και ξεκουράζουν το νου από τη συνεχή ροή του κειμένου. Μπορεί να έχουν εμφανή σχέση με το κείμενο (π.χ. να απεικονίζουν μία διαδήλωση όταν το κείμενο αναφέρεται σε μορφές διεκδίκησης κοινωνικών αιτημάτων) ή φαινομενικά να μην έχουν σχέση με το θέμα του κειμένου (π.χ. σκίτσο που απεικονίζει τον τότε πρόεδρο των Ηνωμένων Πολιτειών, Κλίντον, να ρωτά το Θεό αν θα κατέβει ή θα ανέβει ο ίδιος

παραγωγής των πάντων σε μεγάλες ποσότητες και ιδίως των πορτρέτων. Διότι «το να κάνει κανείς το πορτρέτο του» ήταν μία συμβολική πράξη μέσω της οποίας οι ιδιώτες της ανερχόμενης κοινωνικής τάξης καθιστούσαν εμφανή στους εαυτούς τους και τους άλλους αυτήν ακριβώς την άνοδο και τοποθετούνταν μεταξύ εκείνων που απολάμβαναν την κοινωνική εκτίμηση ..... Ήδη πριν τη Γαλλική επανάσταση η μόδα του πορτρέτου είχε αρχίσει να εξαπλώνεται στο αστικό περιβάλλον. Καθώς η ανάγκη απεικόνισης του «εαυτού» εδραιωνόταν, η μόδα αυτή δημιούργησε νέες φόρμες και τεχνικές προκειμένου να ικανοποιήσει αυτή την ανάγκη.

στον ουρανό μέσω μίας σκάλας η οποία σχηματίζεται από χρωμοσώματα, και συνοδεύει το άρθρο θεολογική ανάγνωση της βιολογικής επανάστασης). Η χρήση όμως της εικόνας με αυτό τον καλαισθητικό σκοπό εκτιμούμε ότι περιορίζει κατά πολύ τις ποιμαντικές διαστάσεις και δυνατότητες μίας παράστασης. Η εικόνα πρέπει να σχετίζεται άμεσα με το θέμα που αναπτύσσεται στο κείμενο.

Οι αγιογραφικές εικόνες που συνοδεύουν τα κείμενα, εικόνες του Χριστού, της Παναγίας, διαφόρων αγίων, είναι συγκριτικά λίγες (σύγκριση πλήθους άρθρων-αριθμός εικόνων). Εύλογα θα περίμενε κανείς να υπερισχύουν σε αριθμό. Όμως είναι περιορισμένες. Αυτό οφείλεται κυρίως στον καθηγητή της Θεολογικής Σχολής Αθηνών κ. Σταυρόπουλο, που όπως αναφέρθηκε έχει συγγράψει σχεδόν το σύνολο των εικονογραφημένων άρθρων και ο οποίος ελάχιστα χρησιμοποιεί τις αγιογραφικές εικόνες.²⁰³ Οι αγιογραφικές παραστάσεις μεταφέρουν μηνύματα, για τα οποία έγινε εκτενής αναφορά σε προηγούμενο κεφάλαιο.²⁰⁴

Οι «πληροφοριακές» εικόνες μεταδίδουν ποιμαντικές «ειδήσεις» για καταστάσεις και συναισθήματα, γεγονότα, όπως αυτό της αυτοκτονίας, του χάους του ανθρώπινου προσώπου κ.ά. Τα στοιχεία αυτά δύσκολα θα μπορούσε να περιγράψει και να αποδώσει ένα κείμενο. Η εικόνα όμως κατέχει αυτή τη δυνατότητα και συμπληρώνει όχι μόνο το κείμενο αλλά γενικότερα τους συγκεκριμένους ποιμαντικούς μας «στόχους».

Οι «οδηγητικές» εικόνες, όπου παρουσιάζονται, αποτελούν πρότυπο μίμησης. Κυρίως είναι οι αγιογραφικές εικόνες, μπορεί όμως να χρησιμοποιηθεί και η εικόνα ενός

---

²⁰³Το συμπέρασμα αυτό εξάγεται από τη διερεύνηση των άρθρων του ανωτέρω καθηγητού.

²⁰⁴ βλ. Κεφάλαιο 1.

γέροντα, η οποία συνοδεύει άρθρο το οποίο αναφέρεται στη ζωή του.

Υπάρχουν παραστάσεις που «παροτρύνουν» σε μια μορφή συμπεριφοράς, σε μια στάση ζωής, σε μια απόφαση και γενικότερα σε μια πορεία ζωής. Διαφέρουν από τις «οδηγητικές» εικόνες, οι οποίες θεωρούνται πιο κλασικές και πιο στερεότυπες ενώ αυτές είναι παρμένες περισσότερο από την καθημερινή ζωή. «Οι εικόνες μας διαμορφώνουν, υποδεικνύουν πρότυπα ζωής και εξωθούν στην ομοίωση, βάνουν ιδέες που τείνουν προς υλοποίηση. Είναι δυνατό να μιλάμε για ένα μεταβολισμό της εικόνας στη διαδικασία αυτή της διαμόρφωσης, κατά την οποία οι εικόνες που εισπράττουμε εσωτερικεύονται και στη συνέχεια εξωτερικεύονται σε συγκεκριμένη μορφή συμπεριφοράς. Οδηγούν δηλαδή σε αλλαγή συμπεριφοράς».²⁰⁵ Το παρακάτω σκίτσο (Εικ. 58) μας παροτρύνει στη συγχώρηση του συνανθρώπου μας.

Άλλες πάλι αποτρέπουν από πράξεις, οι οποίες θα μας ζημιώσουν υλικά και πνευματικά. Και αυτές όπως και οι προηγούμενες είναι κυρίως από την καθημερινή ζωή.

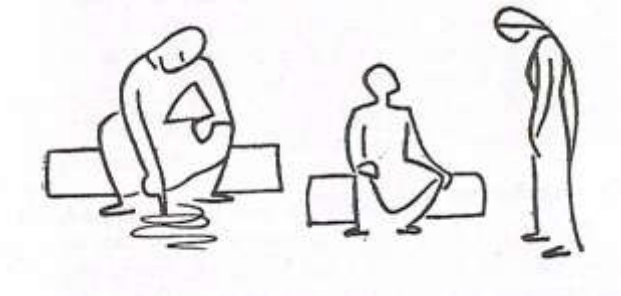
Υπάρχουν εικόνες, οι οποίες χρησιμοποιούνται για να μας μεταδώσουν «γνώσεις». Όχι τόσο πνευματικές αλλά κυρίως χρηστικές πληροφορίες. Όπως διατροφικές συνήθειες, πληροφορίες για τη ζωή σε παλαιότερες γενιές κ.α.

Άλλες παραστάσεις που συναντάμε στα άρθρα, δημιουργούν προβληματισμούς και ερωτήματα, σχετικά με την πνευματική μας κατάσταση, με το τι είναι ορθό ή όχι, με

---

²⁰⁵ Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Η αυτοκρατορία των εικόνων*, Αθήνα: Αποστολική Διακονία, 1994, σελ. 37.

206

Εικ. 58

Ούτε εγώ σε καταδικάζω.....

τις αποφάσεις που έχουμε λάβει ή με αυτές που πρόκειται να λάβουμε.

Άλλες φορές οι εικόνες που χρησιμοποιούνται στα κείμενα λειτουργούν ως παραστάσεις που οδηγούν στην διαπίστωση μιας αδυναμίας μας ή μιας ψυχολογικής κατάστασης, δυσάρεστης ή ευχάριστης. Λειτουργούν όπως ο μύθος δημιουργώντας «παράλληλα».

Πολλές φορές η εικόνα παρουσιάζει μια ετερότητα, μια διαφορετικότητα με το κείμενο με το οποίο παρατίθεται. «Η ερμηνεία της εικόνας αφήνει την εντύπωση «μιας αντίφασης» μεταξύ εικόνας και λόγου».²⁰⁷ Αυτό οδηγεί την ανθρώπινη σκέψη και λογική σε καλύτερη σύλληψη, μέσω της αντίφασης, του ποιμαντικού μηνύματος.

Οι περισσότερες από τις χρησιμοποιούμενες εικόνες, σχεδόν το σύνολο θα μπορούσαμε να πούμε, είναι από την καθημερινή ζωή. Είναι φωτογραφίες από διαδηλώσεις, σκίτσα από εφημερίδες, γελοιογραφίες, εικόνες από αφίσες

²⁰⁶ Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Η άγαμη μητέρα, Ποιμαντική γάμου οικογενείας και ισότητας των δυο φύλων*, Διδακτικές σημειώσεις, 2004, σελ. 167.

²⁰⁷ Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Η αυτοκρατορία των εικόνων*, Αθήνα: Αποστολική Διακονία, 1994, σελ. 24.

συνεδρίων, εικόνες από αφίσες των διαφόρων ετών που αφιερώνονται σε κάποιο σκοπό (π.χ. στο παιδί), ζωγραφικές παραστάσεις από έργα μεγάλων ή μικρών ζωγράφων, αφηρημένη τέχνη, φωτογραφίες από ποιμαντικές δραστηριότητες.

Η παρουσία τέτοιων «κοσμικών» εικόνων δίνει τη δυνατότητα για πολλαπλή και διαφορετική ερμηνεία. «Η ερμηνεία της εικόνας δεν είναι πάντοτε μονοσήμαντη. Μπορεί να αφήνει να διαφαίνονται περισσότερα του ενός μηνύματα».²⁰⁸ Αυτό από μία άποψη εξυπηρετεί την ποιμαντική διακονία, καθώς οι αναγνώστες του άρθρου είναι πολλοί και με ιδιαιτερότητες, σέβεται τις ατομικές διαφορές και δίνει τη δυνατότητα περισσότερο για έμπνευση και επεξεργασία, δημιουργεί προβληματισμούς και δεν περιορίζει μόνο στις σκέψεις του συγγραφέα του άρθρου.

Είναι αλήθεια ότι οι εικόνες/παραστάσεις αυτές λειτουργούν ως μεταφορικά οχήματα και μπορούν να μεταφέρουν μηνύματα του Ευαγγελίου. Ακριβώς όπως ο γραπτός λόγος. Αρκετές φορές δεν χρειάζονται καν τη συνοδεία του γραπτού λόγου. Για πολλές από αυτές δε γίνεται μνεία στο κείμενο. Έχουμε έτσι μια παράλληλη και ανεξάρτητη λειτουργία. Λειτουργούν ως ένα οπτικό κείμενο. Μιλούν για άλλα πράγματα, που δεν αναφέρονται στο κείμενο, συνδεδεμένα βέβαια με το θέμα του κειμένου. Είναι ένας άλλος τρόπος επικοινωνίας με τον αναγνώστη. Προσθέτουν κάτι στο κείμενο, μια άλλη ανάγνωση του κειμένου, σαν ένας παλίμψηστος κώδικας, είναι μια εικονοποίηση του λόγου. Αποτελούν οργανικό μέρος του κειμένου.

---

²⁰⁸ Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Η αυτοκρατορία των εικόνων*, Αθήνα: Αποστολική Διακονία, 1994, σελ. 24.

Η παρακάτω γελοιογραφία (Εικ. 59) «μεταφέρει» το μήνυμα του λόγου του Κυρίου «ιδού ἔστηκα ἐπὶ τὴν θύραν καὶ κρούω· ἂν τις ἀκούσῃ τῆς φωνῆς μου καὶ ἀνοίξῃ τὴν θύραν, καὶ εἰσελεύσομαι πρὸς αὐτὸν καὶ δειπνήσω μετ' αὐτοῦ καὶ αὐτὸς μετ' ἐμοῦ».²⁰⁹

Εκτός των άμεσων μηνυμάτων που μεταφέρουν οι εικόνες αυτές γίνονται και οχήματα μεταφοράς άλλων μηνυμάτων και μάλιστα ποιμαντικών.²¹⁰

Μεταφέρουν το μήνυμα της προσλήψεως του κόσμου και του εξαγιασμού του. Γνωρίζουμε ότι «το απρόσληπτον και αθεράπευτον». Μεταφέρουν οι εικόνες αυτές στους ιερείς, που κυρίως είναι οι αναγνώστες του περιοδικού, ότι πρέπει να προσλαμβάνουν τον κόσμο και να τον καθαγιάζουν.

«Τὸ κούδ γὰρ τὸ Θεὸ εἶναι ὅτι εἶναι πάντα ἐλεύθερος» (παικὸς Bastien).

211

Εικ. 59

Ο Θεός πάντα μας περιμένει

²⁰⁹ Αποκάλ. 3,20.

²¹⁰ Εδώ έχουμε στην ουσία αυτό που αναπτύσσει στο βιβλίο του Επιστήμη της επικοινωνίας, ο Regis Debray, όπου η τηλεόραση και γενικά τα μέσα μαζικής ενημέρωσης θεωρούνται απλά ως τεχνικά μέσα που δεν έχουν κάποια ιδιαίτερη ιδιότητα ή δύναμη μετάδοσης. Αντίθετα εκείνο που θεωρεί μέσο μετάδοσης με ιδιαίτερη ισχύ είναι η ιδεολογία και τα μηνύματα που μεταφέρει αυτή. Έτσι το μέσο είναι η ιδεολογία και οι αξίες της, τα μηνύματα που θέλει ο εμπνευστής της να μεταδώσει.

²¹¹ Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Και όμως είναι δυνατόν*, εν: Εφημέριος, 1993, σελ. 56-57.

Μπορούν οι ιερείς και καθένας που ασκεί και ασκείται στην ποιμαντική επιστήμη, να ερευνήσουν και να ανακαλύψουν «σκευή διαποιμάνσεως», όπως μπορούν να χαρακτηριστούν αυτές οι εικόνες, καθώς χρησιμοποιούνται για την άσκηση της ποιμαντικής διακονίας μέσα στον κόσμο, στην καθημερινή τους ζωή.

Μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε τις εικόνες αυτές, για να προσεγγίσουμε αρχάριους στη χριστιανική πίστη ή αυτούς που δεν είναι μνημένοι βαθιά στην πνευματική ζωή, όπως έκανε ο Απόστολος Παύλος «γάλα ύμās ἐπότιστα καὶ οὐ βρῶμα· οὐπω γὰρ ἠδύνασθε, ἀλλ' οὔτε ἔτι νῦν δύνασθε».²¹²

Οι παραστάσεις αυτές της καθημερινής ζωής μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε ανθρώπους κάθε ηλικίας, φύλου ή εθνικότητας. Σε ανθρώπους που μιλούν μια άλλη γλώσσα από τη δική μας αφού δεν χρειάζεται να τους εξηγήσουμε με πολλά λόγια καθώς η εικόνα υπερβαίνει τους γλωσσικούς περιορισμούς.

Μπορούμε να χαρακτηρίσουμε τις εικόνες αυτές ως «ιδεώδεις ιεραποστόλους» όπως ονομάζει τις ορθόδοξες αγιογραφικές εικόνες σε ομώνυμο άρθρο του ο Αρχ. Αμβρόσιος Ζωγράφος. Μπορούν επίσης να λάβουν τον τίτλο «οικουμενικές», καθώς απευθύνονται σε όλο τον κόσμο αλλά προέρχονται και από όλο τον κόσμο. Η ιεραποστολή που δραστηριοποιείται σε τέτοιο περιβάλλον πολυγλωσσίας και πολυμορφίας θα μπορούσε να κάνει χρήση της δυνατότητας αυτής.

Η παραδοξότητα των εικόνων προκαλεί το έντονο ενδιαφέρον του αναγνώστη, του δημιουργεί έκπληξη και απορία ανοίγοντας έτσι μια ιδιόμορφη επικοινωνία μεταξύ ποιμένων.

---

²¹²Α' Κορινθ. 1,3-2.

Η χρήση των εικόνων αυτών δημιουργεί ένα «σύνδεσμο» με τον «εξωεκκλησιαστικό κόσμο» που ίσως δεν είναι πολύ κοντά στη ζωή και τα μυστήρια της Εκκλησίας. Βλέποντας οι δημιουργοί των εικόνων ή φωτογραφιών ή οποιασδήποτε παραστάσεως να χρησιμοποιούνται τα δημιουργήματά τους σε χριστιανικά έντυπα αμέσως, εκτός εξαιρέσεων, αισθάνονται πιο οικείοι στο περιβάλλον του περιοδικού.

Επίσης άλλοι άνθρωποι, όχι οι δημιουργοί των έργων, αδιάφοροι προς το Χριστό εύκολα θα παρατηρήσουν ότι η χριστιανική διδασκαλία και ζωή δεν είναι κάτι το απόκοσμο αλλά συνδέεται με πάρα πολλά που κάποιος μπορεί να τα θεωρήσει εξωθρησκευτικά.

Μεταδίδεται το μήνυμα επίσης ότι οι ασκούντες την ποιμαντική διακονία πρέπει να «διαβάζουν» τον κόσμο. Να παρατηρούν οτιδήποτε πέφτει στην άμεση αντίληψή τους και να το αξιοποιούν ποιμαντικά. Δημιουργείται έτσι μια ζωντανή σχέση των ποιμένων με τις απαιτήσεις των αντίστοιχων καιρών με τα προβλήματα και τις ανησυχίες του ποιμνίου. Υπάρχει η ανάγκη για μία «ποιμαντική προσέγγιση των εικόνων».²¹³

Επίσης μεταφέρεται το μήνυμα η «Εκκλησία να ανοιχτεί στον κόσμο»²¹⁴ και να μη μένει περιχαρακωμένη αντιμετωπίζοντας τον «κόσμο» ως κάτι το αμαρτωλό, τον οποίο αυτή θα σώσει. Μεταφέρει το μήνυμα ότι ο κόσμος δεν είναι ολότελα «αμαρτωλός» αλλά έχει και καλά στοιχεία που μάλιστα μπορούν να αποτελέσουν ποιμαντικά εργαλεία. Ανοίγει ένας διάλογος με τον κόσμο. Δημιουργείται μια στάση

²¹³Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Η αυτοκρατορία των εικόνων*, Αθήνα: Αποστολική Διακονία, 1994, σελ. 5.

²¹⁴Ιδιαίτερη προσπάθεια έγινε από τον Μακαριστό Αρχιεπίσκοπο Αθηνών και πάσης Ελλάδος Χριστόδουλο. Επίσης έχουμε ανοίγματα και άλλων χώρων στην κοινωνία όπως των Ενόπλων Δυνάμεων.

επικοινωνίας και κοινωνίας, ώστε να οδηγηθούμε πιο εύκολα στη «μια ποίμνη».

Η στάση μας εδώ φαίνεται να χωλαίνει και να μην είναι η ορθή.²¹⁵ Υπάρχει μία τάση διαχωρισμού, «ημών» και «υμών», η οποία έχει τις ρίζες της σε έναν ψευτοευσεβισμό φαραισαϊκής μορφής, ο οποίος προήλθε από τη Δύση. Κρατάμε αποστάσεις «εμείς» οι πιστοί από τους «άλλους» του κόσμου, αποφεύγουμε να έχουμε σχέσεις μήπως και μολυνθούμε. Εμείς είμαστε οι εκλεκτοί, οι άλλοι οι αμαρτωλοί. Όμως πρέπει να έχουμε κατά νου ότι ο κόσμος δεν είναι κάτι ξεχωριστό αλλά ένα κομμάτι της Εκκλησίας. Όλοι μαζί κληρικοί και λαϊκοί,²¹⁶ άγιοι και αμαρτωλοί, είναι η Εκκλησία. Στην στρατευομένη Εκκλησία δεν ξεχωρίζονται οι θεωρούμενοι ως «αμαρτωλοί».

Η χρήση των εικόνων αυτών μας οδηγεί στη «Φιλοκαλία» και μας δημιουργεί ευαισθησία για την τέχνη,

---

²¹⁵«Εκεί που αρχικά διαφάνηκε κάποια νότα αισιοδοξίας, ήταν οπωσδήποτε στην περίπτωση του δυναμικού ανοίγματος της Εκκλησίας προς την κοινωνία και προς τον έξω κόσμο. Για περισσότερο από τριάντα χρόνια η Εκκλησία της Ελλάδος έμεινε ουσιαστικά αμέτοχη στους αγωνιώδεις προβληματισμούς της κοινωνίας, αλλά και της παγκόσμιας χριστιανικής κοινότητας. Αποτελεί κοινό μυστικό ότι στον τόπο μας ο εκκλησιαστικός λόγος για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα βρισκόταν σε κατάσταση στασιμότητας, σχολαστικής αμετροπέπιας, ακόμη και εθνικιστικής υστερίας και ξενοφοβίας. Έτσι στη σύνοδο της Ιεραρχίας της ελλαδικής Εκκλησίας τον Οκτώβριο του 1999, μετά από εισήγηση του αρχιεπισκόπου, ομόφωνα αποφασίστηκε να εγκαταλείψει η ελλαδική Εκκλησία την εσωστρέφεια και την απομόνωσή της και κάνοντας την αυτοκριτική της να βγει δυναμικά προς τον έξω κόσμο». Πέτρου Βασιλειάδη, *Μετανεωτερικότητα και Εκκλησία*, Αθήνα: Ακρίτας, σελ. 47.

²¹⁶«.....τελικά όμως θριάμβευσε η ιεροποίηση και η κληρικοποίηση. Αυτό γίνεται εμφανές στην εξέλιξη του ναού και της δομής του, που όλο και περισσότερο τόνιζε τον χωρισμό του λαού από τον κλήρο. Η είσοδος στο Ιερό και η προσέγγιση της Αγίας Τράπεζας απαγορεύτηκε στους λαϊκούς, ενώ η παρουσία τους στην Ευχαριστία έγινε παθητική. Η Ευχαριστία πλέον τελείται εξ ονόματός τους, για χάρη τους, και δεν λαμβάνουν πλέον μέρος στην τέλεσή της. Αν αρχικά η γραμμή που χώριζε την «Εκκλησία» από τον «κόσμο τούτο» περιέκλειε και τους λαϊκούς, τώρα τους αποκλείει, πράγμα που αποδεικνύει θαυμάσια η ονομασία που τους δόθηκε «κοσμικοί» αντί του προηγούμενου όρου «λαϊκοί» μέλη δηλαδή του Θεού, «λαός εις περιποίησιν» (Α΄ Πέτρου 2,9) Alexander Smeeman.

αφού είναι απαραίτητο προσόν του ποιμένα να διαθέτει ευαισθησίες.

Χρειάζεται όμως διάκριση στη χρήση των εικόνων αυτών καθώς δεν κάνουν όλες οι εικόνες για όλες τις καταστάσεις. Ελλοχεύει ο κίνδυνος της εκκοσμίκευσης, για τον οποίο γίνεται ιδιαίτερη αναφορά στη συνέχεια της εργασίας.

Σίγουρα δεν μπορούν αυτές οι εικόνες να αναρτηθούν στις Εκκλησίες ή να αποτελέσουν μέρος της αγιογραφίας ή να χρησιμοποιηθούν ως λατρευτικά αντικείμενα. Η χρήση τους είναι αποκλειστική. Να αποτελέσουν «σκεύη διαποιμάνσεως» και μάλιστα με ιδιαίτερη διάκριση και σύνεση. Πρέπει να έχουμε κριτήρια επιλογής όπως κατά πόσο συνάδουν με τους σκοπούς της ποιμαντικής, να έχουμε ξεκαθαρίσει επακριβώς ποια μηνύματα μεταφέρουν, να αποφύγουμε την παγίδα της πρόκλησης εντύπωσης και μόνο ή της παρουσίας εικόνας για την εικόνα και τέλος τελικός κριτής θα είναι ο αναγνώστης-πιστός, του οποίου τη γνώμη και κριτική θα πρέπει να επιζητούμε και να αποδεχόμαστε.

2. Θεολογική θεμελίωση της χρήσης των εικόνων

Η έννοια της εικόνας είναι συνυφασμένη με το λόγο του Θεού και το λόγο περί Θεού, όπως αυτός διατυπώνεται είτε στα γραπτά κείμενα, είτε στην πνευματική ζωή μέσα από πράξεις και γεγονότα.

Είναι συναρτημένη με την αρχή και το τέλος της ανθρώπινης ιστορίας. Στην έναρξη της διαδρομής του πλάστηκε από το Θεό «κατ' εικόνα» και «καθ' ομοίωσή» Του. Τελικός στόχος του ανθρώπου είναι να ομοιάσει στην «εικόνα» Αυτού που τον έπλασε.

Στην Παλαιά Διαθήκη ο Θεός εμφανίζεται με διάφορες μορφές αλλά απαγορεύεται ρητά η κατασκευή της εικόνας Του. Οι λεκτικές εικόνες όμως που αναδύονται από το κείμενο της Παλαιάς Διαθήκης είναι πολλές. Η μορφή του παραδείσου, η καιόμενη βάτος, η νεφέλη, οι προτυπώσεις του ερχομού και της ζωής του Μεσσία με τη μορφή εικόνων, η προστασία μέσω της ατενίσεως του υψωμένου φιδιού είναι μερικά παραδείγματα.

Η εποχή της Καινής Διαθήκης είναι μια εποχή εικόνων, αποκαλύψεως και φανερώσεως της Θείας Εικόνας όπως Θεοφάνεια, Μεταμόρφωση, Ανάσταση, Πεντηκοστή.

Ο Ιησούς χρησιμοποίησε την εικόνα στη διδασκαλία του²¹⁷ αρκετές φορές. Χαρακτηριστικά αυτών των εικόνων ήταν η απλότητά τους με αποτέλεσμα να είναι και εύκολα να ανακληθούν στη μνήμη σε κάθε ευκαιρία στο μέλλον. Πήγαζαν από την καθημερινή ζωή των ακροατών του. Ήταν εύκολα κατανοητές και οδηγούσαν αναγωγικά από τα απλά στα πνευματικά. Οι λέξεις, «όψεσθε», «ίδετε» και γενικά όροι που έχουν να κάνουν με την αίσθηση της οράσεως, είτε της φυσικής, είτε της ψυχικής χρησιμοποιούνται πάρα πολύ από τον Ιησού.

Ο Ιησούς αντιμετωπίζει κατά τη διάρκεια των τριών πειρασμών στην έρημο την «καταιγίδα των εικόνων όπου ο μισόκαλος διάβολος προσπαθεί να τον αποπροσανατολίσει».²¹⁸

Οι Πατέρες της Εκκλησίας τονίζουν την ωφέλεια από τη χρήση των εικόνων. «Μέγα τι ἔχουσι καὶ αἱ εἰκόνες, καὶ μάλιστα αἱ ἐν τῇ Γραφῇ, εἰς παράστασιν τῶν λεγομένων»²¹⁹ επισημαίνει ο ιερός Χρυσόστομος. Ο άγιος Διονύσιος ο

²¹⁷Εκτενής αναφορά έγινε στο πρώτο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας.

²¹⁸Γεωργίου Π. Πατρώνου, *Η ιστορική πορεία του Ιησού*, Αθήνα: Δόμος, σελ. 266.

²¹⁹Ι. Χρυσόστομου, *Εἰς Ησαΐαν*, κεφ. Α. PG 56, 171.

Αρεοπαγίτης αναφέρει στην Προς Τιμόθεον επιστολή του: «...δεομένη τῶν αἰσθητῶν εἰς τὴν ἐξ αὐτῶν ἐπὶ τὰ νοητὰ θειοτέραν ἡμῶν ἀναγωγὴν».

Εικ. 60

Στην ορθόδοξη λατρεία η εικόνα χρησιμοποιείται ως λατρευτικό σκεύος. Η Εκκλησία γενικά χρησιμοποίησε την εικόνα είτε ως σύμβολο αρχικά, είτε ως προσωπογραφία αργότερα από την εποχή της ιδρύσεώς της. Έδωσε σκληρή μάχη για τη διαφύλαξη της εικόνας και της ορθής χρήσης της αφού η εικόνα συνδέεται και με το χριστολογικό δόγμα .

Έτσι η χρήση της εικόνας καθίσταται για την ποιμαντική επιτακτική καθώς θεμελιώνεται στην ιστορία και τη θεολογία της Εκκλησίας.

«Θεμελιώδης μέριμνα της Εκκλησίας είναι η προσπάθειά της να επικοινωνήσει με όλους τους ανθρώπους και να γεφυρώσει τυχόν υπάρχοντα χάσματα και κενά επικοινωνίας, έτσι ώστε το πέρασμα του μηνύματός της να γίνεται ανεμπόδιστα και να βρίσκει το στόχο του. Γι' αυτό και

²²⁰Βασιλείου Θεομού, Πρωτοπρεσβυτέρου, Ένας άγιος καταρρίπτει τα προσχήματα, εν: Εφημέριος, 6(2003), σελ. 21-22.

στόχος της ποιμαντικής επικοινωνίας, της επικοινωνίας δηλαδή της Ορθόδοξου διοικούσης και ποιμαίνουσας Εκκλησίας ανήκει και η «ποιμαντική προσέγγιση» των εικόνων που συνήθως προβάλλονται στην κοινωνία μας από τα σύγχρονα μέσα επικοινωνίας (ραδιόφωνο, τηλεόραση, τύπο, διαφήμιση) και οι οποίες εκπέμπουν συνήθως ποικιλία μηνυμάτων. Με την προσέγγιση αυτή επιχειρείται άμεση αναφορά και παραπομπή των εικόνων στις αλήθειες του ευαγγελίου». ²²¹

Θα μπορούσαμε να διακρίνουμε τις εικόνες σε αγιογραφικές και σε «κοσμικές». Ο όρος «κοσμικές» αναφέρεται σε παραστάσεις που δεν εικονίζουν αγίους ή σκηνές της ζωής του Χριστού αλλά είναι παρμένες από την καθημερινή ζωή του ανθρώπου και γενικότερα δεν χρησιμοποιούνται ως λατρευτικά αντικείμενα. Γιατί άραγε θα έπρεπε ή θα μπορούσαμε να χρησιμοποιήσουμε αυτές τις εικόνες στην ποιμαντική;

Ο Ουσπένσκυ προτείνει πως η Εκκλησία δεν θα πρέπει να αφήνει τίποτα να πάει χαμένο: «Η Εκκλησία δεν θα πρέπει να απορρίπτει τίποτα από τα χαρακτηριστικά του δημιουργημένου από το Θεό κτίσματος, κανένα ανθρώπινο χαρακτηριστικό, κανένα σημείο χρόνου ή τόπου, κανένα εθνικό ή προσωπικό χαρακτήρα». ²²²

Επίσης τονίζει ότι χαρακτηριστικό της ανατολικής Εκκλησίας είναι η ποικιλομορφία, η αποδοχή της διαφορετικότητας: «Η πρωτοτυπία της τέχνης των Ορθόδοξων χωρών οφείλεται κυρίως στο γεγονός ότι μέσα στην ορθόδοξη Εκκλησία η ενότητα της πίστεως και των μυστηρίων δεν αποκλείουν την ποικιλία μορφών λατρείας, της τέχνης, και

²²¹ Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Η αυτοκρατορία των εικόνων*, Αθήνα: Αποστολική Διακονία, 1994, σελ. 5.

²²² Λεωνίδα Ουσπένσκυ, *Η Θεολογία της εικόνας στην ορθόδοξη Εκκλησία*, Μτφρ., Μαρίνη Σπυριδών, Αθήνα: Αρμός, 1998, σελ.90.

των άλλων εκδηλώσεων της εκκλησιαστικής ζωής, που καθορίζονται από τα εθνικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά, αλλά αντίθετα προκαλεί αυτή την ποικιλία, που δείχνει την ζωντανή εμπειρία της Παράδοσης που ανανεώνεται πάντα και είναι απαραίτητως πρωτότυπη και δημιουργική».²²³

Η χρήση όλων των προσφερομένων μέσων, μετά βέβαια από κρίση και αξιολόγηση, που έχει στη διάθεσή της η ποιμαντική και η θεολογία γενικότερα είναι επιβεβλημένη. Η ποιμαντική πρέπει να μπορεί να συνδέει το παρόν με το παρελθόν αλλά και το μέλλον.

«Η επικοινωνιακή θεολογία έχει σκοπό να πληροφορήσει, να ενημερώσει και να συνδέσει το σύγχρονο κόσμο με το αναστάσιμο μήνυμα της ορθόδοξης Εκκλησίας αναζητώντας, χωρίς εξαίρεση, κάθε τρόπο με τον οποίο εκφράστηκε ως σήμερα και παράλληλα αναζητώντας κάθε καινούριο που προσφέρει η τεχνολογία. Η έρευνα της επικοινωνιακής θεολογίας εστιάζεται στην αναζήτηση στοιχείων και μεθόδων επικοινωνίας στη θεολογία, στην ιστορία, στην παράδοση και στη λατρευτική πράξη της Ορθόδοξης Εκκλησίας, με σκοπό τη διαμόρφωση του μηνύματός της ανάλογα με τις ιδιαιτερότητες και τις προσληπτικές ικανότητες των σύγχρονων ανθρώπων. Εργαλεία της επικοινωνιακής θεολογίας είναι αφ' ενός μεν η εμπειρία της ζωής της Ορθόδοξης Εκκλησίας, όπως αποτυπώνεται στην προφορική, γραπτή, έντεχνη, καλλιτεχνική ή τεχνική Παράδοσή της και αφ' ετέρου οι αρχές της επιστήμης της επικοινωνίας και τα τρέχοντα επικοινωνιακά μέσα».²²⁴

---

²²³ Λεωνίδα Ουσπένσκυ, *Η Θεολογία της εικόνας στην ορθόδοξη Εκκλησία*, Μτφρ., Σπυρίδωνος Μαρίνη, Αθήνα: Αρμός, 1998, σελ.258.

²²⁴ Αγγελου Βαλλιανάτου-Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Πληροφορική Κοινωνική θεολογία*, Διδακτικές σημειώσεις, σελ.141.

Η Εκκλησία έχει ως αποστολή της την «πρόσληψη» του αμαρτωλού κόσμου και τον εξαγιασμό του, όχι την κρίση και την απόρριψή του.

Άλλωστε ο ίδιος ο Ιησούς, ως Ποιμένας, χρησιμοποίησε κάθε πρόσφορο μέσο για το ποιμαντικό του έργο. Χρησιμοποίησε το νερό για να διδάξει τη Σαμαρείτιδα, «απόδωσε τα του Καίσαρος τω Καίσαρι», δεν άλλαξε καμία κοινωνική δομή στην κοινωνία που έζησε, αλλά προσέλαβε την κοινωνία, τον κόσμο που τον περιέβαλε και τον εξαγίασε. Προσέλαβε την αμαρτωλή ανθρώπινη σάρκα και τη θέωσε, την ανύψωσε στον ουρανό. Μίλησε στους ανθρώπους που συνάντησε με όρους και γλώσσα της καθημερινής τους ζωής και όχι με επιστημονικούς ή θεολογικούς όρους μεταφέροντάς τους τις θείες αλήθειες. Χρησιμοποίησε την εικόνα του αμπελιού με τα κλήματα, για να δείξει την οργανική σύνδεση που πρέπει να έχει ο πιστός μαζί του, τον αγρό, το δείπνο, παραβολές με απλές εικόνες και γενικά τη ζωή των συγχρόνων του.

Μία από τις βασικές αρχές της ασκήσεως της ποιμαντικής είναι και το «πολύτροπον» δηλαδή η με πολλούς και διάφορους τρόπους άσκηση της ποιμαντικής τέχνης και διακονίας. Γράφει χαρακτηριστικά ο καθηγητής κ. Σταυρόπουλος: «Εκείνο που χαρακτηρίζει αυτή την προσέγγιση, είναι το πολύτροπον του πράγματος, που μας ενθυμίζει το «πολυμερώς και πολυτρόπως» της φανερώσεως του Θεού στην προς Εβραίους επιστολή (α' 1). Μας προβάλλει επίσης το «πάντως» (με κάθε τρόπο, οπωσδήποτε) του Αποστόλου Παύλου στο εδάφιο της Α' προς Κορινθίους επιστολής του «τοις πᾶσι γέγονα τὰ πάντα, ἵνα πάντως τινὰς σώσω» (θ' 22). Η Εκκλησία στην άσκηση του ποιμαντικού έργου δεν παραλείπει, δεν παραθεωρεί τίποτα από όλα όσα είναι δυνατόν να χρησιμεύσουν στη σωτηρία του θησαυρού

αυτού καινά και παλαιά». Συνδυάζει το καινούριο με το παλιό χρησιμοποιώντας το παλιό υπό το φως του νεωτέρου (Ματθ. ιγ 52'). Ενεργεί βάσει συγκεκριμένων αρχών: «προσλαμβάνει στην υπηρεσία της τον κόσμο και τα του κόσμου, τον ενσωματώνει κάνοντάς τον οικείο, τον προσοικειώνεται, ενώ τον διακονεί και τον θεραπεύει με την εξιδιοποίηση ελλείψεων και σφαλμάτων. Σαν τον Δημιουργό που εμφύσησε στο χόμα ζωή, έτσι και η Εκκλησία αναμορφώνει τον κόσμο και τον άνθρωπο, επαναφέροντάς τον στο αρχαίο κάλλος, και τους μεταμορφώνει φιλοκαλικά, συνεργούσα εν ελευθερία με όλες τις δυνάμεις τους (τέχνη, επιστήμη, πολιτική), εφόσον και αυτές το επιθυμούν ή τουλάχιστον δεν αντιτίθενται σε αυτή τη συνέργεια. Συνεργάζεται ακόμα με τα στοιχεία της φύσης, τα οποία και μετα-στοιχειώνει (νερό, ψωμί, κρασί, λάδι, άνθη αρώματα, κτλ.). Επιδιώκει την αντίδοση των ιδιωμάτων μεταξύ εκείνων που προσλαμβάνουν και εκείνων που προσλαμβάνονται και συνεργούν. Στόχος της είναι η εμπειρική γνώση και δοκιμή που σκοπεύει στη σύζευξη θεωρίας και πράξεως, υλικού και πνευματικού, ψυχικού και σωματικού».²²⁵

Σημαντικό επίσης παράδειγμα πρόσληψης και εξαγιασμού αποτελεί και η συνάντηση Χριστιανισμού και Ελληνισμού. Όταν ο Χριστιανισμός συνάντησε τον Ελληνισμό δεν αντιπαρατέθηκε αλλά συμπορεύτηκε μαζί του πραγματοποιώντας μια εκπληκτική σύνθεση. Βασικοί συντελεστές αυτής της σύνθεσης υπήρξαν «οι πρώτοι χαρισματικοί Έλληνες και ελληνίζοντες πιστοί, οι Απόστολοι Παύλος και Βαρνάβας, οι τρεις Ιεράρχες²²⁶ που συνέλαβαν την

²²⁵Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Επιστήμη και Τέχνη της Ποιμαντικής*, Αθήνα: Αρμός, 1997, σελ. 54.

²²⁶«Οι τρεις Ιεράρχες, όπως ήταν φυσικό, έγιναν οι πλέον κατάλληλοι θεμελιωτές της σύζευξης ελληνικής παιδείας με τα διδάγματα της χριστιανικής πίστεως και της ορθόδοξης θεολογίας. Υποστήριξαν με ζήλο την

ιδέα μιας δυναμικής σύνθεσης Ελληνισμού και Χριστιανισμού και της συμπόρευσης των δύο μεγάλων αυτών πνευματικών ρευμάτων στο ιστορικό γίγνεσθαι».²²⁷

3. Ο κίνδυνος της εκκοσμίκευσης

Καθώς η Εκκλησία και ο ποιμένας κατ' επέκταση, προσλαμβάνει τον «κόσμο» υπάρχει ο κίνδυνος να χάσει τον προσανατολισμό του και να απορροφηθεί από τον κόσμο.

Με τον όρο εκκοσμίκευση εννοεί τη διολίσθηση του εκκλησιαστικού σώματος προς το κοσμικό φρόνημα.²²⁸ Η εκκοσμίκευση μπορεί επίσης να αντικατασταθεί ως έννοια με τη λέξη αλλοτριώση. Αλλοτριώνεται ολόκληρη η δημιουργία. Η εκκοσμίκευση δεν θεωρεί τον Τριαδικό Θεό ως προσωπικό δημιουργό όλης της κτίσεως αλλά πλάθει διάφορες θεωρίες που δεν έχουν σχέση με την αγάπη του Μοναδικού Θεού.²²⁹

Τίθεται λοιπόν άμεσα το ερώτημα και η αγωνία για ενδεχόμενη εκκοσμίκευση της ποιμαντικής διακονίας από τη χρήση «ποιμαντικών εργαλείων» και ιδιαίτερα εικόνων, οι οποίες δεν είναι αγιογραφικές αλλά προέρχονται από τον κόσμο. Ο κίνδυνος αυτός παραμένει και δεν εξαλείφεται παρόλη τη θεολογική θεμελίωση η οποία υπάρχει και μας δίνει τη δυνατότητα της χρησιμοποίησέως τους.

σύνδεση και τη μαθητεία των νέων, αφενός στα κείμενα της ελληνικής σοφίας και αφετέρου στον ευαγγελικό λόγο των ιερών κειμένων. Θαυμάσιες είναι οι παραινέσεις των τριών Ιεραρχών, ιδιαίτερα του Μεγάλου Βασιλείου στο έργο του «Προς τους νέους, όπως αν εξ ελληνικών ωφελούντο λόγων». Πατρώνου Γεωργίου, *Ελληνισμός και Χριστιανισμός*, Αθήνα: Αποστολική Διακονία, σελ. 160.

²²⁷Γεωργίου Πατρώνου, *Ελληνισμός και Χριστιανισμός*, Αθήνα: Αποστολική Διακονία, 2003, σελ. 17.

²²⁸Πέτρου Βασιλειάδη, *Μετανεωτερικότητα και Εκκλησία*, Αθήνα: Ακρίτας, 2002, σελ. 19.

²²⁹Σαράντη Σαράντου (αρχιμανδρίτου) επιμέλεια συλλογικής εκδόσεως, *Εκκλησία και εκκοσμίκευση*, Αθήνα: Μυριόβιβλος, 2003, σελ. 7.

Σίγουρα μια εύκολη και γρήγορη απάντηση στο τι είναι «κοσμικό» και τι «εκκλησιαστικό» δεν μπορεί να μας τη δώσει κανείς. Χρειάζεται διάκριση και πνευματική εμπειρία, για να προσδιορίσουμε με ασφάλεια «τα πνεύματα από που προέρχονται».

Χρειάζεται λοιπόν μια ποιμαντική προετοιμασία και αγωγή για την ποιμαντική διακονία γενικότερα αλλά και συγκεκριμένα για τα στοιχεία εκείνα με τα οποία πρέπει να είμαστε εφοδιασμένοι, ώστε να μπορέσουμε να διακρίνουμε ποιες εικόνες είναι κατάλληλες να χρησιμοποιηθούν ως «σκεύη διαποιμάνσεως».

Στοιχεία που μας βοηθούν είναι επίσης οι γενικές ποιμαντικές αρχές της προσλήψεως, της συνεργίας, της φιλοκαλίας και της εμπειρίας με τις οποίες οδηγούμεθα στη στάση της φιλοξενίας.²³⁰

Με την πρόσληψη δεχόμαστε κατ' αρχήν το «ξένο» και «άγνωστο» προς εμάς χωρίς να το απορρίπτουμε. Με τη συνεργία συμπορευόμαστε, για να διαπιστώσουμε «το αγαθόν» που περιέχει και με τη φιλοκαλία αναδεικνύουμε το «κάλος» προς τα έξω.

Η αρχή της εμπειρίας και μάλιστα της προσωπικής βιώσεως των γεγονότων και της πορείας της πνευματικής ζωής αποτελεί βασικό προσόν του ποιμένα σε κάθε του ενέργεια και ποιμαντική πράξη.

Στοιχείο που ενεργοποιεί αυτή την εμπειρία αποτελεί η αυτογνωσία. Για τον ποιμένα η γνώση του εαυτού του αποτελεί σημαντικό εργαλείο στην άσκηση του διακονήματός του. Αυτό βέβαια ισχύει για κάθε «αποστολή» και διακόνημα.

«Η εμπειρία αυτή προάγεται στο μέτρο που ο άνθρωπος γνωρίζει αυθεντικά τον εαυτό του (αυτογνωσία υπό

---

²³⁰ Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Επιστήμη και τέχνη της ποιμαντικής*, Αθήνα: Αρμός, 1997, σελ. 109.

έγκυρη και έμπειρη πνευματική καθοδήγηση). Τότε μόνο είναι δυνατόν ο άνθρωπος και τον εαυτό του να γνωρίσει (αυτογνωσία) και τον άλλο (ετερογνωσία) και τον κόσμο (κοσμογνωσία) και το Θεό (Θεογνωσία) και να αξιωθεί να διδάξει και άλλους. Διαφορετικά είναι «έπικίνδυνον τὸ μὴ διὰ πρακτικὸῦ βίου ἀναχθέντα διδάσκειν».²³¹

Άλλο στοιχείο είναι η σύνδεση του ποιμένα με την «αγιοπατερική παράδοση της καθάρσεως, του φωτισμού και της θεώσεως, δηλαδή της θεραπείας του κέντρου της προσωπικότητας του ανθρώπου που νοσεί από τη φιλαυτία»,²³² έτσι ώστε να μπορέσει να διακρίνει σωστά.

Στο τέλος με την αρχή της φιλοξενίας φιλοξενούμε το «άγνωστο», εφόσον έχει περάσει τις δοκιμασίες προς πνευματικό όφελος της ποιμνής.

Άλλο στοιχείο, το οποίο θα μας βοηθούσε στην αποφυγή της εκκοσμίκευσης και στη σωστή επιλογή των ποιμαντικών μας εργαλείων, είναι η σύνδεση της καθημερινής ζωής με τη λατρεία. Η αποσύνδεση της καθ' ημέραν βιοτής μας με την καθημερινή λατρευτική ζωή είναι φανερή, μας δημιουργεί πολλά προβλήματα και μας στερεί από πολλές ευεργεσίες. Θεωρούμε τη λατρευτική ζωή σαν κάτι το ξεχωριστό, ενώ στη πραγματικότητα υπάρχει σύνδεση και συνέχεια μεταξύ τους. Αυτό το διαπιστώνουμε στα μοναστήρια του Αγίου Όρους όπου στην πρωινή Θεία Λειτουργία το «δι' ευχών» λέγεται μετά το πρωινό ρόφημα αφού όλοι επιστρέψουν και πάλι στο ναό.

«Η σύνδεση της ορθόδοξης λατρευτικής ζωής με την καθημερινότητα έχει πάψει να είναι αυτονόητη. Ανυποψίαστοι εν δυνάμει πιστοί και ανυποψίαστη

²³¹ Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Επιστήμη και τέχνη της ποιμαντικής*, Αθήνα: Αρμός, 1997, σελ.54.

²³² *Εκκλησία και εκκοσμίκευση*, Αθήνα: Μυριόβιβλος, 2003, σελ. 12.

ποιμαίνουσα Εκκλησία ζουν συχνά βίους παράλληλους. Άνθρωποι που σε πιο φιλόανθρωπες συνθήκες θα ήταν γόνιμα μέλη της Εκκλησίας αισθάνονται ανενεργοί πιστοί ή αδιάφορα εκκοσμικευμένοι. Η κίνηση ενδιαφέροντος της Εκκλησίας προς τον κόσμο δεν εξαρτάται από την πίστη, τη νοοτροπία ή τις ιδιαιτερότητες των ανθρώπων».²³³

«Η μεγάλη πλειοψηφία του ελληνικού λαού είναι ακόμη ανυποψίαστη για την ασύγκριτη δυναμικότητα πνευματική και πολιτιστική κληρονομιά της Ορθόδοξης λατρείας και κυρίως τη ρηξικέλευθη πρόταση ζωής που μεταφέρει η κυριακάτικη Λειτουργία μας».²³⁴

Ο Α. Σμέμαν επίσης γράφει σχετικά: «Αρκετά συχνά οι σύγχρονοι Ορθόδοξοι δείχνουν υπερβολικό ζήλο για τη διαφύλαξη και τήρηση παλαιών τυπικών χωρίς εν τούτοις να τους προσδίδουν κάποιο θεολογικό ή όπως θα λέγαμε υπαρξιακό νόημα. Η αρχαία χριστιανική συνείδηση έβλεπε σε όλα αυτά τα τυπικά, πάνω από όλα, την αποκάλυψη και την εκπλήρωση της ουσίας της Εκκλησίας και συνεπώς την ουσία κάθε διακονήματος και κλήσης. Στη Λειτουργία απόκαλύπτεται εκείνη η εικόνα της Εκκλησίας την οποία έχει κληθεί να πραγματοποιήσει στη ζωή της. Αντίστροφα όλα τα διακονήματα και ολόκληρη η ζωή της εκκλησιαστικής κοινότητας αποκορυφώνονται και «πληρώνονται» στη Λειτουργία. Από εδώ δεν προέρχεται μόνο η συμβολική αλλά και πραγματική σχέση ανάμεσα στο τι κάνει ένα μέλος της Εκκλησίας στη ζωή της κοινότητας και τι κάνει στη Λειτουργία».²³⁵ Επίσης θεωρεί μειονέκτημα της σύγχρονης

²³³ Αγγελου Βαλλιανάτου-Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Πληροφορική Κοινωνική Θεολογία*, Διδακτικές σημειώσεις, σελ.145.

²³⁴ Πέτρου Βασιλειάδη, *Μετανεωτερικότητα και Εκκλησία*, Αθήνα: Ακρίτας, 2002, σελ 46.

²³⁵ Alexander Smeman, *Ευχαριστία*, Μτφρ. Ιωσήφ Ροϊλίδης, Αθήνα: Ακρίτας, 2000, σελ. 165.

θεολογίας την αδυναμία της να συνδέσει τον ευαγγελικό λόγο με την πραγματικότητα, δηλαδή την καθημερινή ζωή.

Εικ. 61

²³⁶Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Ποιμαντική προσέγγιση του μυστηρίου του γάμου β*, εν: *Εφημέριος*, 7-8(2003), σελ. 9-11.

Μεγάλη σημασία κατά τη διάρκεια της ποιμαντικής διακονίας όπως κατά τη διάρκεια του πνευματικού αγώνα έχει η διάθεση που έχουμε και από την οποία ξεκινούν οι ποιμαντικές πράξεις μας. Σε καμία περίπτωση δεν θα πρέπει να μας διακατέχει βιασύνη στην επιλογή καθώς και διάθεση εντυπωσιασμού, προσωπικής προβολής, γιατί τότε θα έχουμε αντίθετα αποτελέσματα. Κύριος στόχος μας θα πρέπει να είναι η πορεία και η διάδοση του Ευαγγελίου, «η σπορά και ο θερισμός» των λόγων του Κυρίου.

Κατά την πρόσληψη επομένως του κόσμου και των κοσμικών στοιχείων πρέπει να έχουμε αναπτυγμένη την αρετή της «διακρίσεως» και η διάθεσή μας να είναι διάθεση μεταμορφώσεως και ανακαινίσεως. «Όταν η Εκκλησία προσλαμβάνει τέτοια στοιχεία από το θύραθεν εκτός Εκκλησίας χώρο (επιστήμες, πολιτισμό, κοινωνική ζωή) αυτό πρέπει να γίνεται με διάθεση και πρόθεση ενσωματώσεως τους, μεταμορφώσεως και αποδοχής της διαφορετικότητας αυτών των περιοχών ζωής μέσα στη ζωή της Εκκλησίας. Το να δεχτούμε σύγχρονες πολιτιστικές μορφές και βοήθειες εντός της Εκκλησίας δεν είναι απλώς φαινόμενο διαπολιτιστικής προσοικειώσεως ή εκπολιτιστικό (acculturation) αλλά κυρίως προσπάθεια ενσαρκώσεως, προσπάθεια εμπολιτιστική (inculturation) να λειτουργήσει η Εκκλησία και με τα ανθρώπινα μέσα, σε βαθιά ενότητα και αντίδοση ιδιωμάτων κατά το πρότυπο του ενσαρκωθέντος Λόγου του Θεού και όχι απλώς συμπολιτευόμενη, σε τακτική γραμμή «συμπολιτισμού» συμπλέοντας στον οικουμενικό πολιτιστικό χώρο. Τότε, σε αυτή την αντίδοση έχουν επίσης πολλά να ωφεληθούν και οι επιστήμες και ο πολιτισμός και η κοινωνική ζωή και ο κόσμος. Ζητούμενο είναι η θεραπευτική πρόσληψη των πολιτιστικών μορφωμάτων του κόσμου τούτου από μια

Εκκλησία που διακονεί και μεταμορφώνει με στόχο πάντα την καλή αλλοίωση».²³⁷

238

Εικ. 62

Ακόμη η βίωση, η μετοχή (υπό δοκιμασμένο γέροντα) και η εμπειρία της ορθόδοξης πνευματικής ζωής από τον εκάστοτε ποιμένα αποτελεί προϋπόθεση για «καλή» ποιμαντική διακονία.

---

²³⁷Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Επιστήμη και τέχνη της ποιμαντικής*, Αθήνα: Αρμός, 1997, σελ. 78.

²³⁸Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Αποχαιρετισμός στο καλοκαίρι*, εν: *Εφημέριος*, 1983, σελ. 224-226.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ-ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

239

Εικ. 63

---

²³⁹Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Θεολογικές Σπουδές στην Ελλάδα*, εν: *Εφημέριος*, 3 (2005), σελ. 17-19.

Ανακεφαλαιώνοντας τα περί «εικόνας και ποιμαντικής επικοινωνίας» μπορούμε να συμπεράνουμε τα εξής:

1. Ο άνθρωπος συνδέεται με την έννοια της εικόνας από την αρχή της Δημιουργίας καθώς πλάστηκε «κατ' εικόνα». Εκφράζεται μέσα από αυτήν στην ιστορική του διαδρομή, από τη ζωγραφική στα σπήλαια της προϊστορικής εποχής, έως την εικόνα της εικονικής πραγματικότητας σήμερα.

2. Στην ποιμαντική επικοινωνία η εικόνα είναι ένα σημαντικό μέσο μετάδοσης καθώς περιέχει μηνύματα, ποιμαντικά, συμβουλευτικά προτρεπτικά. Η χρήση της εικόνας-παράστασης στην ποιμαντική επικοινωνία και γενικότερα στην ποιμαντική διακονία είναι ευρέως διαδεδομένη και αρκετά συχνή.

3. Ο θρησκευόμενος άνθρωπος χρησιμοποιεί την εικόνα στην αναζήτηση του θείου καθώς στο σύνολο των θρησκειών έχουμε την εικονική αναπαράσταση του θεού που λατρεύεται καθώς και των αγίων ή σημαντικών προσωπικοτήτων της.

4. Η Ορθόδοξη Εκκλησία εντάσσει τη βυζαντινή εικόνα στη λατρευτική της ζωή καθώς αυτή ασκεί ποιμαντική διακονία, εκφράζει το δόγμα της ενσαρκώσεως και είναι ένα λειτουργικό σκεύος.

5. Η Δυτική Εκκλησία περιλαμβάνει επίσης την αγιογραφική εικόνα στη λειτουργική της ζωή. Οι εικόνες αυτές όμως διαφέρουν από τις βυζαντινές στην τεχνοτροπία με κύριο χαρακτηριστικό τον έντονο νατουραλισμό.

6. Ο Χριστός χρησιμοποίησε διάφορες παραστάσεις από την καθημερινή ζωή καθώς και άλλα εποπτικά μέσα για τη μετάδοση των πνευματικών και σωτηριολογικών μηνυμάτων.

7. Στη σημερινή εποχή η εικόνα κυριαρχεί, επηρεάζει και γενικά «πληρώνει» τα έντυπα και τη ζωή του ανθρώπου γενικότερα.

8. Η εικόνα της εικονικής πραγματικότητας προσφέρει τρόπους διεξόδου ή «διασκέδασης» στον σημερινό άνθρωπο. Χρησιμοποιείται επίσης για εκπαιδευτικούς σκοπούς προσομοιάζοντας καταστάσεις και γεγονότα.

9. Η εικόνα στη θρησκευτική αγωγή αποτελεί σημαντικό εργαλείο καθώς συντελεί στην αριότερη γνωριμία των μαθητών με την ορθόδοξη αγιογραφική τέχνη και γενικότερα στην ολοκλήρωση του σκοπού της θρησκευτικής αγωγής.

10. Ο θρησκευτικός τύπος που κυκλοφορεί σήμερα και παλαιότερα στην Ελλάδα και το εξωτερικό χρησιμοποιεί την εικόνα στις σελίδες του με αυξανόμενο ρυθμό.

11. Το περιοδικό «Εφημέριος» ως έντυπο ποιμαντικής διακονίας υιοθετεί τη χρήση παραστάσεων. Εκδίδεται ανελλιπώς από το 1952 έως σήμερα. Περιλαμβάνει διάφορες κατηγορίες άρθρων με ευρεία θεματολογία και απευθύνεται κυρίως στον εφημεριακό κλήρο. Οι συγγραφείς είναι πολλοί. Ο καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών

Σταυρόπουλος Αλέξανδρος έχει συγγράψει το μεγαλύτερο αριθμό εικονογραφημένων άρθρων.

12. Τα άρθρα ποιμαντικού περιεχομένου περιέχουν εικόνες σε αρκετά μεγάλο ποσοστό. Η εικονογράφηση των ποιμαντικών άρθρων προσδιορίζεται χρονικά κυρίως από το 1983 και μετά. Στην προσπάθεια αυτή συνέβαλε και η πρόοδος της τεχνολογίας, η οποία διευκόλυνε το έργο αυτό από τεχνικής πλευράς.

13. Τα άρθρα που εικονογραφούνται περιλαμβάνουν παραστάσεις που ανήκουν στον αγιογραφικό κύκλο, δηλαδή αναπαριστούν αγίους, σκηνές από τη ζωή του Χριστού αλλά και εικόνες, μη αγιογραφικές, «ασυνήθιστες» σε εκκλησιαστικό περιβάλλον, «κοσμικές» καθώς προέρχονται από την καθημερινή ζωή του κόσμου. Είναι σκίτσα, γελοιογραφίες, φωτογραφίες, παραστάσεις μεγάλων ζωγράφων. Οι «κοσμικές» παραστάσεις υπερτερούν σε αριθμό κατά πολύ των αγιογραφικών.

14. Η λειτουργία της εικόνας στα ποιμαντικά κείμενα του περιοδικού «Εφημέριος» σίγουρα αποτελεί ένα ενδιαφέρον θέμα με πολλές προεκτάσεις και παράλληλα συνδέσεις στην άσκηση της ποιμαντικής διακονίας.

15. Ο ποιμαντικός λόγος μέσω της εικόνας πρέπει να μας απασχολεί, αφού αποτελεί μια μορφή ποιμαντικού έργου και έναν τρόπο ποιμαντικής επικοινωνίας.

16. Η τοποθέτηση αγιογραφικών παραστάσεων σε ποιμαντικά και γενικότερα θεολογικά κείμενα είναι κάτι το

σύνηθες και θεωρείται καθόλα φυσιολογικό και έχει αναφερθεί η ποιμαντική τους σκοποθεσία και λειτουργία.

17. Η συνοδεία των ποιμαντικών άρθρων με «κοσμικές» εικόνες είναι όμως κάτι το πρωτότυπο και ασυνήθιστο. Οι εικόνες αυτές στα άρθρα ποιμαντικού περιεχομένου του περιοδικού «Εφημέριος» λειτουργούν είτε αυτόνομα, έχοντας το δικό τους ποιμαντικό λόγο, είτε συμπληρώνοντας το κείμενο που συνοδεύουν. Γενικά μπορούμε να πούμε ότι:

α. Χρησιμοποιούνται ως ποιμαντικά εργαλεία για τη μετάδοση «ποιμαντικών» πληροφοριών και «ποιμαντικών» μηνυμάτων.

β. Προβάλλουν αναγκαιότητες και υποχρεώσεις ποιμένων και ποιμενομένων.

γ. Τονίζουν τον διαρκή αγώνα του ανθρώπου ανάμεσα στο καλό και το κακό.

δ. Υποδεικνύουν την ορθή στάση του ανθρώπου απέναντι στα επιτεύγματα της επιστήμης και την ορθή διαχείριση των ανακαλύψεων της.

ε. Προτείνουν την σφαιρική θέαση των πραγμάτων και των γεγονότων και την αποφυγή της μονομέρειας στην ποιμαντική πράξη και σκέψη.

στ. Πληροφορούν τον αγωνιζόμενο άνθρωπο ότι στην πνευματική ζωή θα σχοινοβατεί και κατά συνέπεια θα πρέπει να επιστρατεύσει όλες του τις δυνάμεις για να μην «πέσει».

ζ. Προτρέπουν τον άνθρωπο να μετρά τα πνευματικά «βήματά» του και να μην ενεργεί απερίσκεπτα και χωρίς σοφία.

η. Παρουσιάζουν τις δυσκολίες της ποιμαντικής επικοινωνίας.

θ. Προτρέπουν σε στάση φιλοξενίας του ποιμαινομένου για καλύτερα αποτελέσματα.

ι. Προβάλλουν παραστατικά τον τρόπο συνύπαρξης ποιμένων και ποιμενομένων, στρατευομένης και θριαμβεύουσας Εκκλησίας.

ια. Προτείνουν τρόπους και εναλλακτικές μορφές διακονίας στη ζωή της Εκκλησίας.

ιβ. Παρουσιάζουν τα αποτελέσματα των λαθεμένων επιλογών της κάθε εποχής.

ιγ. Υποδεικνύουν στάσεις και τρόπους αντιμετώπισης των διαφόρων γεγονότων και καταστάσεων της καθημερινής ζωής των ανθρώπων.

ιδ. Πληροφορούν, προτρέπουν, καθοδηγούν, δημιουργούν προβληματισμούς, παροτρύνουν σε αποφυγή πράξεων και καταστάσεων που ζημιώνουν πνευματικά.

ιε. Προτείνουν στάσεις απέναντι σε μεγάλα προβλήματα της ανθρωπότητας.

ιστ. Προβάλλουν τρόπους αντιμετώπισης από την Ορθόδοξη Εκκλησία καταστάσεων που δεν έχουν εμφανιστεί στο παρελθόν ή έχουν παρουσιαστεί με άλλη μορφή.

ιζ. Ανοίγουν διεξόδους προτείνουν μορφές δράσεις του σύγχρονου ανθρώπου ώστε να καταρτιστεί, να αυξήσει τις γνώσεις του και να πορευτεί με περισσότερα όπλα στις δυσκολίες της ζωής.

ιη. Προτρέπουν σε ερευνητικά προγράμματα και άλλες απαραίτητες δράσεις ώστε να οργανωθεί καλύτερα η εκκλησιαστική ζωή και να επικαιροποιηθεί αυτή στο σήμερα.

ιθ. Μεταφέρουν συναισθήματα και καταστάσεις που το κείμενο δεν μπορεί να αποδώσει στο μέτρο που αποδίδει η εικόνα.

18. Η χρήση των εικόνων απορρέει και μπορεί να θεμελιωθεί αφενός στην ποιμαντική αρχή της πρόσληψης και του εξαγιασμού του κόσμου και αφετέρου στην προσέγγιση του ποιμαντικού έργου και των κατηγοριών του.

19. Η πρόσληψη και ο εξαγιασμός του κόσμου είναι η κύρια αποστολή της Εκκλησίας στη γη. Είναι καθήκον και υποχρέωση του ποιμένα και όσων ασχολούνται με την ποιμαντική επιστήμη στη θεωρία ή την πράξη. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να αναφέρουμε ότι το αυτονόητο αυτό άνοιγμα της Εκκλησίας προς την κοινωνία δεν πραγματοποιείται στον προσδοκώμενο βαθμό.

20. Η πρόσληψη κοσμικών στοιχείων ως ποιμαντικών εργαλείων συνάδει επίσης με την προσέγγιση του ποιμαντικού έργου και των κατηγοριών του.

21. Οι απαντήσεις στα ερωτήματα: ποιον ή τι ποιμαίνουμε, ως προς τι ποιμαίνουμε, πού ποιμαίνουμε, πότε ποιμαίνουμε και κυρίως πώς ποιμαίνουμε μας οδηγούν σε μία προοπτική ανευρέσεως νέων ποιμαντικών εργαλείων όπως οι «κοσμικές» παραστάσεις.

22. Η πρόσληψη όμως των κοσμικών στοιχείων και η περαιτέρω χρήση τους ως ποιμαντικών εργαλείων θα πρέπει να γίνεται με διάκριση και όχι άκριτα για να αποφευχθεί ο κίνδυνος της εκκοσμίκευσης.

23. Η αυτογνωσία, ο πνευματικός αγώνας, η άσκηση, η πνευματική πρόοδος, η απαλλαγή από τα πάθη, η έλλειψη εγωιστικών κινήτρων για αυτοπροβολή βοηθούν στη σωστή επιλογή και στην αποφυγή της εκκοσμίκευσης.

24. Ένα άλλο στοιχείο που μας βοηθά στην ορθή εκλογή είναι η επανασύνδεση της Λατρείας μας με την καθημερινή ζωή. Η σύνδεση αυτή φαίνεται ότι είναι απαίτηση των καιρών και σχετίζεται με την αναγέννηση της Εκκλησίας γενικότερα.

25. Σημαντική συμβολή επίσης θα μπορούσε να παράσχει και η μελέτη της κακής χρήσης των εικόνων από τη θύραθεν επιστήμη.

26. Η ορθή επιλογή εικόνων ως ποιμαντικών εργαλείων απαιτεί ποιμαντική γνώση και κατάρτιση, ορθή

στάση απέναντι στον αδελφό μας που ποιμαίνουμε, άνοιγμα στον κόσμο, διάκριση, αυτογνωσία, πνευματικό αγώνα.

27. Στόχος της είναι να επιτευχθεί μια ωφέλιμη «ποιμαντική» ανάγνωση των παραστάσεων της σύγχρονης εποχής και η χρησιμοποίηση των εικόνων να γίνει ένα άλλο, εναλλακτικό, παράλληλο, συμπληρωματικό με το κείμενο ή αυτόνομο μέσο στην ποιμαντική επικοινωνία με τον αναγνώστη.

28. Η παρούσα εργασία η οποία πραγματοποιήθηκε στο κατεξοχήν ποιμαντικό έντυπο/περιοδικό της Εκκλησίας μπορεί να αποτελέσει αφετηρία και αφορμή παρόμοιων ερευνών και σε άλλα

Εικ. 64²⁴⁰

έντυπα του εκκλησιαστικού τύπου Ιερών Μητροπόλεων, ενοριών, εκκλησιαστικών ομάδων για να διερευνηθεί και εκεί η χρήση και η λειτουργία εικόνων ως ποιμαντικών εργαλείων και μέσων μετάδοσης ποιμαντικών μηνυμάτων.

Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα θα ήταν επίσης μία ανάλογη έρευνα σε ιστοσελίδες με εκκλησιαστικό και θρησκευτικό περιεχόμενο.

---

²⁴⁰Μάριου Μπέγζου, *Η παιδεία στην εποχή της παγκοσμιοποίησης*, εν: Εφημέριος, 10(2003), σελ. 11-15.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ : «Ευρετήριο εικόνων»

Εικ. 1 (σελ. 11)

Ο Κόσμος Ποιμν:

Εικ. 2 (σελ. 13)

Εικ. 3 (σελ. 14)

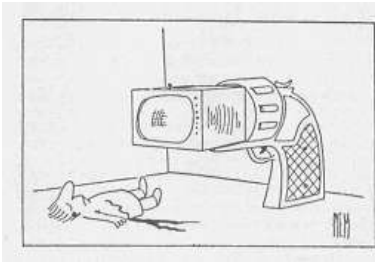
Εικ. 4 (σελ. 19)

Εικ. 5 (σελ.25)

Εικ. 6 (σελ. 27)

Εικ. 7 (σελ. 29)

Εικ. 8 (σελ. 30)

Εικ. 9 (σελ. 31)

Εικ. 10 (σελ. 33)

Εικ. 11 (σελ. 35)

Εικ. 12 (σελ. 38)

Εικ. 13 (σελ. 39)

Εικ. 14 (σελ. 45)

Εικ. 15 (σελ. 52)

Εικ. 16 (σελ. 54)

Εικ. 17 (σελ. 55)

Εικ. 18 (σελ. 57)

Εικ. 19 (σελ. 57)

Εικ. 20 (σελ. 62)

Εικ. 21 (σελ. 63)

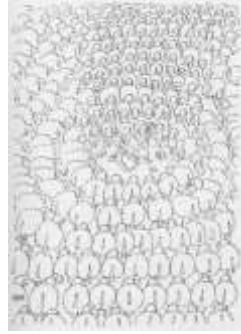
Εικ. 22 (σελ. 65)

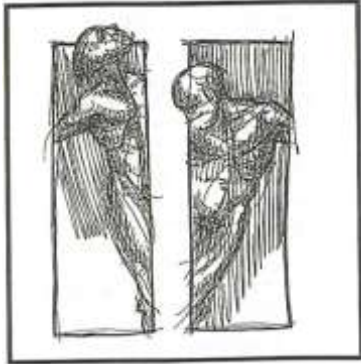
Εικ. 23 (σελ. 71)

Εικ. 24 (σελ. 72)

Εικ. 25 (σελ. 75)

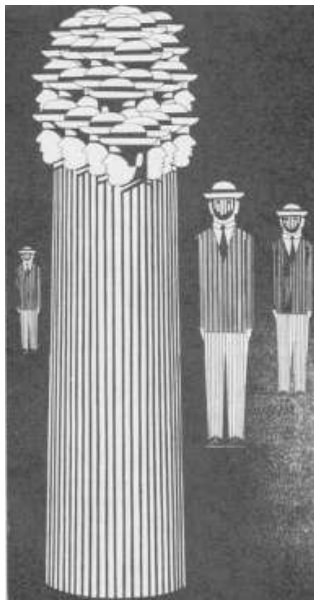

Εικ. 26 (σελ. 77)

Σύμφωνα με την έρευνα στην Κωστήρα, 2 Ιουλίου 2008.

Εικ. 27 (σελ. 79)

Εικ. 28 (σελ. 82)

Εικ. 29 (σελ. 84)

Εικ. 30 (σελ. 86)

Εικ. 31 (σελ. 89)

Εικ. 32 (σελ. 91)

Εικ. 33 (σελ. 93)

Εικ. 34 (σελ. 94)

Εικ. 35 (σελ. 99)

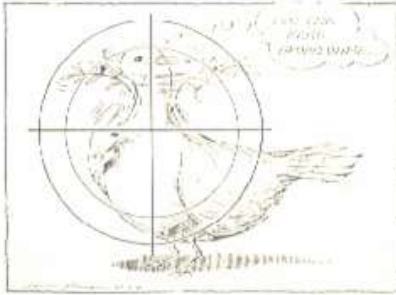
Εικ. 36 (σελ. 101)

Εικ. 37 (σελ. 103)

Εικ. 38 (σελ. 105)

Εικ. 39 (σελ. 107)

Εικ. 40 (σελ. 109)

Εικ. 41 (σελ. 110)

Εικ. 42 (σελ. 111)

Εκ. Υγιου
Έργο από Βερνίκιασμα Παράδοξοις
Από το Δελτίο του στέλ. Έσχατο Τεχνολογίας
29 Μαΐου 1991

Εικ. 43 (σελ. 113)

Εικ. 44 (σελ. 116)

Εικ. 45 (σελ. 117)

Εικ. 46 (σελ. 119)

Εικ. 47 (σελ. 119)

Εικ. 48 (σελ. 123)

Εικ. 49 (σελ. 125)

Εικ. 50 (σελ. 126)

Εικ. 51 (σελ. 128)

Εικ. 52 (σελ. 129)

Εικ. 53 (σελ. 131)

*Τι Αυτήρι, τι Ημέρα, τι Νύχτ-Κόντ'ο κόσμος έγχε
νε από ζέλιονα. (Η φωτογραφία από την τέρη. «Le
Mondes 15-16 Οκτ. 1995).*

Εικ. 54 (σελ. 132)

Εικ. 55 (σελ. 133)

Εικ. 56 (σελ. 133)

Εικ. 57 (σελ. 135)

Εικ. 58 (σελ. 140)

Εικ. 59 (σελ. 142)

Εικ. 60 (σελ. 148)

Εικ. 61 (σελ. 157)

Εικ. 62 (σελ. 159)

Εικ. 63 (σελ. 161)

Εικ. 64 (σελ. 169)

Εικ. 65 (σελ. 189)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

241

Εικ. 65
Ο ιερέυς ως ποιμήν

---

²⁴¹Εφραίμ, Μητροπολίτου Ύδρας, *Ο ιερέυς ως ποιμήν*, εν: Εφημέριος, 5(2004), σελ.3.

Στην παρακάτω βιβλιογραφία περιλαμβάνονται κατά αλφαβητική σειρά κυρίως πηγές και βοηθήματα που χρησιμοποιήθηκαν για την εκπόνηση αυτής της εργασίας. Συμπεριελήφθησαν επίσης επιλεκτικά ορισμένοι τίτλοι βιβλίων που βοηθούν στην εμβάθυνση των θεμάτων που θίγονται στην παρούσα εργασία και άλλοι που οδηγούν σκόπιμα πέρα από τον προβληματισμό της. Δεν ήταν άλλωστε στις προθέσεις μας να εξαντληθούν βιβλιογραφικώς όλες οι πτυχές της χρήσης των εικόνων στην ποιμαντική επικοινωνία.

- 1 Ανθεμίδα Αχιλλέα, Στ., *Jus Promovendi, Μεθοδολογία επιστημονικής έρευνας*, Θεσσαλονίκη: Εκδοτικός οίκος αδελφών Αλτιντζή, 1978, (2η έκδοση), 119 σ.
- 2 Ανεσιτίδου Αδαμαντίου ΣΤ., *Ο Εφημέριος, Ευρετήριο, [τόμων Α(1952)-Μ(1991)]*, Αθήνα: Αυτοέκδοση, 1999, 1050 σ.
- 3 Αντουράκη Γεωργίου Β. , *Χριστιανική αρχαιολογία και επιγραφική, Τόμος Β: Εκκλησιαστική*, Αθήνα: Δέσποινα Μαυρομάτη, Ζωγραφική, 1997, 434 σ.
- 4 Βασιλειάδη Πέτρου, *Μετανεωτερικότητα και Εκκλησία*, Αθήνα: Ακρίτας, 2002, 159 σ.
- 5 Βερνέζου Ιωάννη (πρωτοπρεσβύτερου), *Η Ποιμαντική του Οσίου Σεραφείμ του Σάρωφ*, Εύβοια: Αυτοέκδοση, 1993, 46 σ.
- 6 Βλάχου Ιεροθέου, Αρχιμανδρίτου, *Εκκλησία και εκκλησιαστικό φρόνημα*, Αθήνα: Ιερά Μονή Γενεθλίου της Θεοτόκου (Πελαγίας), 1990, 279 σ.
- 7 Βρατσάλη Κ.-Χρ. Γκόβαρη-Μ. Καμπουροπούλου, *Επιστήμη και Τέχνη*, Αθήνα: Ατραπός, 2004, 326 σ.
- 8 Γαϊτάνη Βασιλείου, *Κοινωνία του θεάματος και Ορθόδοξη Πνευματικότητα*, Αθήνα: Επτάλοφος, 2004, 317 σ.
- 9 Γαϊτάνη Βασιλείου, *Homo Mediator and Homo Theologicus*, Αθήνα: Γρηγόρη, 2003, 383 σ.

- 10 Γιανναρά Χρήστου, *Πείνα και δίψα*, Αθήνα: Γρηγόρη, (δ' Έκδοση), 1981, 136 σ.
- 11 Γιανναρά Χρήστου, *Οντολογία της σχέσης*, Αθήνα: Ίκαρος, 2004, 237 σ.
- 12 Γιαννή Ευσταθίου, *Εικόν Παιδαγωγούσα*, Διδακτορική διατριβή, Φλώρινα 1996, 245 σ.
- 13 Γιαννουλάτου Αναστασίου, Αρχιεπισκόπου Τυράννων και πάσης Αλβανίας, *Παγκοσμιότητα και ορθοδοξία*, Αθήνα: Ακρίτας, δ' Έκδοση, 2002, 285 σ.
- 14 Γιοκαρίνη Κωνσταντίνου Δρ. Θ., *Η διδακτική και παιδαγωγική του Ιησού*, Αθήνα: Άρτος Ζωής, 1998, 387 σ.
- 15 Γρηγορίου Νύσσης, *Για μια καλύτερη επικοινωνία*, Αθήνα: Αποστολική Διακονία, Εισαγωγή-κείμενα-Μτφρ.-σχόλια Αρχιμ. Παγκρατίου Μπρούσαλη, β' Έκδοση, 1999, 85 σ.
- 16 Ζευκλή Αρίσταρχου, *Εποπτικά μέσα διδασκαλίας*, Αθήνα: Ιχθύς, Αθήνα 1969.
- 17 Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίση, *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*, Θεσσαλονίκη, Α.Π.Θ. Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, 1998, 1532 σ.
- 18 Ιεράς Μονής Τιμίου Προδρόμου Καρέα, *Τι ξέρεις εσύ για τις εικόνες;* Αθήνα: Ετοιμασία, 2000, 205 σ.

- 19 Ιεράς Μονής Παρακλήτου Ωρωπού Αττικής, *Πατερικόν των σπηλαιών του Κιέβου*, Αθήνα: Αυτοέκδοση, 1994, (δ' έκδοση), 1994, 301 σ.
- 20 Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος, Ειδική Συνοδική Επιτροπή Θείας Λατρείας και Ποιμαντικού Έργου, *Τα Σύγχρονα Ηλεκτρονικά Μέσα στην Υπηρεσία του Ποιμαντικού Έργου της Εκκλησίας Διαπιστώσεις και Προοπτικές*, Πρακτικά Ημερίδος, Αθήνα: Κλάδος Εκδόσεων της Επικοινωνιακής και μορφωτικής Υπηρεσίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, 2008, 157 σ.
- 21 Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος, Ειδική Συνοδική Επιτροπή Γάμου Οικογενείας, *Γάμος και Οικογένεια Διαπιστώσεις και Προοπτικές*, Πρακτικά της Β' Διεπιστημονικής Συσκέψεως, Προστασίας Παιδιού και Δημογραφικού Προβλήματος Αθήνα: Κλάδος Εκδόσεων της Επικοινωνιακής και μορφωτικής Υπηρεσίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, 2004, 222 σ.
- 22 Καβάσιλα Νικολάου, *Ερμηνεία της Θείας Λειτουργίας*, Θεσσαλονίκη: Το περιβόλι της Παναγίας, 1991, 187 σ.
- 23 Κακίση Λουΐζας-Παναγοπούλου, *Τα χρώματα στην ζωγραφική παιδιών προσχολικής ηλικίας*, Αθήνα: Διηνεκές, 2004, 143 σ.
- 24 Κακίση Λουΐζας-Παναγοπούλου, *Και όμως ζωγραφίζουν*, Αθήνα: Δελφοί, β' Έκδοση, 2001, 334 σ.
- 25 Καλοκύρη Κωνσταντίνου Δ., *Η τέχνη στην Εκκλησία της Ελλάδος κατά την παλαιότερη και τη σύγχρονη*

- εποχή, Θεσσαλονίκη: Ιερά Μητρόπολις Θεσσαλονίκης, 1988, 212 σ.
- 26 Καλοκύρη Κωνσταντίνου Δ., *Η ζωγραφική της Ορθοδοξίας*, Θεσσαλονίκη: Πουρνάρα, 1998, 221 σ.
- 27 Καρδαμάκη Μ., Πρωτοπρεσβυτέρου, *Πρόσκληση για διάλογο*, Αθήνα: Ακρίτας, 1982, 142 σ.
- 28 Κατσιάρα Αλεξάνδρου-Μάρως Βαβουνάκη, *Όταν ο Θεός πεθαίνει*, Αθήνα: Δόμος, 706 σ.
- 29 Καψάνη Γεωργίου (Αρχιμανδρίτου), *Η ποιμαντική διακονία κατά τους ιερούς κανόνες*, Πειραιεύς: Άθως, 1976, 201 σ.
- 30 Κόντογλου Φώτη, *Ανέστη Χριστός*, Αθήνα: Αρμός, 2001, 214 σ.
- 31 Κόντογλου Φώτη, *Για να πάρουμε μια ιδέα περί ζωγραφικής*, Αθήνα: Αρμός, 2002, 161 σ.
- 32 Κόρδη Γεωργίου, *Εικόνα Εικόνισμα Εικονουργία*, Αθήνα: Αρμός, 1998, 85 σ.
- 33 Κορναράκη Ιωαν. Κ., *Εγχειρίδιον ποιμαντικής ψυχολογίας*, Θεσσαλονίκη: Εκδοτικός οίκος αδελφών Κυριακίδη, 1993, 210 σ.
- 34 Κορναράκη Ιωάννη, *Θέματα ποιμαντικής ψυχολογίας*, Θεσσαλονίκη: Εκδοτικός οίκος αδελφών Κυριακίδη, 191 σ.

- 35 Κορναράκη Ιωάννου Κ., *Το πρόβλημα των σχέσεων*, Θεσσαλονίκη: Εκδοτικός οίκος αδελφών Κυριακίδη, 1986, 53 σ.
- 36 Κορναράκη Ιωάννου, *Ποιμαντικά θέματα*, Θεσσαλονίκη: Εκδοτικός οίκος αδελφών Κυριακίδη, 1979, 165 σ.
- 37 Κορναράκη Ιωάννη Κ., *Βιβλικά ψυχογραφήματα*, Θεσσαλονίκη: Εκδοτικός οίκος αδελφών Κυριακίδη, 1986, 139 σ.
- 38 Λεβίδη Αλέκου Βλ., *Ζωγραφική για βιβλία*, Αθήνα: Άγρα, 1998, 17 σ.
- 39 Μαρίνος Μιχ.-Θεοδ., *Πως γράφεται μία φοιτητική εργασία*, Αθήνα: Σάκουλα, 2000, 93, σ.
- 40 Μαρκότση Ιωάννη, *Οι κανόνες της εν Γάγγρα Συνόδου*, Διπλωματική εργασία, Αθήνα, 2004, 125 σ.
- 41 Μαρτινίδης Πέτρος, *Κομικς Τέχνη και Τεχνικές Εικονογράφησης*, ΑΣΕ, 1990, 185 σ.
- 42 Μεταλληνού Γεωργίου, (πρωτοπρεσβυτέρου), *Για την Ευρώπη μας με αγάπη*, Αθήνα: Ακρίτας, 2003, 125 σ.
- 43 Μεταλληνού Γεωργίου, (πρωτοπρεσβυτέρου), *Εγκόλπιον επιστημονικής έρευνας*, Αθήνα: Αρμός, 1994 (2η έκδοση), 94 σ.

- 44 Μπαμπινιώτη Γ., *Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας*, Αθήνα: Κέντρο λεξικολογίας, 1998, 2064 σ.
- 45 Μπέγζου Μάριου Π., *Ανατολική ηθική και δυτική τεχνική*, Αθήνα: Γρηγόρης, 1993, 134 σ.
- 46 Παναγιωτόπουλου Ι. Μ., *Η τέχνη και ο άνθρωπος*, Αθήνα: Αστέρως, 1993, 256 σ.
- 47 Παπαθανασίου Ν. Θανάση, *Ο Θεός μου ο αλλοδαπός*, Αθήνα: Ακρίτας, 2002, 64 σ.
- 48 Παρασκευόπουλου Ιωάννου, *Μεθοδολογία Επιστημονικής Έρευνας*, Τομος Ι, Αθήνα: Αυτοέκδοση, 212 σ.
- 49 Παρασκευόπουλου Ιωάννου, *Μεθοδολογία Επιστημονικής Έρευνας*, Τομος ΙΙ, Αθήνα: Αυτοέκδοση, 191 σ.
- 50 Πατρώνου Γεωργίου Π., *Η Ιστορική πορεία του Ιησού*, Αθήνα: Δόμος, β Επανάκδοση, 1997, 577 σ.
- 51 Πατρώνου Γεωργίου Π., *Ελληνισμός και Χριστιανισμός*, Αθήνα: Αποστολική Διακονία, 2003, 223 σ.
- 52 Περσελή Εμμανουήλ Π., *Χριστιανική αγωγή και σύγχρονος κόσμος*, Αθήνα: Αρμός, 1994, 298 σ.
- 53 Περσελή Εμμανουήλ Π., *Σχολική θρησκευτική αγωγή*, Αθήνα: Γρηγόρη, 1998, 155 σ.
- 54 Σαράντη Σαράντου (αρχιμανδρίτου) επιμέλεια συλλογικής εκδόσεως, *Εκκλησία και εκκοσμίκευση*,

Αθήνα: Μυριόβιβλος, 2003, 195 σ.

- 55 Σταυροπούλου Αλεξάνδρου Μ., *Ποιμαντική της καθημερινής ζωής*, Αθήνα: αυτοέκδοση, 1992, 191 σ.
- 56 Σταυροπούλου Αλεξάνδρου Μ., *Ποιμαντική γάμου και οικογενείας προ των πυλών του 21^{ου} αιώνα*, Αθήνα: Ιερά Μητρόπολη Ηλείας, 1999, 69 σ.
- 57 Σταυροπούλου Αλεξάνδρου Μ., *Στιγμιότυπα και περιπλανήσεις σε δρόμους ποιμαντικής διακονίας*, Τεύχος 1, Αθήνα: αυτοέκδοση, 1983, 175 σ.
- 58 Σταυροπούλου Αλεξάνδρου Μ., *Στιγμιότυπα και περιπλανήσεις σε δρόμους ποιμαντικής διακονίας*, Τεύχος 2, Αθήνα: αυτοέκδοση, 1984, 167 σ.
- 59 Σταυροπούλου Αλεξάνδρου Μ., *Στιγμιότυπα και περιπλανήσεις σε δρόμους ποιμαντικής διακονίας*, Τεύχος 3, Αθήνα: αυτοέκδοση, 1985, 184 σ.
- 60 Σταυροπούλου Αλεξάνδρου Μ., *Φάκελος μαθήματος ποιμαντικής*, Αθήνα: Έκδοση Πανεπιστημίου Αθηνών, 1991, 72 σ.
- 61 Σταυροπούλου Αλεξάνδρου Μ., *Φάκελος μαθήματος συμβουλευτικής ποιμαντικής*, Αθήνα: αυτοέκδοση, 1997, 109 σ.
- 62 Σταυροπούλου Αλεξάνδρου Μ., *Ποιμαντική πολλαπλών διαδρομών*, Αθήνα: αυτοέκδοση, 1995, 300 σ.

- 63 Σταυροπούλου Αλεξάνδρου Μ.-Βαλλιανάτου Άγγελου, *Πληροφορική κοινωνική θεολογία*, (Διδακτικές σημειώσεις), Αθήνα: αυτοέκδοση, 2003, 200 σ.
- 64 Σταυροπούλου Αλεξάνδρου Μ., *Συμβουλευτική ποιμαντική και εξομολογητική*, (Διδακτικές σημειώσεις) Αθήνα: αυτοέκδοση, 2001, 316 σ.
- 65 Σταυροπούλου Αλεξάνδρου Μ., *Επιστήμη και τέχνη της ποιμαντικής*, Αθήνα: Αρμός, 1997, 162 σ.
- 66 Σταυροπούλου Αλεξάνδρου Μ., *Η αυτοκρατορία των εικόνων*, Αθήνα: Αποστολική Διακονία, 1994, 51 σ.
- 67 Σταυροπούλου Αλεξάνδρου Μ., *Συμβουλευτική Ποιμαντική*, Αθήνα: Λύχνος, 1984, 123 σ.
- 68 Τζιαβάρα Τιμοθέου Δ. (Αρχιμανδρίτου), *Η Ορθοδοξία*, Αθήνα: αυτοέκδοση, 1999, 103 σ.
- 69 Τζιαβάρα Τιμοθέου Δ. (Αρχιμανδρίτου), *Δοκίμια αυτοσυνειδησίας*, Ναύπλιο: Ιερά Μονή Αγίου Θεοδοσίου, 1998, 254 σ.
- 70 Τριανταφυλλόπουλου Δημητρίου Δ., *Τέχνη και λατρεία*, Αθήνα: Αρμός, 119 σ.
- 71 Τσαγκαρλή-Διαμάντη Ευαγγελία, *Σύγχρονα αναλυτικά προγράμματα και μοντέλα διδασκαλίας*, Αθήνα: αυτοέκδοση, 2005, 176 σ.
- 72 Φιλόθεου Φάρου (πρωτοπρεσβυτέρου), *Διάλογος*, Αθή-

να: Ακρίτας, β' Έκδοση, 1983, 202 σ.

- 73 Φιλόθεου Φάρου (πρωτοπρεσβυτέρου), *Ο Μύθος της ψυχικής νόσου*, Αθήνα: Αρμός, (γ' έκδοση), 2002, 268 σ.
- 74 Φωτίου Σταύρου Σ., *Ο Διάλογος*, Αθήνα: Αρμός, 1996, 94 σ.
- 75 Χριστοφορίδου Βενιζέλου Χ., *Η Πνευματική πατρότης*, Θεσσαλονίκη: Π. Πουρνάρα, 1977, 156 σ.
- 76 Ψαριανού Διονυσίου Λ. (Επισκόπου), Μητροπολίτου Σεβίων και Κοζάνης, *Η Θεία Λειτουργία*, Αθήνα: Αποστολική Διακονία, γ' Έκδοση, 1990, 437 σ.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ (ΣΕ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ)

- 77 Ευδοκίμωφ Παύλου, *Η τέχνη της εικόνας- Θεολογία της ωραιότητας*, Μτφρ. Κώστα Χαραλαμπίδη, Θεσσαλονίκη: Π. Πουρνάρα, 1993, 296 σ.
- 78 Debray Regis, *Η επιστήμη της επικοινωνίας*, Μτφρ. Κλεοπάτρα ουγουρλογλου, Αθήνα: Εκδοτικός Οίκος Λιβάνη, 1997, 522 σ.
- 79 Freund Gisele, *Φωτογραφία και Κοινωνία, Φωτο*, Μτφρ. Εύα Μαυροειδή, Αθήνα: Περιοδικό φωτογράφος, 1996, 191 σ.
- 80 Julian Petley, *ΜΜΕ-Παράθυρο στον κόσμο ή παραμορφωτικός καθρέπτης*, Μτφρ. Κλαίρη Παπαμιχαήλ, Αθήνα: Σαββάλας, 2004, 63 σ.

- 81 Κρούγκ Γρηγορίου (Μοναχού), *Σημειώσεις ενός εικονογράφου*, Μτφρ. Σπυρίδων Μαρίνης, Αθήνα: Νεκτάριος Παναγόπουλος, 1998, 113 σ.
- 82 Layton Robert, *Η ανθρωπολογία της τέχνης*, Μτφρ. Φώτης Τερζάκης, Αθήνα: Εκδόσεις του εικοστού πρώτου, 2003, 382 σ.
- 83 Μάγιεντορφ Ιωάννη, *Ο Χριστός σωτήρας σήμερα*, Μτφρ. Γιάννης Λάμπας, Αθήνα: Σύναξη, 1985, 70 σ.
- 84 Moles Abraham, *Θεωρία της Πληροφορίας και Αισθητική Αντίληψη*, Μτφρ. Αναστασία Καραστάθη, Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 2005, 416 σ.
- 85 Ουσπένσκι Λεωνίδα, *Η εικόνα*, Μτφρ. Φώτη Κόντογλου, Αθήνα: Παπαδημητρίου, 1991, 78 σ.
- 86 Ουσπένσκι Λεωνίδα, *Η θεολογία της εικόνας στην ορθόδοξη Εκκλησία*, Μτφρ. Σπυρίδων Μαρίνης, Αθήνα: Αρμός, 1998, 702 σ.
- 87 Oliver Grob, Glossima-Verheim, Natalija Skidalskaja Lagat-Verlag Syrago Tsiara Μτφρ., *Όταν ο Σαγκάλ έμαθε να πετάει, Από την εικόνα στην πρωτοπορία*, Frankfurt: Dr. Snejanka Dobrianowa- Bauer, 2004, 303 σ.
- 88 Ρόουζ Ευγένιος (π. Σεραφείμ), *Μηδενισμός*, Μτφρ. Βασιλεία Στ. Κατσάνη, Αθήνα: Μυριόβιβλος, Β' Έκδοση, 2007, 189 σ.

- 89 Schmeman Alexander, *Η αποστολή της Εκκλησίας στο σύγχρονο κόσμο*, Μτφρ. Ιωσήφ Ροηλίδης, Αθήνα: Ακρίτας, Β' Έκδοση, 1993, 255 σ.
- 90 Schmeman Alexander, *Ευχαριστία*, Μτφρ. Ιωσήφ Ροηλίδης, Αθήνα: Ακρίτας, Β' Έκδοση, 2000, 328 σ.
- 91 Schmeman Alexander, *Για να ζήσει ο κόσμος*, Μτφρ. Ζήσιμος Λορεντζάτος, Αθήνα: Δόμος, Β' Έκδοση, 1992, 171 σ.
- 92 Schmeman Alexander, *Εξ ύδατος και πνεύματος*, Μτφρ. Ιωσήφ Ροηλίδης, Αθήνα: Δόμος, Β' Έκδοση, 1990, 235 σ.
- 93 Schmeman Alexander, *Πάτερ ημών, Θεολογικό αλφαβητάρι*, Μτφρ. Ιωάννης Λάππας, Αθήνα: Μαϊστρος, 2003, 61 σ.
- 94 Xavier Leon Dufour et de Jean Duplacy-Augustin George-Pierre Grelot-Jacques Guillet-Marc FranCois Lacan, *Λεξικό Βιβλικής Θεολογίας*, Μτφρ. Σάββα Αγουρίδη, Σταύρου Βαρτανιάν, Γεωργίου Γρατσέα, Γαβριήλ Μαραγκού, Γεωργίου Ρηγόπουλου, Σεβαστιανού Φρέξη, Καίτης Χιωτέλλη, Αθήνα: Βιβλικό Κέντρο «Άρτος Ζωής», 1980, 1038 σ.

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΣΚΛΙΑ
ΕΙΚΟΝΑ ΚΑΙ ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ
ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΤΗΘΗΚΕ, ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΘΗΚΕ ΚΑΙ ΤΥΠΩΘΗΚΕ
ΑΠΟ ΤΟΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ
ΣΤΟ ΛΕΧΑΙΟ ΚΟΡΙΝΘΙΑΣ
ΣΤΙΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ 2014

Οι ομοιότητες ανάμεσα στον ασκούντα το Έργο της Ποιμαντικής και τον σχοινοβάτη είναι πράγματι εντυπωσιακές. Τόσο ο σχοινοβάτης όσο και ο ενασχολούμενος με την Ποιμαντική για να φτάσουν στο άλλο άκρο και να πατήσουν σε στέρεο έδαφος θα πρέπει: α) να είναι απόλυτα προσηλωμένοι στο στόχο τους, β) να μην παρασύρονται από φωνές που έρχονται από το έδαφος είτε επιδοκimasίες είτε αποδοκimasίες, γ) να μην γοητεύονται από τις ομορφιές του εδάφους, δ) να μην φοβούνται το ύψος, ε) να αποδέχονται το γεγονός ότι είναι ορατοί και ευδιάκριτοι από όλους τόσο από όσους κατοικούν στη γη όσο και από τον ουρανό, στ) να έχουν υπόψη τους ότι γίνονται αιτία να στρέψουν οι άνθρωποι το πρόσωπό τους στον ουρανό και ότι δεν πρέπει να απογοητεύσουν με ενδεχόμενη πτώση τους, ζ) να αποδεχτούν ότι θα πορεύονται μόνοι, η) να γνωρίζουν ότι η πορεία που θα διανύσουν είναι «στενή και τεθλιμμένη» και πολλές φορές θα συμβεί «να μην έχουν που να γείρουν το κεφάλι τους», θ) να είναι πεπεισμένοι ότι είναι απαραίτητο το εγχείρημα αυτό ώστε «να μη πνιγούμε απο τις πολλές μέριμνες του καθημερινού βίου», ι) να έχουν υπόψη τους ότι επιτυχημένος θεωρείται μόνο αυτός που θα φτάσει στο τέλος, αφού «αυτός που θα υπομείνει μέχρι το τέλος αυτός θα σωθεί» και τέλος, ια) είναι απαραίτητο ένα δίχτυ ασφαλείας (το φυσικό προστατευτικό δίχτυ της Ποιμαντικής) ώστε να τους προστατέψει σε περίπτωση πτώσεως. Άλλωστε, όπως λέει και ο Άγιος Γρηγόριος ο Παλαμάς, «τό ὀρθοδοξεῖν ἐστὶ τό ἀεὶ σχοινοβατεῖν».

Το βιβλίο επιχειρεί να αποτυπώσει αυτή τη «σχοινοβασία» των εικόνων με τα ποιμαντικά κείμενα του περιοδικού «Εφημέριος» από της ιδρύσεως του το 1952 έως το έτος 2007.